

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

AGNĖ ZINKEVIČIŪTĖ
Magistrantūros iššestinių studijų Teisės ir valdymo programos
II kurso Tvinn8-01 grupės studentė

BALKANŲ VALSTYBIŲ KONSTITUCIJŲ BRUOŽAI
(RUMUNIJA, BULGARIJA)
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. dr. E. Vaitiekienė

Recenzentas:

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I. KONSTITUCINGUMO IŠTAKOS IR RAIDA RUMUNIJOJE IR BULGARIJOJE.....	6
1. 1. XVIII a. pabaiga – Pirmojo pasaulinio karo pradžia.....	6
1. 2. Tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų.....	13
1. 3. Antrojo pasaulinio karo pabaiga – 1989 m.....	16
1. 4. Galiojančių Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų atsiradimo prielaidos ir ypatumai.....	20
II. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KONSTITUCINIS REGLAMENTAVIMAS.....	27
III. RUMUNIJOS IR BULGARIJOS VALSTYBIŲ VALDŽIOS INSTITUCIJŲ SISTEMA.....	38
3. 1. Parlamento konstitucinis statusas.....	38
3. 1. 1. Parlamento sudarymas.....	38
3. 1. 2. Parlamento funkcijos ir įgaliojimai.....	44
3. 2. Prezidento konstitucinis statusas.....	47
3. 3. Vyriausybės konstitucinis statusas.....	49
3. 4. Teisminės valdžios konstitucinis statusas.....	51
3. 5. Konstitucinis Teismas.....	55
IV. RUMUNIJOS IR BULGARIJOS VIETOS SAVIVALDOS MODELIAI.....	58
IŠVADOS.....	62
LITERATŪRA.....	65
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	71
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	72
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	73

ĮVADAS

Temos aktualumas, naujumas

Konstitucijos, kaip pagrindinio valstybės teisės akto, atsiradimo ir raidos problema yra ne nauja. Ji nagrinėjama įvairiai – istoriniu, politiniu, socialiniu bei teisiniu požiūriais. Tačiau išskyla vis naujų, iki šiol neįžvelgtų, aspektų. Ir tai visiškai suprantama, nes keičiasi politinė ir teisinė tikrovė, valstybių vidinių ir išorinių ryšių pobūdis. Lietuvos teisinėje literatūroje daug išanalizuotų įvairių pasaulio valstybių konstitucijų, tačiau ypač koncentruotasi į tas, kurioms būdinga ne vieną dešimtmetį besitęsianti demokratinė raida. Analizuojant Balkanų valstybių konstitucijas susiduriama su naujų ir reprezentatyvių tyrimų, apimančių šių valstybių konstitucijų lyginamąją analizę, stoka. Balkanų šalių konstitucijos yra iš esmės nenagrinėtos Lietuvos mokslininkų, todėl ir mokslinės literatūros šia tema nedaug. Todėl aktualu išsiaiškinti, kaip iškylančias problemas sprendžia su Lietuva panašią istorinę praeitį turinčios ir dabartį kuriančios buvusios socialistinės, o šiuo metu taip pat Europos Sąjungai priklausančios, Balkanų regiono valstybės – Rumunija ir Bulgarija. Iki šiol Lietuvoje nebuvo atlikta nuosekli šių valstybių konstitucijų analizė, atskleidžianti pastarųjų valstybių konstitucingumo ištakas ir raidą, pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių konstitucinio reglamentavimo, valdžios institucijų sistemos, pastarųjų sudarymo tvarkos, įgaliojimų bei tarpusavio santykių, pasirinktų vietos savivaldos modelių bruožus.

Balkanų regiono valstybių nepertraukiama konstitucinė raida nuo pat išsivadavimo iš Osmanų imperijos (XVIII a. pab.) buvo nuolat papildoma naujais teisinio reguliavimo atradimais ir būdais, taip pat neužmirštant ir senųjų teisinių tradicijų, pritaikytų naujoms socialinėms tikrovėms. To sintezė – Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijos. Pastarųjų valstybių, 2007 m. sausio 1 d. įstojušių į Europos Sąjungą, vienas iš esminių prioritetų, aiškiai atsispindintis galiojančiose jų konstitucijose, tapo nacionalinės teisės harmonizavimas su Europos Sąjungos teise. Šiose konstitucijose taip pat aiškiai atsispindi ir minėtos senosios teisinės tradicijos, kurios ne visuomet pasiteisina. Kita vertus, šių Balkanų šalių konstitucinės schemas, sukurtos pagal Vakarų valstybių konstitucinius modelius, taip pat ne visada turi ryšį su Rumunijos ir Bulgarijos valstybių institucine praktika.

Šios konstitucijos pagal jų priėmimo epochą ir būdingus bruožus priskirtinos „ketvirtosios“ konstitucionalizmo bangos konstitucijoms, kuriose suformuoti universalūs demokratiniai principai. Visgi šių konstitucijų reglamentavimo teisinėje įvairovėje taip pat išryškėja analizuojamų valstybių tradicinėms konstitucijoms būdingi bruožai, dažniausiai įtakoti savitų konstitucinių tradicijų.

Tyrimo objektas – Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų bruožai, pastarųjų sąveika bei įtaka tiek valstybės ir valstybinės valdžios, tiek žmogaus ir valstybės santykių sutvarkymui.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijas, išskirti pagrindinius jų bruožus, atskleisti ir įvertinti šių konstitucijų ypatumus, atlikti lyginamąją nagrinėjamų valstybių konstitucijų analizę, pastarųjų sąveiką bei sintezę.

Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, iškeliami tokie **tyrimo uždaviniai**:

1. Atskleisti ir įvertinti Rumunijos ir Bulgarijos valstybių konstitucingumo ištakas ir raidą;
2. Išanalizuoti ir susisteminti nagrinėjamų valstybių konstitucijose įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves;
3. Išnagrinėti analizuojamų Balkanų valstybių valdžios institucijų sistemas, t. y. parlamento, prezidento, vyriausybės bei teisminės valdžios konstitucinius statusus;
4. Nustatyti šių valstybių konstitucinių teismų teisinę padėtį;
5. Atskleisti ir išanalizuoti Rumunijos ir Bulgarijos pasirinktus vietos savivaldos modelius.

Patikslinamos ir interpretuojamos šios sąvokos: **konstitucija** – mokslininkai šią sąvoką apibrėžia skirtingai, įvairiais aspektais. Pastaroji yra pagrindinis valstybės įstatymas, įtvirtinantis piliečių teises ir laisves bei nustatantis valdžios šakų tarpusavio santykius, ryšius (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės). Konstitucijoje dažniausiai įtvirtinami ir svarbiausi valstybės santvarkos elementai tokie kaip: teritorinė santvarka, valdymo forma, rinkimų tvarka ir kt. Galiausiai konstitucija – kontrolės mechanizmas, kuriuo remiantis nustatomas įvairių teisės aktų konstitucingumas. **Konstitucingumo raida** (angl. *constitutional evolution*) – konstitucingumas – tai konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės aukščiausiojo įstatymo, laikymosi režimas. Trumpai apžvelgiant konstitucingumo raidą pasaulyje galima išskirti keturis laikotarpius. Pirmasis – XVIII a. pab. – I pasaulinis karas. Šiame laikotarpyje buvo priimtos pirmosios rašytinės konstitucijos. Antrasis – I pasaulinis karas – II pasaulinis karas. Šiuo laikotarpiu formavosi socialinis požiūris į konstitucijas, žlugo paskutinės monarchinės imperijos, o susikūrusios naujos valstybės priėmė savo konstitucijas. Trečiasis – II pasaulinis karas – 1989 m. Daugelis Azijos ir Afrikos valstybių priėmė formaliai demokratines konstitucijas; be to, buvo pakeisti fašistiniai režimai Vakarų Europoje. Ketvirtasis – po 1989 m. Priimama daug naujų konstitucijų, įtvirtinančių universalius konstitucinio reguliavimo principus. **Konstitucionalizmas** (angl. *constitutionalism*) – politinė teisinė santvarka, pagrįsta konstitucija ir konstituciniais valdymo metodais. Platesniu istoriniu, politologiniu ar sociologiniu požiūriu konstitucionalizmas – tai tarsi valstybinės bendruomenės konstitucinis tikėjimas. Pastaroji sąvoka dabartiniu metu Lietuvoje dažniausiai perteikiama žodžiu „konstitucingumas“.

Tyrimo metodai – siekiant visapusiškai išanalizuoti pasirinktą temą, tyrimo metu buvo naudotasi įvairiais teoriniais mokslo metodais. *Lyginamasis istorinis* metodas įgalino išvelgti bendrus Balkanų valstybių konstitucingumo raidos bruožus ir individualumus.

Lyginimo metodas įgalino palyginti Rumunijos ir Bulgarijos valstybių konstitucijų panašumus ir skirtumus. Pastarasis metodas kartu leido daryti prielaidas apie šių valstybių pagrindinių įstatymų silpnąsias vietas, spragas, neatitikimus ar neaiškumus bei sudarė galimybę pastaruosius išspręsti atsižvelgiant į užsienio valstybių, turinčių gilesnes demokratines tradicijas, praktiką.

Dokumentų analizės metodas padėjo analizuojant Rumunijoje ir Bulgarijoje anksčiau egzistavusias konstitucijas, nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius šių valstybių įvairių valdžios institucijų rinkimų sistemas, jų sudarymo tvarkas, konstitucinių teismų nutarimus ir kt.

Aprašomojo-analitinio metodo pagalba viso tyrimo eigoje siekiama aprašyti nagrinėjamų valstybių konstitucijų bruožus liečiančius aspektus, analitiškai įvertinant ir pagrindžiant jų reikšmę ir įtaką valstybės ir valstybinės valdžios bei žmogaus ir valstybės santykių sutvarkymui.

Sisteminimo metodas padėjo susisteminti pagrindinius Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijų bruožus.

Loginis-analitinis metodas naudojamas siekiant nustatyti galutines tyrimo išvadas.

Šiame magistriniame darbe daugiausia remiamasi Rumunijos ir Bulgarijos valstybių nacionaliniais teisės aktais. Taip pat pasitelkiami įvairūs užsienio mokslininkų veikalai, straipsniai bei analizuojamų valstybių internetiniuose tinklapiuose rasta informacija.

Darbo struktūra

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, iš kurių pirmoji ir trečioji skirstomos į poskyrius, išvados, literatūros sąrašas bei santraukos ir anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis. I-joje dalyje atskleidžiamos konstitucingumo ištakos ir raida Rumunijoje ir Bulgarijoje, išskiriant tris laikotarpius, t. y. XVIII a. pab. – I-ojo pasaulinio karo pradžia, tarpukariu (1918 – 1939 m.), Antrojo pasaulinio karo pab. – 1989 m. bei paskutiniajame poskyryje nagrinėjamos galiojančių Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų atsiradimo prielaidos ir ypatumai; II-joje dalyje analizuojamos nagrinėjamų valstybių konstitucijose įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės; III-joje dalyje nagrinėjami Bulgarijos ir Rumunijos valstybių valdžios institucijų konstituciniai statusai bei konstitucinių teismų teisinė padėtis; IV-joje analizuojami Rumunijos ir Bulgarijos pasirinkti vietos savivaldos modeliai.

1. KONSTITUCINGUMO IŠTAKOS IR RAIDA RUMUNIJOJE IR BULGARIJOJE

1. 1. XVIII a. pabaiga – Pirmojo pasaulinio karo pradžia

Balkanų* valstybių konstitucinis procesas formavosi veikiamas bendros regiono politinės istorijos. Pusiasaliui priklausančių valstybių socialinės, ekonominės bei politinės aplinkos panašumai įtakojo analogišką konstitucinę istoriją iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, kuomet Graikija išliko vakarietiška parlamentine respublika, o visos likusios šalys pasirinko socialistinius režimus. Osmanų viešpatavimo laikotarpiu, t. y. daugiau kaip keturis šimtus metų, Balkanų valstybės buvo atskirtos nuo Europos civilizacijos. Pastangos sukurti liberalias konstitucines demokratijas ikimodernistinėse visuomenėse sukėlė įtampą tiek pačios politinės sistemos viduje, tiek tarp valstybinės valdžios ir visuomenės. Balkanų šalių valstybingumo ir konstitucingumo raidai didelę įtaką turėjo Vakarų valstybių vykdyta užsienio politika, t. y. Balkanų valstybės, priklausydamos Osmanų imperijai, buvo stipriai įtakojamos taip vadinamų didžiųjų valstybių (angl. *Great Powers*) etniniu, ekonominiu, religiniu ir politiniu aspektais¹. Albanijos užsienio reikalų viceministro bei Diplomatinės akademijos direktoriaus Liseno Bashkurti'o teigimu, retrospektyviai žvelgiant, Europos tradicinės didžiosios

* Žodis *Balkanai* yra turkiškos kilmės, reiškiantis „kalną“. Pusiasalio teritorijoje yra Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Bulgarija, Graikija, Kroatija, Makedonija, Rumunija, Serbija, Juodkalnija, Moldavija ir Kosovas. Regione gyvena apie 70 mln. gyventojų, kurie kalba aštuoniomis kalbomis. Balkanuose yra paplitusios trys religijos: katalikybė, stačiatikybė ir islamas. Tai savitas kultūrinis regionas, kurio šalys tarpusavyje susietos bendrais kultūriniais bruožais. Balkanų pusiasalis yra tarp Vakarų ir Rytų Europos bei pasižymi didele etnine įvairove.

Kilmė, istorija, politinės doktrinos bei geopolitika daro Balkanų regiono politinę dinamiką ypač komplikuoatą. Pažymėtina, kad etninė įvairovė visada siejosi su pietietišku temperamentu, aibe nesusipratimų, dideliu netolerantiškumu. Todėl tik iki XIX a., kol Balkanus keturis šimtmečius valdė Osmanų imperija, buvo sąlygiškai ramu. Imperijai silpstant, pavergtos tautos ėmė siekti nepriklausomybės ir konfliktuoti tarpusavyje. Pirmieji nepriklausomybę iškovoję graikai, po jų – rumunai, bulgarai ir kiti. Tačiau Balkanai buvo ne tik savaiame neramus iš priespaudos besivaduojantis regionas. Be to, kad Balkanams būdinga nuolatinė vidinė įtampa, jie visada buvo ir tebėra labai svarbus strateginis regionas, jungiantis Europą su Azija, per kurią eina svarbios komunikacijos linijos tarp Rytų ir Vakarų, tarp Viduržemio ir Juodosios jūrų. Todėl beveik visos didžiosios Europos valstybės čia visada turėjo strateginių interesų. Beveik visą XIX a. viena iš svarbiausių visos Europos tarptautinės politikos problemų buvo vadinamasis Rytų klausimas, t. y. iš esmės silpstančios Turkijos imperijos palikimo Balkanuose persidalijimas. Vienos valstybės (Austrija, Rusija) norėjo tiesiogiai pačios užimti Turkijos vietą ir išplėsti savo įtaką regione, o kitos (Anglija, Prancūzija) rėmė silpstančią Turkiją, kad atsvertų augančią konkurenčių įtaką ir neleistų joms per daug įsivrauti regione. Kai XIX a. šie konfliktuojantys didžiųjų valstybių interesai persipynė su pačių Balkanų tautų teritoriniais, religiniais ir tautiniais konfliktais, Balkanai tapo tikra Europos parako statine. Būtent Balkanuose, Bosnijos sostinėje Sarajeve, serbų teroristai nužudė Austrijos sosto įpėdinį ir sukėlė tarptautinę krizę, dėl kurios 1914 m. kilo Pirmasis pasaulinis karas. Taip Balkanai tapo ne tik geografine, bet ir bendrine politine sąvoka, reiškiančia nuolatinių neišsprendžiamų konfliktų židinį. Nuo to laiko, jeigu kuriame nors kitame Europos regione ima smarkėti tautiniai ir teritoriniai konfliktai, neretai sakoma, kad regionas balkanizuojasi, t. y. darosi panašus į Balkanus.

Pastarasis pusiasalis iki pat šių dienų yra ypač neramus Europos regionas, jame niekaip nesibaigia gausybė konfliktų. 1990 m. prasidėjusį Jugoslavijos Federacinės Respublikos irimo procesą vėl lydėjo visam civilizuoatam pasauliui nesuprantami ir nepriimtini karai, žudynės, žiaurumai ir etniniai valymai, kuriuos sunkiai sekėsi stabdyti tik bendromis Jungtinių Amerikos Valstijų, besivienijančios Europos ir tarptautinių organizacijų pastangomis.

¹ **Gianaris N. V.** Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries. – Westport: Greenwood Publishing Group, 1996. – P. xi – ISBN 0-275-95541-9

valstybės Balkanų pusiasalyje elgėsi „kaip drambliai porceliano parduotuvėje“². Teoriškai visos Balkanų valstybės nepriklausomybę iškovojo po populiarių sukilimų ar revoliucijų, tačiau faktiškai pastarosios nepriklausomų valstybių statusus įgavo tik po didžiųjų valstybių paramos (pvz., Rusija rėmė Serbiją ir Bulgariją, Didžioji Britanija, Prancūzija ir Rusija – Graikiją, Rumunijai naudingi buvo Italijos karai ir Vokietijos susivienijimas, Albanijai – palankus Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento Vudrovo Vilsono požiūris). Siekdamos apsaugoti Balkanų valstybių piliečių ar mažumų teises (pvz., musulmonus Bulgarijoje ar žydus Rumunijoje) didžiosios valstybės, pasitelkdamos diplomatines priemones ar darydamos politinį spaudimą, įtakojo Balkanų šalių politinius ir konstitucinius procesus. Balkanų valstybių konstitucinės santvarkos taip pat buvo kuriamos pagal šių valstybių konstitucinius modelius.

XVIII a. pabaigoje Balkanų valstybių bendrą vardiklį sudarė nacionalinio išsivadavimo judėjimai, nukreipti prieš Osmanų politinį jungą³. Osmanų imperija nesugebėjo suvaldyti Balkanų šalių tautinės savimonės stiprėjimo. 1821 m. graikai paskelbė nepriklausomybę, tačiau pastarąją pasiekė tik po karo (trukusio nuo 1821 iki 1832 metų) prieš Osmanų imperiją. Tai buvo pirmasis sėkmingas išsivadavimo iš Osmanų imperijos karas ir pirmoji nacionalinė revoliucija, kuri tapo pavyzdžiu vėlesnėms nacionalinio išsivadavimo kovoms⁴. Pažymėtina, kad **1822 m. sausio 1 d.** Nacionalinės tarybos priimta **pirmoji demokratinė Graikijos Konstitucija** (vadinamoji **Epidauro Konstitucija**) paskelbė Graikiją respublika, įtvirtino pagrindines žmogaus teises ir laisves, atstovaujamają demokratiją, valdžių padalijimą, teismų nepriklausomumą.

Osmanų imperijos vykdytos reformos nesustabdė tautinio pakilimo ir Serbijoje bei Dunojaus kunigaikštystėse (Moldovos ir Valakijos kunigaikštystės). Rumunijos konstitucingumo raida apima 1859-1989 metų laikotarpį, kuris paprastai Rumunijos teisės istorijoje skirstomas į keturis periodus. Pirmasis periodas prasideda Rumunijos valstybės susikūrimu 1859 m. sausio 24 d. (susijungė Moldovos ir Valakijos kunigaikštystės), baigiasi 1866 m. liepos 1 d. Konstitucija. Šis laikotarpis pasižymėjo vidiniais karais (pastarieji apskritai būdingi daugumos valstybių konstitucingumo raidoms), formavusiais Rumunijos pilietinę visuomenę.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rumunijos konstitucionalizmo istorijoje vienais iš fundamentaliausių teisės aktų, turėjusių konstitucinį statusą, laikomi **1831 m. Moldovos ir 1832 m. Valakijos kunigaikštysčių Pagrindiniai Statutai**⁵. Pastarieji įtvirtino valdžių padalijimą, t. y.

² **Bashkurti L.** Political dynamics within the Balkan: the cases of Bosnia & Herzegovina, Macedonia, Bulgaria, Serbia, and Montenegro // The Chicago-Kent Law Review, 2005, vol. 80, no. 1, p. 50. <http://www.cklawreview.com/wp-content/uploads/vol80no1/Bashkurti.pdf> [žiūrėta 2010 10 24]

³ **Katrougalos G.** The Constitutional History of Greece in the Balkan context // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/GR_1_Katrougalos.htm [žiūrėta 2010 06 24]

⁴ **Bacevičius V.** ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – 140-146 p. – ISBN 9955190345

⁵ **Ungureanu A.** The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 131. http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 08 21]

įstatymų leidžiamąją (patikėta parlamentui), vykdomąją (priklausė princui) ir teisminę valdžias bei daug administracinių, finansinių, civilinių nuostatų bei civilinių procedūrų⁶.

Minėtus Pagrindinius Statutus pakeitė **1864 m. rugpjūčio 15 d.** Aleksandro Joano Kuzos* iniciatyva priimtas Jungtinės Moldovos ir Valakijos kunigaikštystės Statutas (vadinamasis **Kuzos Statutas**), paremtas 1858 m. liepos 3-15 d. Paryžiaus konvencijos idėjomis⁷. A. J. Kuza nuosekliai didino savo valdžią inicijuodamas naujas reformas šalyje. 1861 m. pastarasis įtikino osmanus leisti jam valdyti šalį su vienu suvienytu parlamentu bei ministrų kabinetu (Moldovos ir Valakijos kunigaikštysčių)⁸. Kuzos Statutas buvo trumpas ir glaustas, jį sudarė 18 straipsnių, pagal kuriuos įstatymų iniciatyvos teisė priklausė išimtinai tik Rumunijos valdovui. Pastarasis įstatymų leidžiamąją valdžią vykdė kartu su parlamentu. Pažymėtina, kad šis Statutas įtvirtino dviejų rūmų parlamento – Atstovų rūmų ir Senato – pagrindus. Pagal Statutą Senatą sudarė 64 nariai, iš kurių pusė buvo skiriami paties valdovo. Statuto 17 straipsnis nustatė, kad be išimčių visi valstybės tarnautojai prieš pradėdami atlikti savo funkcijas privalėjo prisiekti šiuo Statutu ir ištikimybę valdovui. Įdomu tai, kad kaip ir šiuo metu galiojančioje Konstitucijoje, atmestas įstatymų projektas galėjo būti svarstomas ne anksčiau kaip tik kitame posėdyje. Tačiau iš esmės nei 1831 m. Moldovos ir 1832 m. Valakijos kunigaikštysčių Pagrindiniai Statutai, nei 1864 m. Kuzos Statutas, įvertinant jų raidos procesus bei nepakankamą jų galią užtikrinti veiksmingą valdžios institucijų sistemos funkcionavimą, negali būti laikomi konstitucijomis⁹.

Po įtemptų diskusijų tarp konservatorių ir liberalų bei naujojo šalies valdovo Karolio (1866-1914 m.)¹⁰ 1866 m. birželio 11 d. Steigiamojo susirinkimo priimama **pirmoji Rumunijos Konstitucija**. Pastaroji princo Karolio buvo paskelbta **1866 m. liepos 1 d.** Žvelgiant retrospektyviai, ši Konstitucija – ilgiausiai gyvavusi Rumunijos Konstitucija, egzistavusi daugiau kaip pusė amžiaus. Šiuo laikotarpiu Rumunijos visuomenė patyrė svarbias transformacijas, ypač ekonominėje srityje, t. y. įtvirtinta gildijų sistema, nacionalinė monetarinė sistema, įkurti kredito bankai, priimtas Komercinis kodeksas, Grigorijaus kalendorius, po Pirmojo pasaulinio karo vykdyta žemės reforma ir kt. Galiausiai 1917 m. pakeista rinkimų sistema, t. y. įtvirtinami visuotiniai, lygūs, tiesioginiai, slapti bei privalomi rinkimai. Taip pat įtvirtinta įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucinė kontrolė, užtikrinusi Konstitucijos, kaip

⁶ **Muraru I., Tanasescu S.** The Constitution in Romania // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r3/Ro_3_Muraru.html [žiūrėta 2010 08 15]

* Aleksandras Joanas Kuza (1859–1866 m.) buvo vienas iš paskutiniųjų Rumunijos domnitorių (oficialus Jungtinės Moldovos ir Valakijos kunigaikštystės valdovo titulas).

⁷ Short history of the Senate of Romania.

<http://www.ipex.eu/ipex/cms/home/links/lang/fr/pid/11345;jsessionid=69504889E80E18489DEC40BC70388D46> [žiūrėta 2010 08 15]

⁸ **Sowards S. W.** Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History (The Balkans in the Age of Nationalism). Lecture 8: National revival in Romania, 1848-1866. <http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect08.htm> [žiūrėta 2010 08 15]

⁹ **Ungureanu A.** The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 132. http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 08 21]

¹⁰ The site is dedicate to HM King Mihai I of Romania and to the Romanian Monarchy. <http://www.cs.kent.edu/~amarcus/Mihai/english/carol1en.html> [žiūrėta 2010 10 24]

pagrindinio aukščiausios teisinės galios įstatymo, statusą. Pastarąją kontrolę vykdė 1912 m. įkurtas Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas. Istoriniu aspektu antrasis periodas apima ir svarius politinius laimėjimus, t. y. 1877 m. gegužės 10 d. paskelbta Rumunijos nepriklausomybė, 1918 m. gruodžio 1 d. Rumunija susivienijo su Transilvanija bei kartu pasiekta didelė ekonominė, socialinė ir kultūrinė pažanga.

1866 m. Konstitucijos pagrindas buvo 1831 m. Belgijos Konstitucija, įtvirtinusi Prancūzijos revoliucijos idėjas. 1866 m. Konstituciją sudarė 8 skyriai: „Apie Rumunijos teritoriją“, „Apie rumunų teises“, „Apie valstybės valdžią“, „Apie finansus“, „Apie kariuomenę“, „Bendrosios nuostatos“, „Konstitucijos keitimas“, „Pereinamieji ir papildomi nuostatai“ (III skyrių sudarė 5 poskyriai, iš kurių pirmieji du dar skirstomi į dalis), susidedantys iš 133 straipsnių¹¹. Ši Konstitucija jau nebeįtvirtino šalies priklausomybės nuo Osmanų imperijos, priešingai, ji įtvirtino nacionalinį suverenitetą. Joje pirmą kartą įtvirtinamas Rumunijos valstybės pavadinimas. Valdymo tipas – konstitucinė monarchija, kurios esmė buvo ta, kad princo (šalies valdovo) valdžia buvo įvairiai ribojama. Konstitucijoje buvo nustatyta, kad Rumunijos teritorija neatimama (2 str.), pastarosios administracinius vienetų sudarė apygardos, miestai ir komunos (4 str.).

Konstitucijos II skyriuje buvo įtvirtintos pagrindinės piliečių teisės ir laisvės (26 straipsniai), t. y. sąžinės, spaudos, susirinkimų, religijos, mokslo („Mokslas yra nemokamas <...> mokymasis valstybinėse mokyklose suteikiamas nemokamai. Pradinis išsilavinimas jauniems rumunams privalomas įkurtose pradinėse mokyklose“, 23 str.), lygybės prieš įstatymą ir kt. Ypač akcentuojama teisė į būsto neliečiamybę (9 str.). Pagal Konstituciją buvo panaikintos visos privilegijos, lengvatos bei klasinis suskirstymas (12 str.). Rumunijos ortodoksų bažnyčiai suteiktas aukščiausias statusas. Įdomu tai, kad Konstitucijos 7 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad nekrikščionys negali tapti piliečiais. 1866 m. Konstitucija, skirtingai nei daugelis kitų to laikotarpio Europos valstybių konstitucijų, įtvirtino teisę į politinį prieglobstį.

Konstitucija šalies valdovui suteikė tiek įstatymų leidžiamąją, kurią vykdė kartu su dviejų rūmų parlamentu (Atstovų rūmai ir Senatas), tiek vykdomąją, kurią vykdė kartu su ministrais, valdžias. Princo konstituciniai įgaliojimai buvo paveldimi („iš vyrų vyrams suteikiant pirmenybę vyriausiajam sūnui, išskyrus moteris ir jų palikuonis“, 82 str.). Pastarasis buvo armijos vadovas, siūlydavo ministrų kandidatūras, juos atleisdavo, skelbdavo ir uždrausdavo įstatymus, pasirašinėdavo tarptautines sutartis ir konvencijas su užsienio valstybėmis, turėjo teisę suteikti politinę amnestiją, dovanoti nusikaltėliams ar sumažinti bausmes, suteikti karinius laipsnius ir apdovanojimus, taip pat jis pradėdavo ir užbaigdavo parlamento sesijas, pastarąsias galėjo sušaukti ir nutraukti nepaprastosios padėties atveju ir kt.

¹¹ Constitution de la Roumanie. Bucarest, le 1 Juillet, 1866.
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/bfsprs0057&id=1&size=2&collection=cow&index=cow/bfsprs#307>
[žiūrėta 2010 10 24]

Atstovų rūmams buvo suteikta savivaldos teisė bei teisė priimti įstatymus, pateikti interpeliaciją ministrams, atsakyti į valstybės valdovo pranešimus. Viena iš svariausių Atstovų rūmams priskirtų funkcijų – tvirtinti biudžetą. Pažymėtina, kad Rumunijoje 1866 m. įkurtai parlamentinei sistemai būdingas įstatymų leidžiamosios valdžios vadovaujantis vaidmuo, t. y. parlamentas įstatymų leidybos atžvilgiu tapo beveik lygus su princu. Tačiau nepaisant to, princas turėjo lemiamą galią įstatymų leidyboje. Pagal Konstituciją buvo draudžiama įkurti specialiuosius teismus, joje buvo įtvirtintas tik vienas Kasacinis teismas (104 str.). Paskutiniame skyriuje (VIII) buvo nustatyta, kad negalioja jokie teisės aktai priešingi Konstitucijai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši Konstitucija buvo redaguojama tris kartus, t. y. 1879 m., 1884 m. ir 1917 m. Vakarų valstybių spaudžiama Rumunija 1879 m. priėmė konstitucines pataisas, įtvirtinusias nekrikščionių gyventojų teisę įgyti Rumunijos pilietybę, tačiau iš esmės ši teisė nebuvo realizuojama. 1884 m., siekiant išplėsti balsavimo teisę, nuspręsta sumažinti rinkėjų kolegijų skaičių. 1917 m. buvo panaikinta rinkėjų kolegijomis paremta rinkimų sistema bei apribota teisė į privačią nuosavybę, siekiant įvykdyti žemės reformą. 1866 m. birželio 30 d. Konstitucija nustojo galioti 1923 m. kovo 29 d., t. y. ją pakeitė naujoji šalies Konstitucija.

Bulgarijos konstitucingumo raidoje išryškėja keturios konstitucijos, priimtose skirtingais laikotarpiais, t. y. 1879, 1947, 1971 ir 1991 m. Konsticionalizmo idėjos įsiviešpatavimo Bulgarijoje atskaitos tašku laikomas Šviečiamasis amžius. XIX a. antroje pusėje, dar Bulgarijai priklausant Osmanų imperijai, konstitucionalizmo idėja įkvėpė bulgarų tautinio atgimimo žadintojus¹². Pažymėtina, kad XIX amžiuje ypač sustiprėjo bulgarų tautinė savimonė, kilo religinis ir kultūrinis sąjūdis.

Po Rusų-Turkų karo (1877-1878 m.) pagal San Stefano taikos sutartį buvo numatyta didelė bulgarų valstybė, tačiau 1878 m. birželio mėn. Berlyno kongrese nuspręsta valstybės teritoriją sumažinti ir paversti Turkijos autonomine kunigaikštyste. Pastarajame politiniame kontekste kunigaikštystės sostinėje Veliko Tarnove buvo priimta **pirmoji 1879 m. balandžio 16 d. Bulgarijos Konstitucija** (vadinamoji **Tarnovo Konstitucija**). Pastaroji buvo pereinamoji grandis tarp Azijos feodalizmo ir industrinės (kapitalistinės) visuomenės. Konstituciją sudarė 22 skyriai, susidedantys iš 169 straipsnių¹³. Tarnovo Konstitucija atspindėjo visus konstitucionalizmo ir demokratijos elementus, t. y. pastarojoje buvo įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, jų apsauga, valdžių padalijimas, teisės viešpatavimo principas bei politinis pliuralizmas (pastarasis buvo tik užuomazginis).

Tarnovo Konstitucija, kaip ir 1866 m. Rumunijos Konstitucija, įtvirtino konstitucinę monarchiją, kuri Bulgarijoje gyvavo iki 1940 m. vidurio. 1878 m. Berlyno sutartyje buvo iš anksto nuspręsta

¹² **Konstantinov E.** Constitutional foundation in Bulgaria (Historical Parallels) // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrėta 2010 10 24]

¹³ Constitution de la Principauté de Bulgarie (Tirnov). Le 16 April, 1879.

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzbg0003&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 24]

minėta Bulgarijos kunigaikštystės valdymo forma. Konstitucijos pirmajame straipsnyje įtvirtinta, kad Bulgarijos teritorija negali būti padidinta ar sumažinta be Didžiosios Nacionalinės Asamblėjos sutikimo. Pagal Konstituciją Bulgarijos valstybės administracinius vienetus sudarė prefektūros, subprefektūros ir komunos (3 str.).

Konstitucijos 12 skyriuje, kurį sudarė 10 poskyrių, susidedančių iš 31 straipsnio, buvo įtvirtintos pagrindinės piliečių teisės ir laisvės bei pareigos. 1879 m. liberalioji Tarnovo Konstitucija įtvirtino teisę į privačios nuosavybės neliečiamumą (67 str.), taip pat teisę į asmens, būsto ir susirašinėjimo neliečiamumą, užtikrino religijos, spaudos, susirinkimų ir susivienijimų laisves, nustatė peticijos teisę (84 str.). Konstitucijoje buvo įtvirtinta oficiali religija – rytų ortodoksų krikščionybė bei privalomas nemokamas pradinis mokymasis (78 str.). Šioje Konstitucijoje taip pat buvo garantuojamos ir gyventojų politinės teisės ir laisvės. Tarnovo Konstitucija nustatė ir tam tikras piliečių pareigas, t. y. mokesčių mokėjimą (išskyrus princą ir jo įpėdinius) ir privalomąją karinę tarnybą (71 str.).

Tarnovo Konstitucija sudarė sąlygas šalies sociopolitiniam ir ekonominiam vystymuisi. Konstitucija detalai neįtvirtino socialinių santykių, tačiau sudarė pamatus kurtis Europietiško tipo pilietinei visuomenei. 1879 m. Konstitucija taip pat detalai nereguliavo ir ekonominių santykių, tačiau joje buvo įtvirtintas ekonominis liberalizmas, taip pat nacionalinio suvereniteto principai, nustatė keletą užsienio subjektų teisės įsigyti tam tikrus objektus nuosavybės teise apribojimų, tokiu būdu į pirmą vietą iškeliant valstybės, o ne asmeninius interesus. Tai labai teigiamai veikė bulgarų tautinę savimonę¹⁴.

1879 m. Konstitucija įtvirtino vienerių rūmų parlamentą (*Narodno Sabranie*), remiantis Serbijos parlamento modeliu. Tačiau nepaisant to, praktiškai egzistavo dvi atskiros asamblėjos, t. y. nuolatinė Nacionalinė Asamblėja bei Didžioji Nacionalinė Asamblėja (DNA), kuri susirinkdavo tik svarbių problemų sprendimo atvejais. Princas pastarąją asamblėją šaukdavo siekiant išspręsti su valstybės teritorija bei Konstitucijos keitimu susijusius klausimus, Ministrų Taryba DNA šaukdavo siekiant išrinkti naują šalies valdovą šiam mirus bei nepalikus savo palikuonių. Tiek DNA, tiek nuolatinės Nacionalinės Asamblėjos narius tiesiogiai rinkdavo šalies piliečiai. Pastariesiems buvo suteikta tiek pasyvi, tiek aktyvi rinkimų teisė, t. y. visi vyrai, turintys pilietines ir politines teises, bei sulaukę 21 metų amžiaus turėjo teisę balsuoti, o sulaukę 30 metų amžiaus bei mokantys skaityti ir rašyti taip pat galėjo būti renkami. Nacionalinės Asamblėjos nariams Konstitucija garantavo parlamentinį imunitetą ir indennitetą.

Tačiau nepaisant Konstitucijoje įtvirtintų liberalių idėjų bei demokratinės jos prigimties, Nacionalinė Asamblėja netapo valstybės centrine valdžia, t. y. pastaroji liko monarcho valdymo šešėlyje. Visa valdžia buvo sukoncentruota princo (po 1893 m. padarytų Konstitucijos pataisų –

¹⁴ **Konstantinov E.** Constitutional foundation in Bulgaria (Historicall Parallels) // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrėta 2010 10 24]

karaliaus¹⁵) rankose, kuris turėjo aukščiausią valdžią kunigaikštystėje (5 str.). Nepaisant Konstitucijos Nacionalinei Asamblėjai ir princui suteiktos įstatymų leidžiamosios valdžios (9 str.), pastaroji daugiau buvo monarcho, nei parlamento prerogatyva. Princas taip pat buvo ginkluotųjų pajėgų vadas. Pastarajam buvo suteikti platūs įgaliojimai ir įstatymų vykdomosios valdžios atžvilgiu („Vykdomoji valdžia priklauso Princui“, 12 str.). Ministrų kabinetas galėjo inicijuoti įstatymų leidybą tik pritarus princui. Teismai taip pat sprendimus priimdavo princo vardu. Būtent monarcho įtaka kitoms valdžioms buvo vienas iš esminių šios Konstitucijos trūkumų.

Konstitucijos pataisas bei papildymus galėjo priimti tik Didžioji Nacionalinė Asamblėja 2/3 kvalifikuota balsų dauguma. Tarnovo Konstitucija yra tipinės griežtos konstitucijos pavyzdys. Šios Konstitucijos kūrėjai buvo įsitikinę, kad sudėtinga Konstitucijos keitimo procedūra garantuos pagrindinio šalies įstatymo stabilumą ir ilgaamžiškumą. Nepaisant to, kad ši Konstitucija daug kartų buvo sustabdyta ir atnaujinta, Bulgarijos konstitucingumo raidoje pastaroji išlieka ilgiausiai egzistavusia (7 dešimtmečius) Konstitucija. Pavyzdžiui, Rusijos caro sūnėnas tapęs Bulgarijos autonominės kunigaikštystės princu suspendavo 1879 m. Konstituciją tik tam, kad atsistatydintų dėl jo savavališko pritarimo sąjungai su rytų Rumelija. Netrukus po to Konstitucijos galiojimas vėl buvo atstatytas. Įdomu tai, kad ir **pirmoji 1835 m.** Kragujevace paskelbta **Balkanų Konstitucija** taip pat **Serbijos** teisės istorijoje įgavo ilgiausios Konstitucijos statusą (gyvavo 31 metus). Pastaroji tuo metu vienbalsiai buvo laikoma liberaliausia Konstitucija Europoje¹⁶, t. y. buvo labai apribota monarcho valdžia bei išplėstos asamblėjos galios. Tačiau Tarnovo Konstitucijos ilgaamžiškumą lėmė ne tik sudėtinga jos keitimo procedūra, tačiau ir konstitucinės nuostatos, numačiusios artėjančias sociopolitines permainas. Nepaisant to, kad ši Konstitucija buvo vadinama viena iš demokratiškiausių visoje Europoje (taip pat ir **Juodkalnijos** modernizacijos proceso kulminacija – **1905 m. Konstitucija**), kunigaikštystei stigo patirties įtvirtinti stabilius demokratinius mechanizmus, numatytus pagrindiniame šalies įstatyme¹⁷.

Apibendrinant konstatuotina, kad XIX a. vyravusio nacionalizmo rezultatas – naujų nacionalinių valstybių susikūrimas Balkanų pusiasalyje vietoje buvusios senosios Osmanų imperijos¹⁸. Įtakojamos Europos švietėjiškų idėjų beveik visos Balkanų valstybės priėmė demokratines konstitucijas, pagrįstas Prancūzijos revoliucijos principais ir vėlesnėmis konstitucinėmis chartijomis. Tačiau stipresnis orientavimasis į Vakarų politines ir teisines tradicijas lėmė tai, kad Graikija, kitaip nei kitos Balkanų

¹⁵ Tarnovo Konstitucijos pataisos (1893 m.). <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzbg0005&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 24]

¹⁶ Serbian Constitutional history (Part I) – Yugoslavia. <http://www.belgraded.com/blog/history/serbian-constitutional-history-part-i> [žiūrėta 2010 08 14]

¹⁷ **Sowards S. W.** Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History (The Balkans in the Age of Nationalism). Lecture No. 12: Bosnia-Herzegovina and the failure of reform in Austria-Hungary. <http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect12.htm> [žiūrėta 2010 08 15]

¹⁸ **Stavrianos L. S.** The Balkans since 1453. – London: C. Hurst & Co, 2000. – 137 p. – ISBN 1-85065-550-2

valstybės, išsivadavusios iš Osmanų imperijos, sugebėjo sukurti gana tvirtą teisinę valstybę ir tapti Vakarų Europos valstybių bendruomenės dalimi¹⁹.

1. 2. Tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų

Nacionalinė, regioninė ir geopolitinė dinamika tarpukariu* Balkanų pusiasalyje sukėlė daugiau neigiamų nei teigiamų padarinių²⁰. Minėtų dinamikų kulminacija – trys Balkanų ir du pasauliniai karai, nualinę pusiasalio valstybes. Šis Balkanų valstybių konstitucingumo raidos etapas taip pat pasižymėjo dažna politinių režimų kaita, politinėmis suirutėmis, perversmais, visuomenės socialiniu ir ekonominiu nepasitenkinimu, revoliucinėmis nuotaikomis.

Tarpukariu Bulgarijoje viešpatavo politinė suirutė. Pažymėtina, kad **Tarnovo Konstitucija** buvo sustabdyta tik po to, kai šalyje buvo įvestas autoritarinis karinis režimas, t. y. 1934 m. gegužės mėn. Populiarųjį bloką pakeitė Kimono Georgievo autoritarinis karinis režimas, tačiau vėliau ši vėl buvo atnaujinta.

1918 m. – visos Rumunijos Karalystės istorinės provincijos susivienijo po viena vėliava, taip išreikšdamos visuotinę valią ir atspindėdamos Pirmojo pasaulinio karo nulemtą tarptautinį kontekstą. Laisvės sieki įkvėpė JAV prezidento V. Vilsono vizijos, o Austrijos-Vengrijos monarchijos žlugimas paskatino tautos apsisprendimą kurti savarankišką valstybę. Naujoji pasaulio tvarka įtakojo ir poreikį (būtinybę) sukurti naują Rumunijos Konstituciją.

1923 m. kovo 29 d. įsigaliojo nauja **Rumunijos Konstitucija** (vadinamoji **Sąjungos Konstitucija**), kurią sudarė tie patys aštuoni skyriai, susidedantys iš 138 straipsnių²¹, t. y. penkiais straipsniais daugiau nei 1866 m. Konstitucijoje. Iš pastarosios į naująją Konstituciją buvo perkelti 76 straipsniai. Tačiau nepaisant to, kad ši Konstitucija tiek savo forma, tiek turiniu buvo panaši į pirmtakę, ji aiškiai pastarąją pralenkė savo pažanga, t. y. garantavo žymiai platesnes žmogaus teises ir laisves, ribotą rinkimų sistemą pakeitė demokratinė rinkimų sistema, reglamentuota įstatymų konstitucingumo teisminė kontrolė, įtvirtinta decentralizacija ir kt.²²

Tarpukario Rumunijos Konstitucija, kaip ir 1866 m. Konstitucija, įtvirtino demokratinį režimą šalyje, t. y. garantavo piliečių lygybę prieš įstatymą, sąžinės, susirinkimų, spaudos, religijos laisves,

¹⁹ **Bacevičius V.** ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – 140-146 p. – ISBN 9955190345

* Dabartiniame Vakarų pasaulyje laikomas periodas nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo pradžios (1918-1939 m.).

²⁰ **Bashkurti L.** Political dynamics within the Balkan: the cases of Bosnia & Herzegovina, Macedonia, Bulgaria, Serbia, and Montenegro // The Chicago-Kent Law Review, 2005, vol. 80, no. 1, p. 1. <http://www.cklawreview.com/wp-content/uploads/vol80no1/Bashkurti.pdf> [žiūrėta 2010 08 15]

²¹ Constitutia României din 1923. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act_text?idt=1517 [žiūrėta 2010 10 25]

²² **Muraru I., Tanasescu S.** The Constitution in Romania // The Rigas Network DataBank.

http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r3/Ro_3_Muraru.html [žiūrėta 2010 10 25]

teisę į darbą, teisę į privačią nuosavybę (17 str.) ir kt.²³ Remiantis Konstitucija, privati nuosavybė galėjo būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams. Šioje Konstitucijoje pirmą kartą įtvirtintos nuostatos, susijusios su valstybės žemės gelmių turtu, t. y. pastarasis išimtinė nuosavybės teisė priklausė Rumunijos valstybei. 1923 m. Konstitucija taip pat nustatė griežtą Konstitucijos keitimo tvarką.

Pažymėtina, kad tarpukariu Balkanų pusiasalyje taip pat išsiskyrė **1921 m. birželio 28 d. Serbų, Kroatų ir Slovėnų Karalystės Konstitucija** (vadinamoji **Vidovdano Konstitucija**), kuri taip pat buvo pažangi joje įtvirtintomis nuostatomis apie nuosavybės teisę ir piliečių lygybę²⁴, **1927 m. birželio 3 d.** vadinamoji **Antrosios Graikijos Respublikos Konstitucija**, kuria buvo siekiama sukurti demokratinės, socialinės ir teisinės valstybės modelį²⁵ bei **1925 m. Pirmosios Albanijos Respublikos Konstitucija**, adekvati Prancūzijos Trečiosios Respublikos Konstitucijos modeliui²⁶.

1923 m. Konstitucija taip pat įtvirtino valdžių padalijimą, t. y. įstatymų leidžiamąją, priklaususią karaliui ir parlamentui, įstatymų vykdomąją, priklaususią karaliui, tačiau kurią pastarasis vykdė per vyriausybę, bei teisminę valdžias. Konstitucijoje buvo įtvirtinta nauja teisminė institucija – Teisėjų taryba, kontroliavusi 101 straipsnyje įtvirtintų nuostatų, draudusių įkurti specialios jurisdikcijos teismus, vykdymą. Taip pat kartu su Aukščiausiuoju kasacijos ir teisingumo teismu jungtiniuose posėdžiuose vykdė įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolę (103 str.).

Pagal Konstituciją parlamento sandara išliko ta pati, t. y. pastarąją valdžios instituciją sudarė dvejį rūmai: Atstovų rūmai ir Senatas. Tautos atstovai buvo renkami visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose, privalomuose ir slaptuose rinkimuose. Pažymėtina, kad deputatais galėjo būti renkami asmenys ne jaunesni kaip 40 metų amžiaus.

Įdomu tai, kad 1923 m. Konstitucija lėmė svarbų įstatymų leidybos modernizacijos procesą, t. y. 1924 m. priimamas įstatymas, reglamentuojantis juridinių asmenų veiklą (iki šiol galiojantis), 1936 m. – Baudžiamojo proceso kodeksas bei Baudžiamasis kodeksas, galiojęs iki 1968 m., kuomet pastarąjį pakeitė dabartinis Baudžiamasis kodeksas²⁷.

Tačiau tarpukariu Rumunijoje, nepaisant 1923 m. Konstitucijoje įtvirtintų demokratinių principų, buvo juntamas atotrūkis tarp realiosios ir formaliosios konstitucijų²⁸. Galiausiai šią Konstituciją pakeitė iš pagrindų skirtinga 1938 m. autoritarinė karališkoji Konstitucija.

²³ Ungureanu A. The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 134 http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 08 21]

²⁴ Serbian Constitutional history (Part II) – Yugoslavia <http://www.belgraded.com/blog/history/serbian-constitutional-history-part-ii-yugoslavia> [žiūrėta 2010 08 16]

²⁵ Katrougalos G. The Constitutional History of Greece in the Balkan context // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/GR_1_Katrougalos.htm [žiūrėta 2010 10 25]

²⁶ Pavli D. A brief constitutional history of Albania. <http://www.ipls.org/services/others/chist.html> [žiūrėta 2010 08 22]

²⁷ Muraru I., Tanasescu S. The Constitution in Romania // The Rigas Network DataBank.

http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r3/Ro_3_Muraru.html [žiūrėta 2010 10 25]

²⁸ Ludwikowski R. R. Constitution-making in the region of former Soviet dominance. – Durham: Duke University Press, 1996. – 25 p. – ISBN 0-8223-1802-4

Politiniu aspektu trečiasis Rumunijos konstitucingumo raidos etapas buvo pats sudėtingiausias²⁹. Pastarajam būdingi dažni politiniai nesutarimai, ne kartą virtę pučais. Pradedant 1938 m. gruodžio 30 d. Karaliaus Karolio II suorganizuotu puču, baigiant – 1947 m. gruodžio 30 d. komunistų puču. Šiame laikotarpyje be jau minėtų įvyko septyni pučai, iš kurių šeši pasiekė užsibrėžtą tikslą. Pažymėtina, kad minėti Rumunijos vidiniai politinio pobūdžio konfliktai atspindėjo to meto nestabilią Europos politinę padėtį, kurią įtakojo kai kurių valstybių revizionistai, kairiojo sparno šalininkų diktatūra bei dešiniojo sparno atstovų daugėjimas.

Atėjęs į valdžią Karolis II* siekė vienvaldystės, t. y. visą valdžią sukoncentruoti savo rankose. **1938 m. vasario 27 d. Rumunijos Karalystės Konstitucija** (vadinamoji **Karolio II Konstitucija**) karaliui suteikė labai plačius įgaliojimus, t. y. įtvirtino autoritarinį monarchinį režimą. Šios Konstitucijos paradoksas buvo tame, kad nepaisant Karaliaus vienvaldystės, Konstitucija įsigaliojo tik po to, kai jos tekstui (pastarąjį ruošė teisininkas Istrate'as Micescu) 1938 m. vasario 24 d. visuotiniame referendume pritarė tauta³⁰. Konstituciją sudarė 8 skyriai (antrą skyrių „Rumunų pareigos ir teisės“ sudarė 2 poskyriai, trečią „Valstybės valdžios“ – 6 poskyriai), susidedantys iš 100 straipsnių³¹. Į šią Konstituciją iš prieš tai galiojusių buvo perkelta daug nuostatų, ypač žmogaus teisių reglamentavimo srityje (25 straipsniai).

Pagal 1938 m. Konstituciją valstybinė valdžia dar labiau sukoncentruojama monarcho rankose, t. y. karaliui priklausė tiek įstatymų leidžiamoji valdžia, kurią pastarasis vykdė per dviejų rūmų parlamentą (Atstovų rūmus ir Senatą), tiek įstatymų vykdomoji, kurią jis vykdė per vyriausybę. Karaliaus priimti dekretai tuo metu, kai parlamentas būdavo paleistas, turėjo įstatymo galią. Pabrėžtina, kad pats karalius turėjo teisę paleisti parlamentą (45 str.). Valstybės valdovas taip pat turėjo teisę skirti ir atleisti ministrus (46 str.), skelbti karą, taiką, suteikti aukščiausius karinius laipsnius ir apdovanojimus, pasirašyti tarptautines sutartis su užsienio valstybėmis ir kt. Teisminę valdžią vykdė vienas Kasacinis ir teisingumo teismas (73 – 78 straipsniai), kuris sprendimus priimdavo karaliaus vardu. Įdomu tai, kad Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta nuostata „Karalius yra valstybės valdovas“ primena feodalų monarchų absoliutizmą, kai šie skelbė: „tauta esu aš“³². **1931 m. Jugoslavijos Karalystės Konstitucija** (vadinamoji **karaliaus Aleksandro Konstitucija**) taip pat suteikė karaliui plačius įgaliojimus, vienas iš esminių – tiesiogiai skirti pusė Senato narių. Tačiau

²⁹ **Sándor M.** The constitutional development of Romania before and after the change of regime (compared with the Hungarian constitutional development). 2007.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MZOPtoCmsaEJ:moresandor.com/dokumentumok/romrendangol.doc+romania+constitutional+history&cd=5&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [žiūrėta 2010 09 12]

* Karolis II – Rumuniją valdė nuo 1930 m. birželio 8 d. iki 1940 m. rugsėjo 6 d.

³⁰ **Ungureanu A.** The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 135 http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 10 25]

³¹ Constitution of the Kingdom of Romania. Bucharest, February 27, 1938.

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/bfsprs0142&id=1&size=2&collection=cow&index=cow/bfsprs#795> [žiūrėta 2010 10 25]

³² **Ungureanu A.** The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 135 http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 10 25]

skirtingai nei pagal 1938 m. Rumunijos Konstituciją, pagal šią visuotinę rinkimų teisę tapo tik išimtinė vyrų prerogatyva. Taip pat buvo atsisakyta slapto balsavimo principo³³.

Pagal Karolio II Konstituciją deputatus į Atstovų rūmus 6 metams rinkdavo Rumunijos piliečiai, sulaukę 30 metų amžiaus bei dirbantys žemės ūkio, komercijos ar industrijos srityse. Senatą sudarė nariai, paskirti karaliaus, ex-officio senatoriai bei senatoriai išrinkti valstybės įsteigtų korporacijų narių. Paskirtų senatorių skaičius buvo tolygus išrinktiems (63 str.). 1938 m. Konstitucijoje ex-officio senatorių padėtis nepakito 1923 m. Konstitucijos atžvilgiu. Paskirtų ir išrinktų senatorių kadencija trukdavo devynerius metus, kas trejus metus atnaujinant jo sudėtį vienu trečdaliu.

Žvelgiant chronologiškai, įrėminta tarp fundamentalių demokratiškosios konstitucijos ir totalitarinio režimo, įtvirtinto netrukus po Antrojo pasaulinio karo pabaigos, 1938 m. Konstitucija – tiltas, jungęs demokratinį (pagarba prigimtinėms žmogaus teisėms, valdžių atskyrimo principas) ir totalitarinį (vienvaldystė, oligarchų valdymas) režimus.

1. 3. Antrojo pasaulinio karo pabaiga – 1989 m.

Rumunijos teisės istorijoje vienbalsiai pripažįstama, kad šis ketvirtasis konstitucingumo raidos etapas, kuris prasideda 1947 m. gruodžio 30 d. puču, baigiasi 1989 m. gruodžio 22 d. revoliucija, neabejotinai yra „juodžiausias“, t. y. pastarasis pasižymėjo nuolatine įtampa šalies viduje bei visišku konstitucinių normų ir žmogaus teisių nepaisymu³⁴. Šiame etape išryškėja trys konstitucijos, t. y. 1948, 1952 ir 1965 m., įtvirtinusios autoritarinius režimus.

Netrukus po Antrojo pasaulinio karo pabaigos Rumunija pateko į Sovietų Sąjungos įtaką, pagal kurios 1936 m. Konstitucijos modelį buvo sukurta **1948 m. balandžio 13 d. Rumunijos Liaudies Respublikos Konstitucija**. Pastarojoje Rumunijos Liaudies Respublika apibrėžiama kaip unitarinė, nepriklausoma, suvereni valstybė. Konstituciją sudarė 10 skyrių: „Rumunijos Liaudies Respublika“, „Socialinė ekonominė struktūra“, „Piliečių pagrindinės teisės ir laisvės“, „Aukščiausiasis valstybės valdžios organas“, „Valstybinės administracinės institucijos“, „Ministrų Taryba ir ministerijos“, „Vietinės valdžios institucijos“, „Teisminės institucijos ir Prokuroro tarnyba“, „Herbas, antspaudas, vėliava ir sostinė“, „Konstitucijos keitimas“ ir „Pereinamosios nuostatos“, susidedančių iš 105 straipsnių³⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši Konstitucija, priešingai nei pirmtakės, neskirstoma į

³³ Serbian Constitutional history (Part II) – Yugoslavia. <http://www.belgraded.com/blog/history/serbian-constitutional-history-part-ii-yugoslavia> [žiūrėta 2010 10 25]

³⁴ **Sándor M.** The constitutional development of Romania before and after the change of regime (compared with the Hungarian constitutional development). 2007. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MZOPtoCmsaEJ:moresandor.com/dokumentumok/romrendangol.doc+romania+constitutional+history&cd=5&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [žiūrėta 2010 09 12]

³⁵ Constitutia Republicii Populare Romane (1948). <http://www.rogoveanu.ro/constitutia/const1948.htm> [žiūrėta 2010 10 25]

poskyrius, o pastarieji – į dalis. Apskritai 1948 m. Konstitucija kardinaliai skyrėsi nuo prieš tai egzistavusiųjų³⁶.

Nepaisant to, kad Konstitucijoje buvo įtvirtintos pagrindinės piliečių teisės ir laisvės, realiai pastarosios buvo šiurkščiai pažeidinėjamos. Iš esmės Konstitucijoje nebuvo įtvirtintas ir valdžių atskyrimo principas, t. y. pagrindiniame šalies įstatyme buvo skelbiama: „aukščiausiasis Rumunijos Liaudies Respublikos valdžios organas yra Didžioji Nacionalinė Asamblėja“ (DNA), kuri turėjo tiek įstatymų leidžiamąją, tiek vykdomąją valdžias. Pastaroji buvo vykdoma per vyriausybę, atskaitingą DNA ir šios prezidentui. Pagal Konstituciją DNA nariai buvo renkami visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose 4 metų kadencijai, tačiau realiai šalyje veikė tik viena Rumunijos darbininkų partija.

Remiantis Konstitucija, vietinę valdžią sudarė liaudies tarybos ir vykdomieji komitetai. Konstitucija įtvirtino specialiuosius teismus, teisusius bei skyrusius sunkias bausmes naujojo režimo oponentams. Prokuroro tarnyba buvo atsakinga už nubaudimą tų, kurie vykdė nusikaltimus demokratinei tvarkai ir laisvei, ekonominiams interesams, nepriklausomybei ir Rumunijos valstybės suverenitetui. Taip pat pažymėtina, kad įstatymų konstitucingumo teisminę kontrolę išimtinai vykdė tik įstatymų leidžiamoji valdžia³⁷.

1948 m. Konstituciją pakeitė **1952 m. rugsėjo 24 d. Konstitucija** (vadinamoji „**socializma kuriančia Konstitucija**“), kurios struktūra nuo pirmtakės skyrėsi tik įtvirtinta įvadine dalimi. 1952 m. Konstituciją taip pat sudarė 105 straipsniai. Tačiau pastarojoje, priešingai nei 1948 m. Konstitucijoje, itin išryškėja komunistinė ideologija. Pagal Konstituciją valstybės nepriklausomybę ir suverenitetą „saugo“ Sovietų Sąjunga, su kuria Rumunija „palaiko draugiškus santykius“. Ši Konstitucija dar labiau sustiprino centralizuotą ekonomiką ir iš esmės sunaikino privačią nuosavybę. Valstybė uzurpavo ne tik ekonomiką, bet ir mokslą bei kultūrą³⁸.

Remiantis Konstitucija, šalies teritorija buvo padalyta į 16 regionų, 146 rajonus, 180 miestų ir daugiau kaip 4 tūkst. komunų. Tokia struktūra išliko iki pat 1968 m. Valdžios institucijų sistema nepakito 1948 m. Konstitucijoje įtvirtintos sistemos atžvilgiu, t. y. DNA išliko aukščiausiu Rumunijos Liaudies Respublikos valdžios organu, kurio rankose buvo sukonzentruota tiek legislatyvinė, tiek egzekutyvinė valdžios. Pagrindinės piliečių teisės ir laisvės, taip pat įtvirtintos šioje Konstitucijoje, ir toliau buvo šiurkščiai pažeidinėjamos. Per trylika Konstitucijos gyvavimo metų, pastaroji buvo

³⁶ Ungureanu A. The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 137. http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 10 25]

³⁷ Muraru I., Tanasescu S. The Constitution in Romania // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r3/Ro_3_Muraru.html [žiūrėta 2010 10 25]

³⁸ Nelson D. N. Organs of the State in Romania // International and Comparative Law Quarterly, 1976, no. 3, vol. 25, p. 653. <http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/incolq25&collection=journals§ion=38&id=659&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 25]

redaguojama 11 kartų. Minėtos konstitucinės pataisos – beprecedentinės Rumunijos konstitucionalizmo istorijoje³⁹.

1952 m. Konstituciją pakeitė **1965 m. rugpjūčio 21 d. Konstitucija**, kurią sudarė 9 skyriai, susidedantys iš 114 straipsnių. Pagal Konstituciją šalis tapo socialistine respublika su viena valdančiąja partija. Per 24 egzistavimo metus ši Konstitucija buvo pakeista 10 kartų (vidutiniškai kas dvejus metus ir kelis mėnesius). Po 1974 m. priimtų šios Konstitucijos pataisų pirmą kartą Rumunijos konstitucingumo istorijoje buvo įtvirtintas prezidento institutas⁴⁰. DNA po šių pataisų tik teoriškai išliko aukščiausiu valstybės valdžios organu. Taip pat Konstitucija buvo papildyta 7 straipsniais, t. y. ją galiausiai sudarė 121 straipsnis⁴¹. Remiantis pastarosiomis konstitucinėmis pataisomis, valstybės valdžios institucijų sistemą sudarė trys grandys, t. y. valdžios institucijos (DNA, valstybės taryba, valstybės prezidentas, liaudies tarybos), administracinės institucijos (Ministrų Taryba, ministerijos, vykdomieji komitetai), teisminės institucijos (aukščiausieji tribunolai, apygardų tribunolai, karo lauko teismai) ir prokuratūros institucijos (generalinė prokuratūra, apygardų prokuratūros).

Po Antrojo pasaulinio karo Bulgarija taip pat tapo komunistine valstybe. Pažymėtina, kad 1947 m. Konstitucija buvo priimta sudėtingame šalies vidaus ir tarptautiniame politiniame kontekste. Tuo laikotarpiu Bulgarijoje buvo stipri konfrontacija tarp žmonių, palaikiusių ekstremalią dvipolę politiką, ir žmonių, gyvenusių ideologinėmis pokario tendencijomis. Formaliai Tarnovo Konstitucija po Tėvynės Fronto įvykdyto valdžios perversmo 1944 m. rugsėjo 9 d. sustabdyta nebuvo, tačiau *de facto* monarchistų valdžia jau tada liovėsi egzistavusi. Tuo metu Bulgarijoje vyko intensyvus politinio ir ekonominio pliuralizmo ir valdžių atskyrimo principo likvidavimo procesas. Po 1946 m. vykusio referendumo monarchija buvo pakeista respublika. Vertinant tarptautiniu aspektu pabrėžtina, kad Bulgarija tuo metu buvo stipriai įtakojama savo naujųjų sąjungininkų*, pastaroji įtaka ir lėmė 1947 m. Konstitucijos sukūrimą⁴².

1947 m. gruodžio 4 d. Bulgarijos Konstitucija (vadinamoji **Dimitrovo Konstitucija**) taip pat buvo adekvati 1936 m. taip vadinamai Stalino (Sovietų Sąjungos) Konstitucijai, išsiskyrė tik pasirinktu vienerių rūmų parlamentu⁴³. Konstituciją sudarė 11 skyrių: „Bulgarijos Liaudies Respublika“, „Valstybinės ekonomikos struktūra“, „Aukščiausi valdžios organai“, „Vykdomosios valdžios organai“, „Vietinės valdžios organai“, „Teismai ir Baudžiamasis persekiojimas“, „Ryšiai tarp valstybės valdžios

³⁹ Ungureanu A. The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 131 http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 10 25]

⁴⁰ Ten pat, p. 131

⁴¹ Constitutia Republicii Socialiste Romania (1965). http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/const_1965.php [žiūrėta 2010 10 25]

* Bulgarija Antrojo Pasaulinio karo pirmoje pusėje buvo viena iš Vokietijos satelių, tačiau vėliau perėjo į Sąjungininkų pusę.

⁴² Konstantinov E. Constitutional foundation in Bulgaria (Historical Parallels) // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrėta 2010 10 26]

⁴³ Maddex R. L. Constitutions of the World (2 edition). – Washington: Archetype Press, 1995. – 53 p. – ISBW1-56802-682-X

organų ir administracijos organų“, „Pagrindinės piliečių teisės ir pareigos“, „Herbas, antspaudas, vėliava, sostinė“, „Konstitucijos keitimas“ „Laikinosios nuostatos“, susidedančių iš 101 straipsnio⁴⁴. Dimitrovo Konstitucija iš pagrindų skyrėsi nuo savo pirmtakės, t. y. Tarnovo Konstitucijos.

Ši Konstitucija buvo pirmoji socialistinė konstitucija Bulgarijos konstitucingumo istorijoje, pavadinta Bulgarijos komunistų partijos lyderio Georgijaus Dimitrovo vardu. Konstitucija reguliavo socialinius santykius pereinant iš kapitalizmo į socializmą. 1947 m. Konstitucija sukūrė iliuzinį supratimą apie joje tariamai įtvirtintus demokratinius principus. Nepaisant to, kad Konstitucijoje buvo nustatytas politinis ir ekonominis pliuralizmas, visuotinė socialinė sistema, piliečių lygybė prieš įstatymą, kalbos, religijos, tikėjimo laisvės, politinės piliečių teisės ir laisvės ir kt., realiai pastarosios nebuvo įgyvendinamos. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad skyrius, įtvirtinantis pagrindines piliečių teises ir pareigas, buvo vienas iš paskutinių Konstitucijos skyrių (VIII). Tiek vidaus, tiek užsienio prekyba buvo itin kontroliuojamos valstybinės valdžios, vykdyta planinė ekonomika. Didžioji Nacionalinė Asamblėja buvo aukščiausias valstybinės valdžios organas (1949 m. pakeistas į Nacionalinę Asamblėją), kurio faktiškai rankose buvo sukoncentruota visa valdžia. Vykdomąją valdžią vykdė Ministrų Taryba (Konstitucija nustatė 17 ministerijų, 39 str.). Taip pat Aukščiausiasis Teismas pakeitė Aukščiausiąjį kasacinį ir Aukščiausiąjį administracinį teismus.

Pagal **1971 m. gegužės 18 d. Konstituciją Bulgarija** išliko socialistine valstybe, turinčia vienintelę legalią komunistų partiją. Ši Konstitucija iš savo pirmtakės paveldėjo tą pačią valstybinės valdžios struktūrą, tik prezidiumą pakeitė žymiai įtakingesnę valstybės taryba, simbolizavusi įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių vienybę. Pastarosios institucijos funkcijos buvo adekvačios prezidentinių valstybių vadovų funkcijoms⁴⁵. Skirtingai nei Dimitrovo Konstitucija, ši ypač akcentavo Bulgarijos komunistų partiją kaip vienvaldžią visoje valstybėje ir visuomenėje. Kaip ir Rumunijos 1965 m. Konstitucijoje, taip ir šioje buvo pabrėžiamas Bulgarijos bendradarbiavimas su kitomis tarptautinėmis socialistinėmis bendruomenėmis. Pavyzdžiui, **1946 m. Jugoslavijos Liaudies Federacinės Respublikos* komunistinė Konstitucija**, tiek **1963 m. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Konstitucija** buvo giminingos su Bulgarijos ir Rumunijos šiame poskyryje analizuojamomis konstitucijomis. Pagal 1963 m. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Konstituciją, kurią iš viso sudarė 259 straipsniai, 76 straipsnių, Kolektyvinė Asamblėja (angl. *communal*

⁴⁴ Constitution of the People's Republic of Bulgaria. December 4, 1947.

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzbg0008&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 26]

⁴⁵ **Konstantinov E.** Constitutional foundation in Bulgaria (Historical Parallels) // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrėta 2010 10 26]

* Jugoslavijos Liaudies Federacinė Respublika buvo sudaryta iš šešių atskirų respublikų: Slovėnijos, Kroatijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Serbijos, Juodkalnijos ir Makedonijos bei penkių autonominių regionų.

assembly) taip pat buvo aukščiausias valstybės valdžios organas, formavęs šalies politiką, ekonomiką, kultūrinį gyvenimą bei kontroliavęs vykdomąją, kurios atstovus pati rinko, ir administracinę valdžias⁴⁶.

Vėlgi 1971 m. Bulgarijos Konstitucijai būdingas didžiulis atotrūkis tarp *de jure* ir *de facto* konstitucijų. Antai 1971 m. Konstitucija pabrėžė individų teises ir tinkamą teisinį procesą, politinę saviraišką ir privatumą, bet joje taip pat buvo giliai įsitvirtinusi vadovaujamojo komunistų partijos vaidmens klauzulė. Būtent šiai 1971 m. Bulgarijos Konstitucijai, kaip ir 1965 m. Rumunijos Konstitucijai, būdingas formalios valstybės struktūros bei realių partijos varžtų dualizmas ir valstybės bei partijos paralelizmas, o tai reiškė, kad partijos struktūra atkartojė valstybės struktūrą. Pastaroji Bulgarijos Konstitucija buvo iš esmės pakeista tik 1991 m.

Apibendrinant pažymėtina, kad visos Rumunijos (1948, 1952 ir 1965 m.) ir Bulgarijos (1947 ir 1971 m.), kaip ir kitų to meto socializmą propagavusių valstybių Šaltojo karo* metu priimtos autoritarinės konstitucijos, neturėjo visiškai jokio ryšio su šių valstybių institucinėmis praktikomis. Tai tebuvo kamufliažinės konstitucijos.

1. 4. Galiojančių Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų atsiradimo prielaidos ir ypatumai

G. Sartori teigimu, „iš maždaug 170 šių dienų pasaulyje⁴⁷ konstitucijomis vadinamų dokumentų daugiau nei pusė parašyta po 1974 m.“⁴⁸. Ketvirtasis konstitucionalizmo raidos etapas siejamas su totalitarinės socializmo sistemos žlugimu ir išsivadavusių tautų siekiu įtvirtinti konstitucinę demokratiją⁴⁹. Daugelyje valstybių demokratiniai konstituciniai principai pakeitė autoritarinius⁵⁰. Balkanų valstybių, taip pat išsivadavusių iš totalitarinės sistemos gniaužtų, priimtos konstitucijos, t. y. 1990 m. Serbijos⁵¹ (šią pakeitė 2006 m. lapkričio 10 d. priimta nauja šalies Konstitucija), Kroatijos⁵², 1991 m. Makedonijos⁵³, Rumunijos⁵⁴ ir Bulgarijos⁵⁵, 1994 m. Moldovos⁵⁶, 1995 m. Bosnijos ir

⁴⁶ 1963 m. balandžio 7 d. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Konstitucija. www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963.doc [žiūrėta 2010 09 12]

* Šaltasis karas buvo konfliktų, įtampos ir varžymosi tarp JAV ir SSRS bei jų sąjungininkų laikotarpis nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio vidurio iki XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios.

⁴⁷ T. y. 1994 m., kai pasirodė pirmasis G. Sartori knygos *Comparative Constitutional Engineering* leidimas.

⁴⁸ **Sartori G.** Lyginamoji konstitucinė inžinerija: struktūrų, paskaitų ir rezultatų tyrimas. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. – 191 p. – ISBN 1850355

⁴⁹ **Lane J. E.** Konstitucija ir politikos teorija. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003. – 96 p. – ISBN 9955-03-193-X

⁵⁰ **Albi A.** Europe Articles in the Constitutions of Central and Eastern European Countries // *Common Market Law Review*, 2005, no. 2, vol. 42, p. 401.

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.kluwer/cmlr0042&collection=kluwer§ion=28&id=411&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 14]

⁵¹ 1990 m. rugsėjo 28 d. Serbijos Konstitucija.

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan019071.pdf> [žiūrėta 2010 10 14]

⁵² 1990 m. gruodžio 22 d. Kroatijos Respublikos Konstitucija. <http://www.constitution.org/cons/croatia.htm> [žiūrėta 2010 09 12]

⁵³ 1991 m. lapkričio 17 d. Makedonijos Respublikos Konstitucija. <http://www.servat.unibe.ch/icl/mk00000.html> [žiūrėta 2010 09 11]

Hercegovinos⁵⁷, pagal jų priėmimo epochą ir būdingus bruožus priskirtinos „ketvirtosios“ konstitucionalizmo bangos konstitucijoms. XXI a. pirmajame dešimtmetyje buvo taip pat priimtos 2007 m. Juodkalnijos⁵⁸ ir 2008 m. Kosovo⁵⁹ konstitucijos.

1989 m. gruodžio mėn., žlugus komunizmui Rumunijoje, vienas pirmųjų politinių sprendimų, kurį parėmė visa rumunų tauta, buvo Gruodžio 1-osios – Rumunijos nacionalinės dienos – atkūrimas. Rumunija ir Bulgarija buvo vienos iš pirmųjų valstybių Rytų Europoje paskelbusios demokratines konstitucijas⁶⁰, įtvirtinančias valdžių atskyrimo, teisės viešpatavimo principus, politinį ir ekonominių pliuralizmą vietoje buvusių vienpartinių sistemų bei planinės ekonomikos, pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms. Pažymėtina, kad jose buvo aiškiai išreikštas komunistinės sistemos ir asmenybės kulto atsisakymas⁶¹, taip pat atsisakyta tokių sąvokų kaip „liaudies respublika“, „socialistinė valstybė“ ar „centrinis planavimas“⁶². Šios naujosios Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijos atvėrė naujus šių šalių konstitucingumo raidos etapus. Tačiau kita vertus, 1993 m. Konstitucinės teisės profesorius Sergio Bartole'as, vertindamas naująsias Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijas bei tarptautinį ir vidinį politinį kontekstą, kuriame pastarosios buvo priimtos, šias konstitucijas metaforiškai sutapatino su liturgine muzika, sklindančia iš labai seno patefono, t. y. tarsi girdi laukiamą konstitucionalizmo skleidžiamą muziką, tačiau kartu pastarajam „akompanuoja“ minėto seno patefono skleidžiamas traškesys⁶³. Viena vertus aiškiai eskaluojamas politinis pliuralizmas bei kiti teisinės valstybės principai, tačiau kita vertus išryškėja ir paveldėti autoritarinės sistemos bruožai bei užsislaptinę buvusios diktatūros valdininkai.

1991 m. Konstitucijos tekstą Rumunijos Steigiamasis susirinkimas paruošė per 18 mėnesių (tada Konstituciją sudarė 7 skyriai, susidedantys iš 152 straipsnių). Konstitucijos tekstui pirmiausia pritarė 81 proc. Plenarinės Asamblėjos narių, vėliau – 77 proc. dalyvavusiųjų visuotiniame referendume.

⁵⁴ 1991 m. gruodžio 8 d. Rumunijos Konstitucija. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371> [žiūrėta 2010 10 14]

⁵⁵ 1991 m. liepos 12 d. Bulgarijos Konstitucija. <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en> [žiūrėta 2010 10 14]

⁵⁶ 1994 m. liepos 29 d. Moldavijos Konstitucija. <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/moldova3.pdf> [žiūrėta 2010 09 11]

⁵⁷ 1995 m. gruodžio 1 d. Bosnijos ir Hercegovinos Konstitucija. http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf [žiūrėta 2010 09 12]

⁵⁸ 2007 m. spalio 19 d. Juodkalnijos Konstitucija. http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf [žiūrėta 2010 09 11]

⁵⁹ 2008 m. birželio 15 d. Kosovo Konstitucija. <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf> [žiūrėta 2010 09 21]

⁶⁰ **Dornbach A.** Law overturned in Hungary; proposals in Poland; new constitutions in Romania and Bulgaria // East European constitutional review, 1992, no. 1, vol. 1, p. 11.

<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eurcr1&id=1&size=2&collection=journals&index=journals/eurcr> [žiūrėta 2010 09 21]

⁶¹ **Maddex R. L.** Constitutions of the World (2 edition). – Washington: Archetype Press, 1995. – 288 p. – ISBN1-56802-682-X

⁶² **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // Cardozo Journal of International and Comparative Law, 1995, no. 1, vol. 3, p. 106.

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set_as_cursor=7&men_tab=srchr&results&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall [žiūrėta 2010 11 01]

⁶³ **Bartole S.** Constitutional review // East European Constitutional Review, 1993, no. 4, vol. 2, p. 126.

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/eurcr2&collection=journals§ion=62&id=286&print=section§ioncount=3&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 23]

2003 m. gruodžio mėn. **1991 m. gruodžio 8 d. Rumunijos Konstitucija** buvo redaguojama, t. y. atsisakyta privalomosios karinės tarnybos, garantuota teisė į privačią nuosavybę, Aukščiausiasis teismas pakeistas į Aukščiausiąjį kasacinį teismą, kuriame etninių mažumų atstovams buvo sudarytos sąlygos teismo proceso metu kalbėti jų gimtosiomis kalbomis, prezidentą nuspręsta rinkti penkerių metų kadencijai (prieš tai šalies vadovas buvo renkamas 4 metams), sumažinti parlamento įgaliojimai, Rumunijai įstojus į Europos Sąjungą, pastarosios piliečiams suteikiama tiek aktyvi, tiek pasyvi rinkimų teisė per vietinės valdžios rinkimus⁶⁴.

Rumunijos Konstitucija – vientisas aukščiausios teisinės galios įstatymas, įtvirtinantis šalies politinės, socialinės, ekonominės ir teisinės sistemos pagrindus. Konstitucijos struktūra iš esmės atitinka klasikinį Vakarų Europos valstybių konstitucijų modelį. Konstituciją sudaro 8 skyriai (iš jų antrasis skyrius skirstomas į 4 poskyrius, trečiasis – į 6 poskyrius, iš kurių keli dar skirstomi į dalis), susidedantis iš 156 straipsnių. Konstitucijos I – asis skyrius turi svarbią politinę ir ideologinę reikšmę. Jame suformuluotos bendros nuostatos, apibūdinančios Rumunijos valstybę ir jos konstitucinę santvarką, įtvirtinti valstybės simboliai, sostinė, oficiali valstybės kalba.

Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinta, kad Rumunija yra suvereni, nepriklausoma, unitarinė ir nedalijama nacionalinė valstybė. Rumunija, būdama demokratinė ir socialinė valstybė, didžiausiomis šalies vertybėmis laiko teisingumą, politinį pliuralizmą, piliečių teises ir laisves, žmogaus orumą bei laisvą asmenybės vystymąsi. Valstybės valdymo forma – respublika. Suverenitetas priklauso rumunų tautai, kuri pastaroji vykdo per išrinktus savo atstovus ar referendumu (2 str.). Rumunų tauta – valstybės valdžios steigėjas (4 str.). Konstitucijoje nustatyta, kad Rumunijos teritorija neatimama, pastarosios administracinius vienetų sudaro apygardos, miestai ir komunos (3 str.). Konstitucijoje nurodyta, kad valstybė priklauso visiems Rumunijos piliečiams, nediskriminuojant jų dėl rasės, tautybės, etninės grupės, kalbos, religijos, lyties, politinių pažiūrų, socialinio statuso (4 str.). Rumunijos pilietybė įgyjama, išsaugoma bei prarandama įstatymo nustatytais pagrindais. Nustatyta, kad pilietybė pagal kilmę negali būti atimta (5 str.). Konstitucijoje įtvirtinta, kad valstybė palaiko stiprius ryšius su užsienyje gyvenančiais rumunais, rūpinasi pastarųjų etninio, kultūrinio, kalbinio ir religinio identiteto reiškimu valstybėse, kurių piliečiais jie yra.

Konstitucijos 6 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybė pripažįsta ir garantuoja tautinių mažumų atstovų teisę į išlikimą, vystymąsi bei etninio, kultūrinio, lingvistinio ir religinio identiteto reiškimą. Autorės nuomone, ši nuostata buvo įtvirtinta I-ajame Konstitucijos skyriuje neatsitiktinai. Pažymėtina, kad iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Rumunijoje tautinės mažumos sudarė beveik trečdalį visų gyventojų. Šiuo metu vengrai sudaro 6,6 proc.⁶⁵ visos Rumunijos populiacijos, t. y. pastarieji sudaro

⁶⁴ Ungureanu A. The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 2, p. 138 http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 10 25]

⁶⁵ Central Intelligence Agency. The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> [žiūrėta 2010 10 13]

didžiausią etninę mažumą valstybėje. Žvelgiant retrospektyviai, dvišaliai santykiai tarp Rumunijos ir Vengrijos buvo vieni kritiškiausių Rytų Europoje⁶⁶.

Demokratiniai pertvarkymai Rumunijoje susiję ir su politinių partijų bei profesinių sąjungų legalizavimu. Konstitucijoje įtvirtinta, kad politinis pliuralizmas Rumunijos visuomenėje yra konstitucinės demokratijos sąlyga ir apsauga (8 str.). Nustatyta, kad politinės partijos išreiškia ir formuoja piliečių politinę valią. Politinių partijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas. Profesinių sąjungų paskirtis – jų narių teisių gynyba ir profesinių, ekonominių ir socialinių interesų užtikrinimas (9 str.).

Konstitucijos 10 straipsnyje įtvirtinta, kad Rumunija skatina ir vysto taikius tarptautinius santykius (ypač pabrėžiami kaimyniniai santykiai), grįstus atitinkamais tarptautinės teisės principais. Parlamento ratifikuotos tarptautinės sutartys sudaro vidaus teisės sistemos dalį (11 str.). Paskutiniuose I-ojo skyriaus straipsniuose nustatyta, kad oficiali valstybės kalba yra rumunų (13 str.), šalies sostinė – Bukareštas (14 str.), apibrėžiama valstybės vėliava, himnas, nacionalinė Rumunijos diena (12 str.).

Kaip ir daugumoje demokratiškos valstybių, Rumunijos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prioritetas, todėl Konstitucijos II skyrius yra skirtas šioms teisėms reglamentuoti. Kitų dalių eiliškumą lemia valstybės valdymo ypatumai, t. y. pirmiausia reglamentuojama parlamento, vėliau – kitų valstybės institucijų teisinė padėtis. Po jų eina skyriai apie administracinę teritorinę sandarą, teismų sistemą, ekonomiką ir finansus, Konstitucinį Teismą, euroatlantinę integraciją bei Konstitucijos keitimo tvarką. Paskutiniai skyriai nustato baigiamuosius ir pereinamuosius nuostatus.

1990 m. lapkričio 15 d. Bulgarija tapo respublika. **1991 m. liepos 12 d.** priimta nauja šalies **Konstitucija**, įtvirtinusi daugiapartinę demokratiją bei atvėrusi galimybes kurtis atvirai visuomenei⁶⁷. Pastaroji – pereinamoji grandis tarp institucionalizuoto totalitarizmo ir demokratinio konstitucionalizmo, kurio pamatą sudaro laisva pilietinė visuomenė ir socialinė teisinė valstybė. Atsižvelgiant į tai, kad Bulgarijoje demokratiškos reformų procesas prasidėjo dar prieš priimant naująją Konstituciją, konstatuotina, kad konstitucionalizmas jau seniai buvo išsišaknijęs į bulgarų socialinį mentalitetą⁶⁸.

1991 m. Bulgarijos Konstitucijos bruožai ir principai yra adekvatūs įtvirtintiems moderniose pasaulio konstitucijose. Bulgarijos Konstitucija, kaip pagrindinis vientisas aukščiausios teisinės galios įstatymas, nustato valstybės santvarką, jos valdžios institucijas, kompetencijų paskirstymą, valstybės piliečių teises ir pareigas. Konstitucijoje įtvirtinta, jog svarbiausi valstybės tikslai yra garantuoti šalyje

⁶⁶ O'Grady C et al. Minorities in southeast Europe. Hungarians of Romania // Center for Documentation and Information on Minorities in Europe Southeast Europe (CEDIME-SE), 2001, p. 4.
http://www.edrc.ro/resurse/rapoarte/Hungarians_of_Romania.pdf [žiūrėta 2010 10 14]

⁶⁷ Maddex R. L. Constitutions of the World (2 edition). – Washington: Archetype Press, 1995. – 54 p. – ISBN1-56802-682-X

⁶⁸ Konstantinov E. Constitutional foundation in Bulgaria (Historicall Parallels) // The Rigas Network DataBank.
http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrėta 2010 10 26]

demokratinį sambūvį, pagrįstą teise ir socialiniu teisingumu, sukurti teisinę ir socialinę valstybę, užtikrinti žmogaus teises ir laisves, piliečių gerovę, stiprinti taikų bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis ir kt.

Konstituciją sudaro preambulė, pagrindinė dalis (10 skyrių), susidedanti iš 169 straipsnių, pereinamieji, baigiamieji ir galutiniai nuostatai, turintys atskirą numeraciją.

Preambulė įtvirtina pagrindinius valstybės siekius, tikslus bei principus. Konstitucija pradedama žodžiais: „Mes, Septintosios Didžiosios Nacionalinės Asamblėjos nariai, išreiškdami Bulgarijos tautos valią, įsipareigodami tokioms žmogiškosioms vertybėms kaip laisvė, taika, humanizmas, lygybė, teisingumas ir tolerancija, esminiu principu laikydami teises, orumą ir piliečių saugumą, prisiimdami pareigą saugoti valstybės tautiečius ir Bulgarijos valstybės vientisumą, skelbiame mūsų apsisprendimą sukurti demokratinę, teisinę, socialinę valstybę“.

Konstitucijos 1 straipsnyje nustatyta, kad Bulgarų tauta yra valstybės valdžios steigėjas. Įtvirtinta, kad šią valdžią tauta vykdo tiesiogiai ar per išrinktus savo atstovus. Niekas negali savintis visai tautai priklausančių suverenių galių. Valstybės valdymo forma – parlamentinė respublika.

Konstitucijoje įtvirtinta, kad Bulgarijos Respublika yra vientisa valstybė su vietine valdžia. Valstybės teritorijos vientisumas – nesugriaunamas. Nustatyta, kad valstybėje negali egzistuoti jokie kiti autonominiai teritoriniai dariniai (2 str.), valstybė turi būti apsaugota nuo neteisėto valdymo (7 str.). Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinta, kad oficiali valstybės kalba yra bulgarų. Bulgarijos Respublika – teisinė valstybė, kuri valdoma, remiantis šia Konstitucija bei kitais šalies įstatymais. Konstitucija yra tiesiogiai taikomas bei turintis aukščiausią juridinę galią teisinis aktas, negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas priešingas Konstitucijai (5 str.). Bulgarijos Respublika garantuoja gyvybę, orumą, žmogaus teises, kuria palankias sąlygas laisvam individo ir pilietinės visuomenės vystymuisi. Pagal Konstituciją visi piliečiai lygūs prieš įstatymą. Nustatyta, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo rasės, tautybės, etninio identiteto, lyties, kilmės, religijos, išsilavinimo, įsitikinimų, asmeninio ar turtinio statuso (6 str.). Konstitucijoje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija (5 str.). Nustatyta, kad Konstitucijoje įtvirtinta tvarka ratifikuotos tarptautinės sutartys sudaro vidaus teisės sistemos dalį, visi teisiniai aktai turi būti paskelbti, pastarieji įsigalioja praėjus trimis dienoms po jų paskelbimo, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma kita įsigaliojimo diena. Konstitucijos 4 straipsnyje nurodoma, kad Bulgarija dalyvauja Europos Sąjungos kūrimo ir vystyme.

Konstitucijos 8 straipsnyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas, t. y. valstybės valdžia padalijama į legislatyvinę, egzekutyvinę ir teisminę. Pagrindinė ginkluotųjų pajėgų funkcija – užtikrinti šalies suverenitetą, saugumą ir nepriklausomybę bei ginti jos teritorinį vientisumą (9 str.). Tiek nacionaliniai, tiek vietiniai rinkimai, referendumai vyksta visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu (10 str.). Konstitucijos 11 straipsnyje įtvirtintas politinis pliuralizmas, t. y. politinės partijos – svarbiausias politinių santykių dalyvis, išreiškiantis ir formuojantis tautos politinę

valią. Nustatyta, kad visų piliečių asociacijų, įskaitant ir profesinių sąjungų, veikla negali kenkti valstybės politiniams siekiams ar politinių partijų veiklai (12 str.). Konstitucijos 13 straipsnis nustato, kad šalyje nedraudžiama praktikuoti jokios religijos. Įtvirtinta, kad religinės institucijos yra atskirtos nuo valstybinės valdžios. Konstitucijos 14 straipsnyje nurodyta, kad valstybė globoja šeimas, motinystę ir vaikus.

Įdomu tai, kad Bulgarijos Konstitucijos rengėjai I – ajame skyriuje įtvirtino nuostatas apie aplinkosaugą, t. y. teigiama, kad valstybė rūpinasi aplinkos apsauga ir reprodukcija (15 str.). Remiantis mokslininko Davido Ričardo Boydo atliktu tyrimu, aplinkosaugos konstitucionalizavimas pasaulio valstybėse įgauna vis didesnę pagreitį. Mokslininkas rėmėsi 192 pasaulio konstitucijų bei 86 valstybių teisės aktų ir teismų sprendimų analize aplinkosaugos srityje bei daugiau kaip 500 Aplinkos teisės ekspertų nuomone. Pažymėtina, kad aplinkos apsauga jau įtvirtinta 140 pasaulio konstitucijų, įskaitant 86 valstybes, kuriose teisė į sveiką aplinką reglamentuota detaliai⁶⁹. Įdomu tai, kad kai kuriose šalyse aplinkos apsauga formuluojama kaip valstybinė pareiga (pvz., Bulgarijoje), kitose kaip – asmeninė pareiga⁷⁰. Šios teisės įtraukimą į daugelio demokratiškas valstybių konstitucijas lėmė tai, kad XX a. pabaigoje ypatingai pablogėjo ekologinė padėtis. Prieštara tarp ekonominio ir technologinio vystymosi bei ekologinės būklės išskėlė būtinybę reguliuoti gamtos apsaugą teisės normomis. Ši problema atsispindėjo įvairių šalių konstitucijose, nepriklausomai nuo jų politinės sistemos.

Konstitucijos 17 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus nuosavybė neliečiama. Valstybei išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, pajūris ir valstybiniai keliai, vandenys, valstybinės reikšmės parkai ir miškai, natūralūs ir archeologiniai draustiniai (18 str.). Valstybė turi suverenias teises vykdyti radijo dažnių spektro bei geostacionarinės-palydovinės orbitos panaudojimą. Konstitucijoje įtvirtintas laisvos rinkos ekonomikos modelis (19 str.). Konstitucijos 22 straipsnyje nustatyta, kad užsieniečiai gali įsigyti turtą, esantį virš žemės. Pažymėtina, kad iki įstojimo į Europos Sąjungą ši teisė buvo apribota.

Kiti Konstitucijos skyriai įtvirtina teisės normas, reglamentuojančias piliečių teises ir pareigas, valstybės institucijų teisinę padėtį, t. y. atitinkamai parlamento (Nacionalinės Asamblėjos), prezidento, vyriausybės, teisminės valdžios, taip pat nustato vietinio valdymo organizavimą, Konstitucinio Teismo teisinę padėtį, Konstitucijos keitimo tvarką. Konstitucijos pabaigoje įtvirtinti pereinamieji, baigiamieji ir galutiniai nuostatai.

⁶⁹ **Boyd D. R.** The environmental rights revolution: constitutions, human rights, and the environment. Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the faculty of graduate studies. The university of British Columbia, 2010, p. ii <https://circle.ubc.ca/handle/2429/23334> [žiūrėta 2010 10 14]

⁷⁰ **Tomasevski K.** Human Rights in Eastern Europe // Human Rights in Developing Countries Yearbook, 1994, p. 99. <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/ybhumri1994&div=10&collection=intyb&set as cursor=8&men tab=srchresults&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall> [žiūrėta 2010 10 16]

Pažymėtina, kad abiem konstitucijoms būdingas oficialus kalbos stilius, Bulgarijos Konstitucijos preambulėje vartojamas ir vadinamasis aukštasis stilius. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Bulgarijos Konstitucijoje teisinės normos formuluojamos būsimuoju laiku, o Rumunijos – esamuoju. Abejos konstitucijos detalai (kartais net smulkmeniškai) reglamentuoja visuomeninius santykius.

Pagal konstitucijos formą, t. y. normų išdėstymą ir išraiškos būdą, šių Balkanų valstybių konstitucijos atitinkamai yra kodifikuotos rašytinės konstitucijos. Pastarųjų turinį sudaro vienas rašytinis teisės aktas. Konstitucijos turi visas rašytinei konstitucijai būdingas taisykles, t. y. skirtas individų teisėms, valstybės esmei, pastarosios galioms ir konstitucijos keitimo procesui. Pagal keitimo procedūros sudėtingumą abi konstitucijos yra griežtos, kas padeda išlaikyti valstybių stabilumą. Rumunijos Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę turi valstybės vadovas pateikęs siūlymą vyriausybei, taip pat ne mažiau kaip $\frac{1}{4}$ deputatų ir senatorių bei ne mažiau kaip 500 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę (150 str.). Konstitucijos pataisoms turi pritarti ne mažiau kaip $\frac{2}{3}$ abiejų rūmų parlamentarų (151 str.). Bulgarijos Konstitucijos keitimą turi teisę inicijuoti tik $\frac{1}{4}$ Nacionalinės Asamblėjos narių ir šalies prezidentas (154 str.). Už Konstitucijos pataisas turi pasisakyti $\frac{3}{4}$ visų Nacionalinės Asamblėjos narių trijuose balsavimuose, vykstančiuose skirtingomis dienomis (155 str.). Taip pat abejose konstitucijose tam tikri straipsniai laikomi nekeičiamais. Pagal religijos vaidmenį valstybės gyvenime šios konstitucijos yra sekularios, t. y. valstybė ir religija – atskirtos. Pagal priėmimo būdą ir laiką abi konstitucijos yra priimtos tautų ir naujos. Pagal galiojimo laiką Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijos yra neterminuotos. Pažymėtina, kad vienas iš stabilumo kriterijų yra identifikuojamas remiantis režimo trukme, t. y. nuo esamos konstitucijos datos. Dabartinių analizuojamų Balkanų valstybių konstitucijų politinių režimų trukmė – tik daugiau kaip 19 metų.

Šiuolaikinę konstituciją išreiškia daugelis dabar galiojančių konstitucijų, kurios – konkrečios visuomenės istorinės raidos rezultatas. Naujosiose Rumunijos, Bulgarijos bei kitų Balkanų valstybių konstitucijose siekiama garantuoti teisingą visuomenės organizavimą, žmogaus teisių apsaugą. Konstitucijų tekstuose įtvirtinamos bendražmogiškosios ir demokratinės vertybės. Balkanų valstybių konstitucijos skiriasi savo turiniu, forma, priėmimo ir keitimo tvarka, tačiau konstitucinio reglamentavimo teisinėje įvairovėje išryškėja joms visoms būdingų bruožų, leidžiančių jas visas laikyti šiuolaikinio pasaulio šalių konstitucijomis.

2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KONSTITUCINIS REGLAMENTAVIMAS

Nuostatos, reglamentuojančios asmens konstitucinį statusą, Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijose sudaro apie ketvirtadalį. Išsamus žmogaus teisių ir laisvių konstitucinis reglamentavimas – ryškus šių Balkanų valstybių konstitucingumo bruožas, tokiu būdu išvengiant ir daugumos tironijos⁷¹. Abejose konstitucijose žmogaus teisių sąrašą (teisių bilį) įtvirtinančios nuostatos išdėstytos aiškiai ir formuluojamos itin išsamiai. Pažymėtina, kad tiek šių, tiek ir kitų Balkanų valstybių konstitucijos taip pat turi tik joms būdingų specifinių bruožų, įtakotų skirtingo ekonominio lygio, visuomenės politinės emancipacijos bei tautų demokratiškos tradicijų⁷².

Bulgarijos Konstitucijoje asmens konstitucinis statusas reglamentuojamas II skyriuje „Pagrindinės piliečių teisės ir pareigos“, Rumunijos – taip pat II skyriuje „Pagrindinės teisės, laisvės ir pareigos“, susidedančiame iš 4 poskyrių. Rumunijos Konstitucijoje, priešingai nei Bulgarijos, įtvirtintas pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių sąrašas turi itin aiškią struktūrą, t. y. II skyrių sudaro keturi poskyriai („Bendrosios nuostatos“, „Pagrindinės teisės ir laisvės“, „Pagrindinės pareigos“, „Tautos gynėjas“), susidedantys iš 43 straipsnių, įvardijamų pagal juose įtvirtinamas teisės normas. Pirmajame poskyryje nustatyti teisės viešpatavimo („visi piliečiai turi teises ir laisves, garantuotas Konstitucijos ir kitų teisės aktų <...>“ 15 str. 1 d.), lygybės („Niekas nėra aukščiau teisės“, „Piliečiai yra lygūs prieš įstatymą ir valstybines institucijas, jų nediskriminuojant ir neteikiant jiems privilegijų“, 16 str.), įstatymo galiojimo laike („įstatymai, išskyrus baudžiamosios teisės, atgaline data netaikomi“, 15 str. 2 d.) principai, teisė į politinį prieglobstį (18 str.), rumunų, gyvenančių užsienyje, valstybės teikiama apsauga (17 str.), išsiuntimui, ekstradicijai skirtos teisės normos („Dėl išsiuntimo ar ekstradicijos sprendžia teismas“, 19 str.), tarptautinių dokumentų žmogaus teisių ir laisvių srityje normų viršenybė nacionalinių teisės aktų atžvilgiu (20 str.), teisė kreiptis į teismus („Kiekvienas asmuo turi teisę ginti savo įstatymines teises, laisves ir interesus prieš teismą“, 21 str. 1 d.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rumunijos Respublikos Konstitucinis teismas 1994 m. vasario 8 d. sprendime Nr. 1 nustatė, kad individų teisė kreiptis į teismines institucijas garantuojama atsižvelgiant į teismų kompetenciją ir į teismines procedūrinės taisykles, įtvirtintas įstatyme⁷³.

⁷¹ **Bartole S.** Constitutional review // East European Constitutional Review, 1993, no. 4, vol. 2, p. 128
<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/eurcr2&collection=journals§ion=62&id=286&print=section§ioncount=3&ext=.txt> [žiūrėta 2010 11 01]

⁷² **Milo P.** The constitutional rights and minorities in the Balkans: a comparative analysis // Perception, Journal of International Affairs, 1997, vol. 2, p. 1. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/September-November1997/THECONSTITUTIONALRIGHTSANDMINORITIESINTHEBALKANS.pdf> [žiūrėta 2010 11 01]

⁷³ The Constitutional Court of Romania. The decision of the Plenum of the Constitutional Court No. 1 of February 8, 1994. http://www.ccr.ro/decisions/pdf/en/1994/DP001_94.pdf [žiūrėta 2010 11 01]

Bulgarijos Konstitucijos II skyrių sudaro 37 straipsniai, pastarasis skyrius negrupuojamas į atskirus poskyrius, tačiau nepaisant to, jų išdėstymo tvarka atspindi aiškia schemą, t. y. įtvirtinamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, pareigos bei institucinės teisinės garantijos.

Konstitucinės teisės profesorius Romanas Wieruszewskis pažymėjo, kad naujosios Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijos yra „konstitucinės mėgdžiotojos“, t. y. pastarųjų tekstai daugiausia pažodžiui nurašyti nuo pagrindinių žmogaus teisės ir laisvės reglamentuojančių tarptautinių dokumentų⁷⁴. Nepaisant to, išverstos pažodinės formuluotės dažnai prieštarauja tarptautinėms žmogaus teisių normoms. Dažniausiai išryškėjantis naujųjų konstitucijų neigiamas bruožas – „piliečių teisių“ dominavimas „žmogaus teisių“ atžvilgiu. Pastaroji problema aiškiai atsispindi Bulgarijos Konstitucijoje, t. y. 6 straipsnio 1 punkte įtvirtinta, kad „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“, to paties straipsnio 2 punkte teigiama: „Visi piliečiai lygūs prieš įstatymą“. Pabrėžtina, kad Konstitucijos II skyrius, reglamentuojantis žmogaus teisės, įvardytas kaip „Pagrindinės piliečių teisės ir pareigos“. Tiek Bulgarijos, tiek ir Rumunijos konstitucijose žmogaus teisių apsauga garantuojama daugiausia tik piliečiams.

Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose įtvirtinti pagrindiniai principai, kuriais remiantis reglamentuojami asmens ir valstybės santykiai. Pastarieji reglamentuojami vadovaujantis prigimtinės teisės, lygiateisiškumo (lygybės) ir asmens laisvės principais. Jie atitinka tarptautinės teisės principus ir normas žmogaus teisių klausimais. Rumunijos Konstitucijoje nustatyta, kad nuostatos, įtvirtinančios piliečių teisės ir laisvės, atitinka Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, kitus tarptautinius susitarimus žmogaus teisių klausimais, kuriuos Rumunija yra ratifikavusi. Nacionalinių ir tarptautinių normų kolizijos atveju, taikomos tarptautinių dokumentų normos (20 str.). Pagal Bulgarijos Konstituciją ratifikuotos tarptautinės sutartys sudaro vidaus teisės sistemos dalį, normų kolizijos atveju pastarosios taip pat turi viršenybę prieš nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus (5 str. 4 d.). Įdomu tai, kad dauguma valstybių, išsivadavusių iš totalitarinės sistemos gniaužtų, pripažįsta tarptautinių žmogaus teisių ir laisvių standartų viršenybę, tokiu būdu dažniausiai siekdamas „Europos“ pripažinimo (Europos pripažinimo teorija)⁷⁵.

Kaip ir daugumoje demokratinė valstybių konstitucijų, Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose asmens teisinis statusas priklauso nuo to, kokiai asmenų grupei jis priskiriamas. Abiejų Balkanų valstybių konstitucijose nurodytos trys asmenų grupės, t. y. piliečiai, užsieniečiai ir asmenys be pilietybės. Piliečiams garantuojamos visos teisės ir laisvės, įtvirtintos konstitucijose. Pavyzdžiui,

⁷⁴ **Tomasevski K.** Human Rights in Eastern Europe // Human Rights in Developing Countries Yearbook, 1994, p. 77. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/ybhumri1994&div=10&collection=intyb&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchallK [žiūrėta 2010 11 01]

⁷⁵ **Bartole S.** Constitutional review // East European Constitutional Review, 1993, no. 4, vol. 2, p. 129. <http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/eurcr2&collection=journals§ion=62&id=286&print=section§ioncount=3&ext=.txt> [žiūrėta 2010 11 01]

Rumunijos Konstitucijos 15 straipsnio 1 dalis nustato, kad „visi piliečiai turi teises ir laisves, garantuotas Konstitucijos ir kitų teisės aktų <...>“, Bulgarijos Konstitucija skelbia: „piliečiams suteikiamos visos teisės ir pareigos, įtvirtintos šioje Konstitucijoje“. Užsieniečiai šiose valstybėse taip pat naudojasi visomis konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis, tačiau išskyrus tas teises ir laisves, kurios suteikiamos išimtinai tik piliečiams. Pavyzdžiui, Rumunijos Konstitucijos 16 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad teisę dirbti valstybinėse institucijose, civilinėje ar karinėje tarnyboje išimtinai turi teisę tik Rumunijos piliečiai. Taip pat teisė būti renkamam suteikiama visiems piliečiams, turintiems teisę balsuoti bei atitinkantiems 16 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas normas. Konstitucijos 41 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad užsieniečiams ir asmenims be pilietybės draudžiama įsigyti nuosavybės teisę žemę. Bulgarijos Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad Europos Parlamento rinkimų tvarką bei Europos Sąjungos piliečių dalyvavimą vietinės valdžios rinkimuose reglamentuoja įstatymas. Abiejose šalyse užsieniečiams garantuojama prieglobsčio teisė (Bulgarijos Konstitucijos 27 str. 2 ir 3 dalys, Rumunijos – 18 str.).

Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta tik viena principinė nuostata pilietybės klausimais, t. y. Rumunijos piliečiams pagal kilmę pilietybė negali būti atimta (5 str. 2 d.). Bulgarijos Konstitucijoje šiek tiek išsamiau reglamentuoti pilietybės santykiai (25 straipsnį sudaro 6 dalys). Konstitucijoje nustatyta, kad Bulgarijos pilietybė įgyjama gimstant Bulgarijos Respublikos teritorijoje arba vienas iš tėvų yra Bulgarijos pilietis, taip pat pastaroji įgyjama ir natūralizacijos būdu. Bulgarų kilmės asmenims taikoma supaprastinta pilietybės įgijimo procedūra. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pilietybės santykiai Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinti II skyriaus „Pagrindinės piliečių teisės ir pareigos“ pirmajame 25 straipsnyje. Tiek Rumunijos (5 str.), tiek Bulgarijos (25 str. 6 d.) konstitucijose nustatyta, kad pilietybės įgijimo, išsaugojimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.

Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose asmens statusas reglamentuojamas keliais požiūriais, t. y. nustatomos žmogaus ir piliečių teisės ir laisvės, įtvirtinamos pareigos, žmogaus teisių ribojimo pagrindai bei institucinės teisinės garantijos. Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių sąrašą abiejų respublikų konstitucijose sudaro asmeninės, politinės, socialinės ekonominės ir kultūrinės teisės.

Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose **asmeninės teisės** sudaro tam tikrą sistemą, susidedančią iš trijų tarpusavyje susijusių grupių. Pirmoji grupė garantuoja teisę į gyvybę, draudžia kankinimą, žiaurų elgesį, nežmonišką ar žeminantį elgesį bei priverstinę asimiliaciją; antroji grupė saugo teisę į asmens laisvę, privataus gyvenimo ir būsto neliečiamumą, taip pat teisę į privačią nuosavybę bei pastarosios paveldėjimą; trečioji grupė – saugiklis sąžinės, minčių, religijos ar ateistinio tikėjimo laisvių, taip pat susirašinėjimo ir kitų komunikacijos būdų bei judėjimo laisvių garantas⁷⁶.

⁷⁶ Kortman C. et al. Constitutional Law of 2 EU Member States: Bulgaria and Romania. The 2007 Enlargement. Deventer: Kluwer BV, 2008. – I-40 p. – ISBN 978-90-13-05635-8

Pažymėtina, kad teisių grupė, t. y. teisė į gyvybę, laisvę ir fizinę neliečiamybę, sudaranti žmogaus teisių ir laisvių kaip konstitucinio instituto pagrindą, Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose išskaidyta į kelis straipsnius. Rumunijos Konstitucijos 22 straipsnyje nustatyta: 1) asmeniui garantuojama teisė į gyvybę, taip pat į fizinę ir psichinę neliečiamybę; 2) niekas negali būti kankinamas, taip pat patirti kitokios nežmoniškos arba žeminančios bausmės arba elgesio; 3) mirties bausmė uždrausta (absoliutinės teisės į gyvybę pavyzdys). Bulgarijos Konstitucijoje teisė į gyvybę reglamentuota atskiru straipsniu, kuriame įtvirtinta, kad kėsinimasis į žmogaus gyvybę priskiriamas prie labai sunkių nusikaltimų (28 str.). Pabrėžtina, kad apie mirties bausmės uždraudimą Bulgarijos Konstitucijoje, priešingai nei Rumunijos, neužsimenama, tačiau ši Bulgarijoje buvo uždrausta 1998 m.⁷⁷ (šios bausmės uždraudimas įtvirtintas Baudžiamajame kodekse). Rumunijos Konstitucijoje nustatyta, kad asmens laisvė ir apsauga yra nesugriaunamos, asmens sulaikymas turi būti teisėtas bei trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, asmens areštas galimas tik leidus teisėjui, tačiau ne ilgiau kaip 30 dienų (terminas gali būti pratęstas tik teismo sprendimu), sulaikytas asmuo turi teisę apskusti sulaikymo teisėtumą teismui, tokiu atveju teismas dėl sulaikymo privalo priimti motyvuotą sprendimą, sulaikytajam ar suimtajam jam suprantama kalba turi būti išaiškintas sulaikymo pagrindas bei garantuota teisinė pagalba, išnykus sulaikymo pagrindams asmuo turi būti išlaisvintas, asmuo turi teisę į laikiną išlaisvinimą jį kontroliuojant teismui ar už užstatą, taip pat įtvirtintas bausmių teisėtumas (23 str.).

Bulgarijos Konstitucijos 30 straipsnyje taip pat nustatyta, kad kiekvienas turi teisę į asmeninę laisvę ir neliečiamybę, niekas negali būti paieškomas, sulaikytas ar tikrinamas. Nustatyta, kad asmuo gali būti sulaikytas tik įstatyme įtvirtintomis aplinkybėmis, jis nedelsiant pristatomas į teismines institucijas, kurios per 24 valandas sprendžia sulaikymo teisėtumą. Pastaroji Bulgarijos Konstitucijoje numatyta sulaikytojo apsauga išplėsta suteikiant teisines paslaugas, kaip antai teisę turėti advokatą. Konstitucijos 31 straipsnyje detaliau reglamentuojamos įtariamojo, kalinių teisės, t. y. įtvirtinta nekaltumo prezumpcija (Rumunijos Konstitucijos 23 str. 8 d.), niekas negali būti verčiamas pripažinti kaltę bei niekas negali būti nuteistas remiantis tik prisipažinimu, kalinimo sąlygos turi atitikti pagrindinių žmogaus teisių principus, bausmės atliekamos tik įstatymo įtvirtintose kalinimo įstaigose. Šio straipsnio pabaigoje pabrėžiama, kad nusikaltimams taikai ir žmoniškumui netaikomas senaties terminas.

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta 26 straipsnyje, Bulgarijos – 32 straipsnyje. Pastarajame įtvirtinta, kad „piliečių privatus gyvenimas – neliečiamas“. Kiekvienas turi teisę į apsaugą nuo neteisėto jų asmeninių ar šeimyninių santykių trikdymo bei nuo kėsinimosi į jų garbę, orumą ir reputaciją. Taip pat įtvirtinta, kad nė vienas be jų žinios ar jiems

⁷⁷ **Ciobanu C.** Inhuman Life Sentences Replace Death Penalty // Inter Press Service News Agency: internetinis naujienų žurnalas. 2010 03 31. <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=50871> [žiūrėta 2010 10 19]

nesutinkant negali būti sekamas, fotografuojamas, filmuojamas, įrašinėjamas. Rumunijos Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad valstybinės institucijos turi gerbti ir saugoti intymų, šeimyninį ir asmeninį gyvenimą. Įtvirtinta, kad kiekvienas turi teisę laisvai išreikšti save, tačiau nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir laisvių ar viešosios tvarkos.

Rumunijos Konstitucijoje teisė į būsto neliečiamumą reglamentuota išsamiau lyginant su Bulgarijos Konstitucija, kurioje nustatyta, kad „žmogaus būstas yra neliečiamas. Be savininko sutikimo niekas negali įeiti į jį ar jame pasilikti, išskyrus įstatyme numatytus atvejus“ (33 str.). Šiuo atveju Konstitucija įgalina įstatymų leidėją numatyti atvejus, kada teisės į būsto neliečiamybę gali būti nepaisoma. Kitoje straipsnio dalyje įtvirtinti keli tokie atvejai, t. y. jei tai padėtų išvengti nusikaltimo ar jį sustabdytų bei nusikaltėlio sulaikymo atveju. Rumunijos Konstitucijoje be prieš tai minėtų atvejų dar nustatytos šios aplinkybės: siekiant išvengti plintančių epidemijų, pavojaus gyvybei, psichinei sveikatai ar asmens turtui bei siekiant sulaikyti asmenį teismo sprendimu. Įtvirtinta, kad draudžiamos kratos nakties metu, išskyrus nusikaltimo vietoje atveju (lot. *flagrante delicto*).

Tiek Rumunijos, tiek Bulgarijos konstitucijose teisė į susirašinėjimo slaptumą atitinkamai įtvirtinta 28 ir 34 str. Bulgarijos Konstitucija garantuoja susirašinėjimo bei kitų komunikacijos būdų slaptumą, šios teisės nepaisoma siekiant išvengti rimto pavojaus, tačiau turi būti motyvuotas teismo sprendimas. Rumunijos Konstitucijoje detalčiau išvardyti komunikacijos būdai, t. y. garantuojamas laišku, telegramų, telefoninių pokalbių bei kitų komunikacijos būdų slaptumas.

Abiejų respublikų konstitucijose teisė į laisvą judėjimą įtvirtinta adekvačiai, t. y. garantuojamas laisvas judėjimas pačių valstybių teritorijose ir užsienyje, piliečiams suteikiama teisė grįžti atgal į savo kilmės šalis bei laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą.

Rumunijos Konstitucijoje minties, nuomonės, sąžinės ir tikėjimo laisvės reglamentuojamos žymiai išsamiau nei Bulgarijos Konstitucijoje, kurioje tik konstatuojama, kad sąžinės, minties ir tikėjimo ar ateistinių pažiūrų laisvės (apie pastarąsias Rumunijos Konstitucijoje neužsimenama) – neliečiamos. Nustatyta, kad valstybė palaiko toleranciją ir pagarbą tarp tikinčiųjų iš skirtingų denominacijų bei tarp tikinčiųjų ir netikinčiųjų. Rumunijos Konstitucijos 29 straipsnyje „Religija“ be prieš tai minėtų, Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtintų, nustatyta, kad niekas negali būti verčiamas priimti kito nuomonę ar tikėjimą, priešingus jo įsitikinimams, bet kokie veiksmai, priemonės, aktai ar elgesys prieštaraujantys religijai, turi būti uždrausti, religijos yra nepriklausomos nuo valstybės, bet pastarosios remiamos, tėvai ir globėjai turi teisę rūpintis vaikų religiniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

Abejose konstitucijose įtvirtinta laisvė reikšti mintis, nuomonę ar įsitikinimus bei kūrybinė laisvė. Bulgarijos Konstitucijoje pastarosios laisvės įtvirtintos dviejuose straipsniuose, Rumunijos – viename, t. y. 30 straipsnį sudaro 8 dalys, kuriose iš esmės reglamentuota tik prieš tai minėtų laisvių apsauga. Pavyzdžiui, draudžiama cenzūra, pabrėžiama spaudos laisvė, įstatymu visuomenės informavimo priemonės gali būti įpareigojamos viešai paskelbti savo finansinius resursus, išsireiškimo

laisvė negali kenkti asmens orumui, garbei ir privačiam gyvenimui, įvaizdžiui (Bulgarijos Konstitucijos 39 str. 2 d. taip pat reglamentuota ši teisinė norma), taip pat bet koks valstybės ir tautos šmeižimas, karo kurstymas nacionaliniu, rasiniu, klasiniu ar religiniu pagrindais, diskriminacijos skatinimas, teritorinis separatizmas ar viešas smurtavimas turi būti draudžiami įstatymu. Pažymėtina, kad Bulgarijos Respublikos Konstitucinis Teismas 1996 m. birželio 4 d. sprendime Nr. 1/96 nustatė, kad Konstitucijos 39, 40 ir 41 straipsniai skelbia individų teisę į laisvą nuomonės reiškimą bei teisę gauti, siekti ir skleisti informaciją. Šios konstitucinės nuostatos akcentuoja demokratinį procesą ir skatina jo funkcionavimą⁷⁸.

Bulgarijos Konstitucijoje teisė į informaciją ir žiniasklaidos laisvės garantijos reglamentuotos atskiruose straipsniuose (atitinkamai 41 ir 40 str.), Rumunijos Konstitucijoje šios teisinės normos įtvirtintos viename 31 straipsnyje, tačiau pastarosios išdėstytos nuosekliai, t. y. pirmosios trys dalys skirtos reglamentuoti teisę į informaciją, kitos įtvirtina žiniasklaidos teisinę padėtį valstybėje. Nepaisant skirtingos šių teisės normų reglamentavimo struktūros, abejose konstitucijose nustatyta, kad kiekvienas turi teisę į informaciją, susijusią su visuomenės interesais. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pastaroji teisė suteikiama „kiekvienam“, t. y. ir užsieniečiams, ir asmenims be pilietybės, tačiau antrose šių straipsnių dalyse nustatyta, kad tik piliečiams valstybinės institucijos pagal kompetenciją turi suteikti teisingą informaciją, susijusią su visuomeniniais santykiais. Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad „spauda ir žiniasklaida yra laisvos“, jų atžvilgiu cenzūra draudžiama. Įtvirtinta, kad informacija gali būti uždrausta (ne ilgiau kaip 24 valandas) ar konfiskuota tik teisminių institucijų nutarimu. Rumunijos Konstitucijoje nustatyta, kad visuomeninės radijo ir televizijos tarnybos yra autonomiškos.

Politinės teisės, kaip ir asmeninės, kartais yra apibūdinamos kaip negatyvios, nes valstybė pastarųjų negali varžyti ir neturi pozityvios pareigos, kaip socialinių ekonominių ir kultūrinių teisių atveju, imtis tam tikrų veiksmų. Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijose prie politinių teisių priskiriamos tam tikros teisės, artimai susijusios su politine veikla, kaip antai teisė dalyvauti valstybės valdyme tiesiogiai arba per išrinktus atstovus (žr. 40 p.), teisė dirbti valstybės tarnyboje, taikių susirinkimų ir asociacijų laisvė, teisė pateikti individualias ir kolektyvines peticijas valstybės valdžios institucijoms, teisė balsuoti.

Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad piliečiai, kuriems yra daugiau kaip 18 metų, turi rinkimų teisę, t. y. dalyvauti valstybinės, vietinės valdžios rinkimuose bei referendumuose (42 str. 1 d.). Rumunijos Konstitucijoje tvirtinama, kad kiekvienas pilietis, esantis 18 metų amžiaus ar tapsiantis tokiu rinkimų dieną, turi teisę balsuoti (36 str. 1 d.). Konstitucijose nustatyta, kad rinkimų teisė apribota protiškai atsilikusiems, įkalintiems, tiems, kuriems teismo sprendimu atimtos pilietinės teisės.

⁷⁸ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 7 of June 4, 1996 on CC No. 1/96. <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1067> [žiūrėta 2010 10 31]

Abejose konstitucijose įtvirtintos taikių susirinkimų, demonstracijų, procesijų ir asociacijų laisvės. Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad „piliečiai yra laisvi asocijuotis“ (44 str. 1 d.), Rumunijos Konstitucijoje detaliau nurodoma, kad piliečiai gali jungtis į politines partijas, profesines sąjungas ir kitų formų asociacijas. Remiantis Bulgarijos Respublikos Konstitucinio teismo 1994 m. spalio 6 d. sprendimu Nr. 4/94, piliečiai yra laisvi patys nuspręsti, koku tikslu remiantis jie asocijuojasi ir kuriam ne visada būtinas išankstinis valdžios institucijų leidimas⁷⁹. Konstitucijose nustatyta, kad partijos ir organizacijos, kurių tikslai ir veikla prieštarauja politiniam pliuralizmui, teisiniams principams ar suverenitetui, valstybės vientisumui bei nepriklausomybei yra antikonstitucinės. Rumunijos Konstitucija draudžia slaptas organizacijas (40 str. 4 d.). Konstitucijose taip pat įtvirtintos piliečių teisės pateikti peticijas, skundus ir siūlymus valstybės valdžios institucijoms.

Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose reglamentuotų **socialinių ekonominių** teisių sąrašas labai išsamus⁸⁰. Pažymėtina, kad žmogaus teisių sistemoje ekonominės teisės prieštaringesnės už politines, t. y. jos apima ir teisę į privatinę nuosavybę, ir darbuotojų teises, pvz., į darbą ir įtaką darbinei veiklai⁸¹. Pavyzdžiui, Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad iš niekieno negali būti paimama nuosavybė, išskyrus atvejus, kai tai reikalinga įstatymo nustatytiems viešiesiems poreikiams ir iš anksto teisingai atlyginama (44 str.). Tačiau nuosavybė ne visuomet laikoma žmogaus teisių sistemos dalimi, nes ji gali kirstis su socialinėmis teisėmis⁸².

Socialinės teisės apima tam tikrus valstybei nustatytus įpareigojimus, kaip antai užtikrinti išsilavinimą, sveikatos apsaugą ir gyventojų aprūpinimą būstu⁸³. Pavyzdžiui, Rumunijos Konstitucija nustato: 1) Valstybė, siekdama savo piliečiams užtikrinti pakankamą gyvenimo lygį, privalo imtis priemonių ūkio plėtrai ir socialinei apsaugai užtikrinti. 2) Piliečiai turi teisę į pensiją, mokamas motinystės atostogas, sveikatos paslaugas valstybinėse sveikatos apsaugos įstaigose, bedarbio pašalpas ir kitokią įstatymuose numatytą socialinę apsaugą (47 str.). O Bulgarijos Konstitucija skelbia: „piliečiai turi teisę į darbą. Valstybė rūpinasi, kad būtų sudarytos sąlygos įgyvendinti šią teisę“ (48 str.). Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad kiekvienas yra laisvas pasirinkti profesiją ir darbą, visi darbuotojai turi teisę į darbo socialinę apsaugą, t. y. pastaroji apima tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisingą apmokėjimą už darbą, savaitgalio poilsį ir kt. Taip pat nustatytas vienodas požiūris į visus asmenis (nediskriminuojant dėl lyties) darbo apmokėjimo atžvilgiu, t. y. „už vienodą darbą su

⁷⁹ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 10 of October 6, 1994 on CC No. 4/94. <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1032> [žiūrėta 2010 10 31]

⁸⁰ **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 1995, no. 1, vol. 3, p. 107. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set_as_cursor=7&men_tab=srchr&results&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall [žiūrėta 2010 11 01]

⁸¹ **Lane J. E.** Konstitucija ir politikos teorija. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003. – 137 p. – ISBN 9955-03-193-X

⁸² Ten pat, 137 p.

⁸³ Ten pat, 137 p.

vyrais, moterys turi gauti vienodą užmokestį“ (41 str. 4 d.). Nurodyta, kad priverčiamasis darbas draudžiamas (42 str. 1 d.). Tačiau kitose šio straipsnio dalyse įvardyti atvejai, kai darbas nėra traktuojamas kaip priverstinis, t. y. priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais. Priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas. Bulgarijos Konstitucijoje tik konstatuojama, kad „niekas negali būti prievarta verčiamas dirbti“ (48 str. 4 d.). Tiek Rumunijos, tiek Bulgarijos atskiruose straipsniuose įtvirtinta darbuotojų teisė streikuoti, taip pat nustatyta, kad šios teisės apribojimus nustato įstatymas.

Svarbi yra ir šių respublikų konstitucijose laiduojama **socialinės apsaugos teisė**. Pagal Rumunijos Konstituciją valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės pensijas, motinystės išmokas, medicinos pagalbą, socialinę paramą nedarbo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad „Piliečiai turi teisę į socialinį draudimą ir pagalbą“. Taip pat Rumunijos Konstitucijos 35 straipsnyje, Bulgarijos – 52 straipsnyje deklaruojama teisė į sveikatos priežiūrą. Pastaruosiuose gana abstrakčiai suformuluoti kai kurie sveikatos sistemos ir sveikatos priežiūros elementai. Konstitucijos nustato, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Bulgarijos Konstitucijoje šiek tiek išsamiau nurodyta, kad asmenys turi teisę į sveikatos draudimą, garantuojantį jiems medicininę pagalbą, ir į nemokamą medicininių aptarnavimą įstatymo nustatytais atvejais. Piliečių sveikatos apsauga finansuojama iš valstybės biudžeto, darbdavių įmokų, asmeninio ir kolektyvinio draudimo įmokų bei iš kitų įstatymo numatytų šaltinių. Niekas negali būti priverstas gydytis, išskyrus įstatymo numatytus atvejus. Valstybė vykdo visų gydymo įstaigų kontrolę, o taip pat vaistų, biopreparatų ir medicininės technikos gamybą ir prekybą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad abejose konstitucijose akcentuojama neįgaliųjų, vaikų ir šeimų globa.

Kultūrinės teisės yra minimos keliuose konstitucijų straipsniuose. Bulgarijos Konstitucijos 53 straipsnyje įtvirtinta, kad „kiekvienas turi teisę į mokslą“. Nustatyta, kad mokyklos lankymas būtinas iki sueis 16 metų, garantuojamas nemokamas pradinis ir vidurinis mokslas, taip pat įstatymas numato tam tikrais atvejais ir aukštąjį nemokamą mokslą, aukštosioms mokykloms garantuojama autonomija bei valstybės teikiama parama mokslui (steigiant mokyklas, remiant gabius mokinius ir studentus). Rumunijos Konstitucijos 32 straipsnyje nustatyta, kad suteikiama teisė į privalomą pagrindinį mokslą, taip pat profesinį, aukštąjį mokslą bei į antrąją studijų pakopą. Įdomu tai, kad Rumunijos Konstitucijoje lyginant su Bulgarijos, labiau akcentuojamos mažumų teisės, t. y. nustatyta, kad mokymasis galimas ne tik rumunų, bet ir kitomis užsienio kalbomis, tautinėms mažumoms suteikiama teisė mokytis jų gimtosiomis kalbomis bei pačių kalbų, taip pat garantuojamas religinis mokymasis. Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad įstatymas garantuoja meninę, mokslinę ir kultūrinę kūrybą bei saugo visų išradėjų autorines teises (54 str.).

Abejose konstitucijose įtvirtintos ir kai kurios **piliečių pareigos**, t. y. pastarosios Rumunijos Konstitucijoje įtvirtintos atskirame poskyryje „Pagrindinės pareigos“, Bulgarijos Konstitucijoje – 55, 58-61 straipsniuose. Nustatyta piliečių pareiga (kartu ir teisė) ginti jų valstybes, pareiga atlikti privalomąją karinę tarnybą (Rumunijos Konstitucijoje nustatyta, kad pastarąją privaloma atlikti visiems Rumunijos piliečiams vyrams, sulaukusiems 20 metų amžiaus, išimties įtvirtintos įstatyme), pareiga mokėti mokesčius, padėti šaliai ir visuomenei stichinės ar kitos nelaimės atveju, pareiga saugoti aplinką ir kt.

Konstitucijos nustato ne tik žmogaus ir piliečio teises bei laisves, bet įtvirtina ir jų **institucines teises garantijas**. Rumunijos Konstitucijos II skyriaus IV poskyryje nustatyta piliečių teisė kreiptis į ombudsmeną – Tautos gynėją. Nustatyta, kad Tautos gynėjo nariai Senato skiriami 4 metų kadencijai, jų funkcija – ginti piliečių teises ir laisves. Pastaroji institucija kasmet ar pagal prašymą turi pateikti tiek Senatui, tiek Atstovų rūmams ataskaitą. Tautos gynėjo institucijos organizavimą ir veiklą nustato įstatymas. Bulgarijos Konstitucijos 56 straipsnyje įtvirtinta, kad kiekvienas turi teisę apginti savo pažeistas teises ar teisėtus interesus, asmenims garantuojamos advokato, kaip tarpininko tarp asmens ir valstybinės institucijos, paslaugos.

Tiek Rumunijos, tiek Bulgarijos konstitucijos nustato ir **žmogaus teisių bei laisvių ribojimo pagrindus**. Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad paskelbus karą ar įvedus nepaprastąją padėtį, gali būti ribojamos kai kurios konstitucinės teisės, išskyrus teises įtvirtintas Konstitucijos 28 str. (teisė į gyvybę), 29 str., 31 str. 1-2, 32 str. 1 d. ir 37 str. Rumunijos Konstitucijoje: nacionalinio saugumo, viešosios tvarkos, sveikatos ir dorovės, kriminalinio nusikaltimo ar katastrofų atvejais.

Dažnai realiai egzistuojantys visuomeniniai santykiai ar/ir reali asmens padėtis konkrečioje valstybėje neatitinka formaliojoje konstitucijoje įtvirtintų normų. Atotrūkis tarp kodifikuotos ir realiosios konstitucijų iš tikrųjų yra kiekvienoje valstybėje⁸⁴. Remiantis Freedom House organizacijos 2010 m. duomenimis*, rodančiais Bulgarijos ir Rumunijos politinių ir pilietinių teisių laikymosi lygį bendrame pasaulio valstybių kontekste, abiejose valstybėse atsispindi laisvo asmens statusas⁸⁵, t. y. pastarųjų oficialiosiose konstitucijose įtvirtinti demokratiniai režimai atitinka realybę. Tačiau

⁸⁴ Lane J. E. Konstitucija ir politikos teorija. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003. – 130 p. – ISBN 9955-03-193-X

* Laisvės pasaulyje 2010 m. tyrimo (Freedom in the World 2010), atliktamo organizacijos Freedom House (JAV), pagrindu sudaryta duomenų bazė apima 193 šalių laisvių ir teisių lygio įvertinimus: politinių teisių, pilietinių teisių įverčius ir iš jų išplaukiantį šalies statuso (ar šalis yra laisva, iš dalies laisva ar nelaisva) įvertinimą. Tyrimu įvertinamos (matuojamos) šalies laisvės ir teisės remiasi ekspertų vertinimais ir atspindi tai, kaip šalies gyventojai realiai patiria laisves ir teises, priešingai nei valdžios ir vyriausybės efektyvumo tiesioginiai matavimai. Tyrime laisvė apibrėžiama kaip galimybė veikti spontaniškai srityse, kurios yra už valdžios ir kitų dominavimo centrų kontrolės. Laisvė matuojama įvertinant politines teises (dalyvavimo rinkimų procese galimybės, teisė nevaržomai balsuoti už aiškias alternatyvas teisėtuose rinkimuose, būti kandidatu ir būti išrinktam, prisijungti prie politinių partijų ir organizacijų, rinkti atstovus, kurie turi lemiamą įtaką vykdomoms politikoms ir kurie yra atskaitingi rinkėjams) ir pilietines laisves (saviraiškos ir įsitikinimų laisvė, asociacijų ir organizacijų sudarymo teisės, įstatymų valdžios buvimas, asmeninės autonomijos ir individo laisvės).

⁸⁵ Freedom House organization. Freedom in the World publications. 2010.

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010> [žiūrėta 2010 10 23]

analizuojant atskirai – tiek politinės, tiek pilietinės teisės demokratiją atspindi dalinai, t. y. Rumunijos ir Bulgarijos, gavusių 2 balus*, laisvo asmens statusą mažina pastarosiose plintanti korupcija, etninių mažumų diskriminacija. Režiuojant konstatuotina, kad korupcija abiejose šalyse išlieka viena aktualiausių problemų, t. y. pagal *Transparency International* organizacijos 2009 m. pateiktą Korupcijos suvokimo indeksą, Bulgarija, Rumunija, Graikija ir Makedonija dalijasi 71 vieta⁸⁶ 180 valstybių kontekste. Moterys išlieka nereprezentatyvios politiniame gyvenime (po paskutinių rinkimų bulgarės parlamente sudaro 21 proc.⁸⁷, rumunės – tik 10 proc.⁸⁸). Etninių mažumų atstovai, ypač romai, diskriminuojami įsidarbinimo, sveikatos apsaugos ir mokslo srityse.

Iš aukščiau minėtų pagrindinių teisių būtent mažumų teisės geriausiai apibūdina Bulgarijos ir Rumunijos konstitucingumo raidų ir šių valstybių naujųjų konstitucijų ypatumus. Pažymėtina, kad mažumų teisių institutas reiškia ne visų lygybės įstatymui užtikrinimą, bet tai, kad mažumų kolektyvai valstybėje turi ypatingas teises⁸⁹. Visos Balkanų valstybės savo naujosiose konstitucijose įtvirtino universalius tarptautinės teisės principus etninių mažumų atžvilgiu, tačiau tą padarė nevienodai⁹⁰. Dalis valstybių, tame tarpe ir Bulgarija, pastarąsias apibrėžia labai ribotai („Kiekvienas turi teisę <...> propaguoti savo kultūrą, remiantis etniniu identitetu, kuris pripažįstamas ir garantuojamas įstatymo“) (54 str. 1 d.), tačiau yra tokių, kurios visiškai jas ignoroja. Antai Rumunijos Konstitucijoje, kita vertus, rašoma: valstybė pripažįsta ir garantuoja tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę saugoti, puoselėti ir išreikšti savo etninę, kultūrinę, kalbinę ir religinę tapatybę (6 str.). Šios juridinės formuluotės išreiškia kompromisą tarp tarptautinių teisių ir konkrečios valstybės politikos. Aktualiai diskutuojama apie tai, kokių lygiu, t. y. kaip grupės teisės ar individualiu, yra ar turėtų būti įtvirtinamos konstitucijose etninių mažumų teisės. Pažymėtina, kad rengiant Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijas etninių mažumų atstovų ir valstybės santykiai buvo vieni iš jautriausių, svarbiausių ir labiausiai ginčytinų klausimų⁹¹. Didžiausios Rumunijoje etninės grupės, t. y. vengrų, atstovų tikslas buvo aiškus ir išsamus etninių mažumų teisių reglamentavimas naujojoje Konstitucijoje. Pavyzdžiui, pastariesiems buvo nepriimtina Konstitucijoje įtvirtinta „nacionalinės valstybės“ (1 str. 1 d.), sukurtos

* Remiantis kintamųjų reikšmių žymėmis, 1 rodo aukščiausią politinių ir pilietinių teisių laikymosi lygį, o 7 – žemiausią.

⁸⁶ Transparency International // Global corruption perceptions index (CPI).

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table [žiūrėta 2010 10 23]

⁸⁷ Freedom House organizacion // Freedom in the world.

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7790> [žiūrėta 2010 10 23]

⁸⁸ Freedom House organizacion // Freedom in the world.

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7903> [žiūrėta 2010 10 23]

⁸⁹ Lane J. E. Konstitucija ir politikos teorija. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003. – 138 p. – ISBN 9955-03-193-X

⁹⁰ Milo P. The constitutional rights and minorities in the Balkans: a comparative analysis // Perception, Journal of International Affairs, 1997, vol. 2, p. 1. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/September-November1997/THECONSTITUTIONALRIGHTSANDMINORITIESINTHEBALKANS.pdf> [žiūrėta 2010 11 01]

⁹¹ Elster. J. Constitutionalism in Eastern Europe: An Introduction // University of Chicago Law Review, 1991, no. 2, vol. 58, p. 463

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/uclr58&collection=journals§ion=22&id=453&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 11 01]

„Rumunijos tautos vienybė“ (4 str. 1 d.) koncepcija. Taip pat jų teigimu, Konstitucijoje nustatytas pripažinimas: „valstybė priklauso visiems Rumunijos piliečiams, nediskriminuojant jų dėl rasės, tautybės, etninės grupės, kalbos, religijos, lyties, politinių pažiūrų, socialinio statuso“ (4 str.) yra neaiškus ir per silpnas⁹². Iš esmės toks pripažinimas neturi prasmės, kol prieš žodžius „tautybės, etninės grupės, kilmės“ nepridedamas būdvardis „skirtingos“⁹³. Tačiau nepaisant to, kad etninių mažumų 1991 m. ginčytos pastarosios formuluotės buvo vis tik įtvirtintos Konstitucijoje, jie pasiekė savo tikslą, t. y. vienas iš ryškiausių Rumunijos Konstitucijos bruožų yra tas, kad joje etninių mažumų atstovams suteikiama daug specialių teisių. Pastarosios atsispindi iš esmės kiekviename skyriuje (taip pat ir nacionaliniuose šalies teisės aktuose). Bulgarijoje Konstitucijos leidėjams spaudimą darė Demokratinė jėgų sąjunga (angl. *Union of Democratic Forces*), skatinusi Nacionalinę Asamblėją įtraukti nuostatas, apsaugančias turkų ir musulmonų mažumų teises⁹⁴.

Apibendrinant konstatuotina, kad Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijų straipsniuose, įtvirtinančiuose pagrindines žmogaus teises ir laisves, pasižyminčias visuotinumu, universalumu ir nedalumu, aiškiai atsispindi asmens prioriteto prieš valstybę bei asmenų lygybės ir lygiateisiškumo principai. Abejose konstitucijose įtvirtintas žmogaus teisių sąrašas platus, išsamus ir aiškus, atitinkantis tarptautinius žmogaus teisių standartus. Labiausiai išryškėjantis Rumunijos Konstitucijos ypatumas – teigiamai išskirtinė, lyginant su kitomis Balkanų valstybėmis, etninių mažumų padėtis, neabejotinai sąlygota savitos valstybės konstitucingumo raidos. Taip pat abejose konstitucijose aiškiai atsispindi nacionalinės teisės harmonizavimo su Europos Sąjungos teise procesas bei išskirtinė šios ekonominės ir politinės bendrijos padėtis (pvz., konstitucijose įtvirtintos Europos Sąjungos valstybių narių piliečių privilegijos ir kt.). Nepaisant minimalaus atotrūkio tarp formaliosios ir realiosios abiejų valstybių konstitucijų, pastarosios – šiuolaikinės demokratijos atspindys.

⁹² **Kostecki W.** Prevention of Ethnic Conflict. Lessons from Romania // Berghof Research for Constructive Conflict Management, 2002, p. 14. <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/boc19e.pdf> [žiūrėta 2010 11 01]

⁹³ Ten pat, p. 14

⁹⁴ **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // Cardozo Journal of International and Comparative Law, 1995, no. 1, vol. 3, p. 104-105. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set_as_cursor=7&men_tab=srchr&results&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall [žiūrėta 2010 11 01]

3. RUMUNIJOS IR BULGARIJOS VALSTYBIŲ VALDŽIOS INSTITUCIJŲ SISTEMA

3. 1. Parlamento konstitucinis statusas

3. 1. 1. Parlamento sudarymas

Bulgarijos ir Rumunijos valdžios institucijų sistema organizuojama valdžių padalijimo principo – vieno iš teisinės valstybės požymių – pagrindais. Valstybės valdžią abiejose respublikose įgyvendina parlamentas, prezidentas, vyriausybė, teismai. Pažymėtina, kad pastarasis principas Bulgarijos (8 str.) ir Rumunijos (1 str. 4 d.) konstitucijose įtvirtintas eksplicitiškai. Remiantis Bulgarijos Respublikos Konstitucinio teismo 1993 m. sprendimu, valdžių atskyrimo principas – priemonė, užtikrinanti optimalų aukščiausių valstybės valdžios institucijų funkcionavimą ir saugiklis, apsaugantis nuo neteisėto valstybinės valdžios monopolio. Tačiau viena iš esminių Konstitucinio teismo sprendime padarytų išvadų valdžių padalijimo atžvilgiu buvo ta, kad valdžių atskyrimas – funkcijų ir kompetencijos pasidalijimas tarp politinių institucijų⁹⁵.

Šioms valstybės valdžią įgyvendinančioms institucijoms Rumunijos Konstitucijoje skirtas trečiasis skyrius („Valdžios institucijos“), atitinkamai suskirstytas į šešis poskyrius: „Parlamentas“ (skirstomas į 3 poskyrius: „Struktūra ir Funkcionavimas“, „Deputatų ir Senatorių statusai“, „Įstatymų leidyba ir Procedūra“), „Rumunijos Prezidentas“, „Vyriausybė“, „Parlamento ir Vyriausybės santykis“, „Viešasis administravimas“, „Teisminė valdžia“. Bulgarijos Konstitucijoje šių valdžios institucijų teisinė padėtis įtvirtinta atskiruose skyriuose, iš kurių trečiasis, susidedantis iš 30 straipsnių, skirtas Nacionalinei Asamblėjai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš esmės Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta parlamentinė sistema yra gerai subalansuota⁹⁶. Rumunijos Konstitucijoje, priešingai nei Bulgarijos, pabrėžiama, kad parlamentas – aukščiausia rumunų tautos atstovaujamoji institucija (61 str. 1 d.). Remiantis tuo, parlamentui valstybėje kitų valdžių atžvilgiu suteikiama viršenybė. Tai paaiškinama tuo, kad jį renka tauta ir kad jam priskirti ypatingi įgaliojimai įstatymų leidybos ir priežiūros srityse, tačiau ši nuostata nekeičia valdžių padalijimo principo esmės.

Pagal Rumunijos Konstituciją įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo dviejų rūmų parlamentas: **Atstovų rūmai** ir **Senatas**, pagal Bulgarijos Konstituciją – vienerių rūmų parlamentas – **Nacionalinė Asamblėja** (*Narodno Sobranie*), pastaroji parlamento sandara buvo įtvirtinta ir visose prieš tai

⁹⁵ **Tanchev. E.** Separation of Powers in the 1991 Constitution of Bulgaria // European Public Law, 2002, no. 4, vol. 8, p. 434.

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.kluwer/epl0008&collection=kluwer§ion=36&id=441&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 27]

⁹⁶ **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // Cardozo Journal of International and Comparative Law, 1995, no. 1, vol. 3, p. 109.
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set as cursor=7&men tab=srchr esults&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall> [žiūrėta 2010 11 01]

galiojusiose Bulgarijos konstitucijose. Rumunijos konstitucijose dviejų rūmų parlamento buvo atsisakyta tik autoritarinėse konstitucijose (1948, 1952 ir 1965 m.). Pažymėtina, kad Rumunijos parlamento instituto pagrindus įtvirtino 1831 m. Moldovos ir 1832 m. Valakijos kunigaikštysčių Pagrindiniai statutai⁹⁷.

Vienas iš Bulgarijos parlamento sandaros ypatumų yra tas, kad be įprastos Nacionalinės Asamblėjos valstybėje veikia Konstitucijoje numatyta ir **Didžioji Nacionalinė Asamblėja** (*Veliko Narodno Sabranie*) (DNA). Įtvirtindami šią asamblėją Konstitucijos rengėjai pratęsė Bulgarijos konstitucines tradicijas. DNA įsteigta pirmojoje 1879 m. Tarnovo Konstitucijoje buvo uždrausta 1947 m. autoritarinėje Konstitucijoje, tačiau vėl atkurta 1991 m. Konstitucijoje. Iki šiol jau yra išrinktos 39 nuolatinės Nacionalinės Asamblėjos ir 7 DNA (1979, 1881, 1886-1887, 1893, 1911, 1946-1949 ir 1990-1991 metais)⁹⁸. 1991 m. DNA sudarė 200 narių, išrinktų remiantis proporcinge atstovavimo sistema, kiti 200 – remiantis mažoritarine rinkimų sistema. Pagal dabartinę Konstituciją DNA sudaro taip pat 400 narių, renkamų remiantis galiojančiu rinkimų įstatymu (157 str.). Būtent septintoji DNA priėmė dabartinę galiojančią Konstituciją. Pastarojoje numatyta, kad nuolatinė Nacionalinė Asamblėja yra laisva priimti visas konstitucines pataisas, išskyrus tas, kurios priskirtinos DNA (153 str.). DNA šaukiama tik išimtiniais atvejais, išdėstytais Konstitucijos 158 straipsnyje, t. y. DNA priima naują Konstituciją; sprendžia bet kokius su Bulgarijos Respublikos teritorijos pakitimais susijusius klausimus ir ratifikuoja tarptautines sutartis, nustatančias tokius pakitimus; sprendžia dėl valstybės santvarkos ir valdymo formos pakeitimų; sprendžia dėl Konstitucijos 5 straipsnio 2 ir 3 dalių, 4 straipsnio bei 57 straipsnio 1 ir 3 dalių bei 9 skyriaus pataisų. Pažymėtina, kad 1938 m. Konstitucijoje DNA buvo suteikta kompetencija rinkti regentą tuo atveju, jei monarchas nebūdavo sulaukęs pilnametystės. Pavyzdžiui, po išsivadavimo iš Osmanų imperijos pirmoji ir trečioji DNA rinko pirmuosius du regentus. Konstitucijos pereinamuosiuose ir baigiamuosiuose nuostatuose įtvirtinta, kad DNA „save paleidžia po Konstitucijos priėmimo“.

Bulgarijos Konstitucijoje, priešingai nei Rumunijos, nustatyta, kad Nacionalinę Asamblėją sudaro 240 narių (63 str.). Rumunijos Konstitucijos 62 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad deputatų ir senatorių skaičių nustato rinkimų įstatymas, tačiau pastarasis skaičius turi būti proporcingas Rumunijos gyventojų skaičiui. Rumunijos Atstovų rūmų ir Senato rinkimų įstatyme⁹⁹, priimtame 1992 m. liepos 15 d. (su vėlesniais pakeitimais), taip pat nenustatytas tikslus skaičius, tik 5 straipsnyje įtvirtinta šio skaičiaus nustatymo tvarka, t. y. vienas deputatas atstovauja 70 tūkst., o vienas senatorius – 160 tūkst. gyventojų. Įstatyme įtvirtinta, kad nustatant šalies gyventojų skaičių turi būti remiamasi

⁹⁷ Chamber of deputies. Brief history of the parliamentarian institution. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=106> [žiūrėta 2010 10 24]

⁹⁸ National Assembly of the Republic of Bulgaria. Brief history. <http://www.parliament.bg/?page=history&lng=en&hid=2> [žiūrėta 2010 10 28]

⁹⁹ Law on the elections for the Chamber of Deputies and the Senate. 2008 03 13 Nr. 35 <http://aceproject.org/ero-en/regions/europe/RO/law-no.-35-of-13-march-2008-for-the-election-to/view> [žiūrėta 2010 20 27]

paskutinio gyventojų surašymo duomenimis. Šiuo metu Atstovų rūmus sudaro 333¹⁰⁰, o Senatą – 137¹⁰¹ nariai.

Abiejų respublikų parlamentariai renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu pagal mišrią rinkimų sistemą. Abejose konstitucijose nustatyta, kad karo, katastrofos ar nepaprastosios padėties atveju parlamentarų įgaliojimai pratęsiami iki išnyks minėtos aplinkybės. Šių Balkanų valstybių konstitucijose, kaip ir daugelyje kitų valstybių, yra nustatyti amžiaus cenzos skirtumai pasyviajai ir aktyviajai rinkimų teisei įgyvendinti. Pasyviają rinkimų teisę turi visi Rumunijos piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų bei visi Bulgarijos piliečiai, vyresni kaip 18 metų. Aktyviają rinkimų teisę turi visi Bulgarijos piliečiai vyresni kaip 21 metų amžiaus, neturintys kitos šalies pilietybės, nenuteisti kalėti bei ši teisė jiems teismo neuždrausta. Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad teisė būti renkamam suteikiama visiems piliečiams, turintiems teisę balsuoti bei atitinkantiems 16 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas normas, nebent jiems yra uždrausta jungtis į politines partijas (40 str. 3 d.). Taip pat nustatyta, kad kandidatai į Atstovų rūmus ar vietinę valdžią turi būti ne jaunesni kaip 23 metų amžiaus, į Senatą – ne jaunesni kaip 33 metų amžiaus.

Pagal Konstituciją naujos Nacionalinės Asamblėjos rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius iki deputatų įgaliojimų pabaigos (64 str. 3 d.), pagal Rumunijos Konstituciją – per tris mėnesius iki deputatų ir senatorių įgaliojimų pabaigos ar parlamento paleidimo (63 str. 2 d.). Remiantis Bulgarijos Nacionalinės Asamblėjos rinkimų įstatymu¹⁰², priimtu 2001 m. balandžio 13 d. (su vėlesniais pakeitimais), vienmandatėse rinkimų apygardose, t. y. pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, renkamas 31 Nacionalinės Asamblėjos narys, o kiti 209 – daugiamandatėse apygardose, t. y. pagal proporcinę rinkimų sistemą. Taip pat politinėms partijoms ir koalicijoms nustatytas minimalaus atstovavimo slenkstis – 4 proc. Balotiruotis leidžiama tik toms politinėms partijoms, kurios surenka 15 tūkst. jas remiančių piliečių parašų, ir tik tiems atskiriems kandidatams, kurie surenka atitinkamai 10 tūkst. parašų. 2009 m. vykusius parlamento rinkimus laimėjo centro dešiniųjų Bulgarijos Europos plėtros piliečių partija (angl. *Citizens for the European Development of Bulgaria*) (GERB), surinkusi beveik 40 proc. rinkėjų balsų, antra liko Bulgarijos koalicija (BSP) laimėjusi beveik 18 proc. balsų¹⁰³.

2008 m. lapkričio 30 d. Rumunijos parlamento rinkimai vyko vadovaujantis naująja mišria rinkimų sistema, t. y. senosios proporcingo atstovavimo sistemos buvo atsisakyta¹⁰⁴. Vienmandatėse

¹⁰⁰ Chambers of Deputies. Deputies by alphabetical order. <http://www.cddep.ro/pls/parlam/structura.de?par=A&idl=2> [žiūrėta 2010 10 27]

¹⁰¹ Parlamentul României Senat. Cautare. <https://www.senat.ro/Start.aspx> [žiūrėta 2010 10 27]

¹⁰² Inter-Parliamentary Union database. Bulgaria/Narodno Sabranie (National Assembly) electoral system. http://www.ipu.org/parline-e/reports/2045_B.htm [žiūrėta 2010 10 28]

¹⁰³ Central Intelligence Agency. The World Factbook. Bulgaria/2010. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> [žiūrėta 2010 10 28]

¹⁰⁴ Mungiu-Pippidi A. Romania // Freedom House organization. Nations in Transit, 2009, p. 410. <http://www.freedomhouse.hu/images/nit2009/romania.pdf> [žiūrėta 2010 10 28]

rinkimų apygardose, t. y. pagal mažoritarinę rinkimų sistemą paprasta rinkėjų balsų dauguma renkami 315 deputatų (vienas deputatas atstovauja 70 tūkst. gyventojų), kiti 19 renkami daugiamandatėse apygardose, t. y. pagal proporcinio atstovavimo sistemą (pagal politinių partijų sąrašus). Kiekvienai apygardai, atsižvelgiant į gyventojų skaičių, yra skirtos ne mažiau kaip 4 vietos Atstovų rūmuose, ir ne mažiau kaip 2 Senate. Taip pat nustatyti ir skirtingi minimalaus atstovavimo slenksčio dydžiai, t. y. politinėms partijoms – 5 proc., politiniams aljansams, susidedantiems iš dviejų partijų, – 8 proc., iš trijų – 9 proc., iš keturių ir daugiau – 10 proc.¹⁰⁵ Įtvirtinta, kad politinėms partijoms, kurios neįveikė 5 proc. nustatyto minimalaus atstovavimo slenksčio, tačiau laimėjo ne mažiau kaip šešiose apygardose (iškovojo daugiausia mandatų) renkant deputatus ir trijose apygardose renkant senatorius, suteikiama teisė atstovauti parlamente. Senatoriai taip pat renkami remiantis mišria rinkimų sistema (vienas senatorius atstovauja 160 tūkst. gyventojų). Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalis nustato, kad etninių mažumų organizacijoms per rinkimus nelaimėjusioms nė vieno mandato, suteikiama viena vieta parlamente, tačiau pastarosios turi atitikti tam tikras sąlygas, įtvirtintas įstatyme. 2008 m. vykusiuose rinkimuose daugiausia, t. y. 34 proc. balsų abiejuose rūmuose laimėjo Demokratų liberalų partija (PD-L), antri liko Socialdemokratai (PSD) – beveik 33 proc. balsų, treči - Liberalų partija (PNL), gavusi maždaug 18 proc. balsų¹⁰⁶.

Abejose konstitucijose yra nustatytas personalinis valdžių padalijimo principas, įtvirtinant nesuderinamumo nuostatas. Rumunijos Konstitucija draudžia tuo pačiu metu būti deputatu ir senatoriumi, taip pat ir valstybės tarnautoju, tačiau leidžia būti kartu ir vyriausybės nariu (71 str.). Bulgarijos Konstitucijoje taip pat įtvirtinta, kad Nacionalinės Asamblėjos nariai negali užimti kitų valstybinių pareigų ar užsiimti kita veikla, kurias įstatymas apibrėžia kaip nesuderinamas su darbu parlamente. Tačiau nustatyta, kad Nacionalinės Asamblėjos narys užimdamas ministro pareigas privalo atsisakyti parlamento nario statuso iki eis prieš tai nurodytas pareigas (68 str.). Remiantis Bulgarijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. balandžio 6 d. sprendimu Nr. 6/93, Nacionalinės Asamblėjos nariai negali atlikti šių funkcijų: 1) vyriausybės komisijų, tarybų, agentūrų, centrų ir kitų vyriausybinių struktūrų narių; 2) valstybės ir municipalitetų įmonių, firmų, komercinių kompanijų, disponuojančių valstybės ar municipalitetų turtu, perduotu vyriausybės¹⁰⁷.

Abejose konstitucijose įtvirtintas laisvo mandato statusas, t. y. Rumunijos Konstitucija skelbia: „Bet koks imperatyvus mandatas yra niekinis“, o Bulgarijos: „Nė vienas narys negali būti verčiamas laikytis mandato“. Šių valstybių parlamentarams garantuojamas parlamentinis imunitetas, t. y. kadencijos metu jie negali būti sulaikyti, areštuoti, paieškomi, patirti baudžiamojo persekiojimo be

¹⁰⁵ Inter-Parliamentary Union database. Romania/Camera Deputatilor (Chamber of deputies) electoral system. http://www.ipu.org/parline-e/reports/2261_B.htm [žiūrėta 2010 10 28]

¹⁰⁶ Central Intelligence Agency. The World Factbook. Romania/2010. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> [žiūrėta 2010 10 28]

¹⁰⁷ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 5 of April 6, 1993 on CC No. 6/93. <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1357> [žiūrėta 2010 10 31]

atitinkamų parlamento rūmų (72 str.) ir Nacionalinės Asamblėjos (70 str.) sutikimo. Tačiau taip pat pažymima, kad *flagrante delicto* atveju tokio sutikimo nereikia. Tiek Rumunijos (72 str.), tiek ir Bulgarijos (69 str.) konstitucijose įtvirtintas ir parlamento nario indemnitetas: parlamentarai neatsako už jų parlamente išreikštas politines nuomones ar balsavimą.

Bulgarijos (72 str.) Konstitucijoje įtvirtinta, kad parlamentarai netenka įgaliojimų prieš šiems pasibaigiant, kai patys atsistatydina, nuteisiami kalėti (dėl pastarųjų dviejų atvejų sprendimą priima Nacionalinė Asamblėja), nustatoma, kad jie negali būti renkami (šiuo atveju priimamas Konstitucinio Teismo sprendimas) bei mirties atveju. Rumunijos Konstitucijoje be prieš tai minėtų dar numatyti pilietinių teisių atėmimo bei pareigų nesuderinamumo atvejai (70 str.). Abejose konstitucijose atskiruose straipsniuose įtvirtinta ir parlamentarų teisė į apmokėjimą.

Tiek Atstovų rūmų ir Senato, tiek ir Nacionalinės Asamblėjos veiklą ir struktūrą nustato vidaus reglamentai, taisyklės. Bulgarijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. gruodžio 3 d. sprendime Nr. 13/2009 nustatė, kad Nacionalinės Asamblėjos vidaus taisyklės nėra prilyginamos įstatymui¹⁰⁸. Pažymėtina, kad tiek Rumunijos dviejų rūmų parlamento ir Bulgarijos vienerių rūmų parlamento vidinės struktūros nedaug kuo skiriasi nuo kitų Europos valstybių parlamentų (atitinkamai nuo valstybių, pasirinkusių dviejų ar vienerių rūmų parlamento sandarą). Tiek Atstovų rūmai, tiek ir Senatas kadencijos laikui renka savą nuolatinę valdybą, pastarosios narius, pirmininką (prezidentą). Remiantis vidaus reglamentais, deputatai ir senatoriai gali jungtis į grupes (Atstovų rūmuose veikia 7 parlamentinės grupės¹⁰⁹, jungiančios visus 333 deputatus, iš jų daugiausia sudaro rinkimus laimėjęs Demokratų liberalų partijos parlamentinę grupę; Senate – 5 parlamentinės grupės¹¹⁰, taip pat vienijančios visus 137 senatorius. Abiejų rūmų parlamentinės grupės pasiskirsčiusios pagal politines partijas), taip pat įsteigti nuolatiniai (Atstovų rūmuose iš viso veikia 17 nuolatinųjų komitetų¹¹¹; Senate – 16 nuolatinųjų komitetų¹¹²), tiriamuosius (Atstovų rūmuose veikia 5 tiriamieji komitetai) ar kitus specialius bei abiejų rūmų jungtinius komitetus (pvz., Užsienio reikalų, Užsienio žvalgybos veiklos kontrolei vykdyti ir kt.¹¹³). Šiuo metu Atstovų rūmų nuolatinę valdybą sudaro: pirmininkė Roberta Alma Anastaze, kuri kartu yra ir Atstovų rūmų prezidentė, 4 vicepirmininkai, 4 sekretoriai ir 4 kvestoriai. Pastarieji įgyvendina šias jiems paskirtas funkcijas: siūlo Atstovų rūmams parlamento sesijų pradžios ir pabaigos datas (Konstitucijos 66 straipsnyje nustatyta, tik kad Atstovų rūmai ir

¹⁰⁸ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 11 of 3 December 2009 on CC No. 13/2009.

<http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1461> [žiūrėta 2010 10 31]

¹⁰⁹ Chamber of Deputies. Parliamentary groups. <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.gp?idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹⁰ Chamber of Deputies. Parliamentary groups/Senate.

<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.gp?leg=2008&cam=1&idg=&poz=0&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹¹ Chamber of Deputies. Committees of the Chamber of Deputies.

<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=2&leg=2008&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹² Chamber of Deputies. Committees of the Senate. <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=1&leg=2008&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹³ Chamber of Deputies. Committees of the Parliament of Romania.

<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=0&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

Senatas renkasi į dvi eilines sesijas, iš kurių pirmoji prasideda vasario mėn., baigiasi birželio mėn. pabaigoje, antroji prasideda rugsėjo mėn., baigiasi gruodžio mėn. pabaigoje), Atstovų rūmų prezidento prašo sušaukti neeilinę sesiją (Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad Atstovų rūmai ir Senatas gali susirinkti ir į neeilines sesijas, pateikus prašymą Rumunijos prezidentui, abiejų rūmų nuolatinėms valdyboms arba ne mažiau kaip 1/3 deputatų ar senatorių), ruošia Atstovų rūmų susitikimų darbotvarkę ir pastarojo darbų tvarkaraštį, vadovauja ir kontroliuoja Atstovų rūmus aptarnaujančias tarnybas bei kt.¹¹⁴ Senato nuolatinės valdybos struktūra ir funkcijos adekvačios Atstovų rūmams.

Bulgarijos Konstitucijos 74 straipsnyje aiškiai nustatyta, kad „Nacionalinė Asamblėja yra nuolat veikianti institucija <...>“. Pastaroji kadencijos laikui per pirmąją sesiją renka pirmininką, pirmininko pavaduotojus, nuolatinius ir *ad hoc* (specialius) komitetus, skirtus atlikti tam tikrą tyrimą, kuriuos atlikus, šie komitetai paleidžiami. Šiuo metu Nacionalinės Asamblėjos pirmininkė Tsetska Tsacheva Dangovska turi penkis jai padedančius pavaduotojus. Vadovaujančiai institucijai taip pat priskiriamas ir Nacionalinės Asamblėjos generalinis sekretorius, vykdamas kasdienes darbus, koordinuojantis ir kontroliuojantis administracijos darbą¹¹⁵. Nacionalinės Asamblėjos pirmininkas šią instituciją reprezentuoja, pateikia kiekvieno posėdžio darbotvarkę, pradeda, pirmininkauja ir užbaigia posėdžius bei palaiko tvarką juose, savo parašu tvirtina posėdžio metu priimtus teisės aktus, skelbia visus sprendimus, deklaracijas, patvirtintus Nacionalinės Asamblėjos ir kt. (77 str.). Nacionalinėje Asamblėjoje iš viso yra 17 aktyviai veikiančių nuolatinųjų komitetų (vieni didžiausių yra Ekonomikos politikos, Energijos ir Turizmo; Biudžeto ir Finansų; Juridinių reikalų)¹¹⁶, kurių vienas iš veiklos ypatumų, numatytų Konstitucijoje (Konstitucijos 79 str. 2 d.), yra tas, kad jie vykdo parlamentinę kontrolę. Nuolatiniai komitetai taip pat svarsto įstatymų, sprendimų projektus, deklaracijas, ruošia ataskaitas, rekomendacijas, teikia nuomones ir kt. Taip pat komitetų susirinkimuose turi teisę dalyvauti valstybės, pramonės ar viešųjų organizacijų atstovai, mokslininkai, ekspertai bei įstatymų projektų siūlytojai. Nacionalinė Asamblėja gali keisti nuolatinųjų komitetų skaičių, sudėtį. Pastaroji paremta proporcinio atstovavimo parlamente principu¹¹⁷. Taip pat veikia trys pakomitečiai. Remiantis Nacionalinės Asamblėjos organizacijos ir procedūrų taisyklių, priimtų 2009 m. liepos 27 d. (su vėlesniais pakeitimais), 4 skyriumi „Parlamentinės grupės“, pastarosios, kurių iš viso šiuo metu yra šešios, formuojamos pagal partinę narystę. Pažymėtina, kad parlamentinę grupę turi sudaryti ne mažiau kaip 10 deputatų, iš kurių kiekvienas gali būti tik vienos grupės nariu¹¹⁸.

¹¹⁴ Chamber of Deputies. The work of the Chamber of Deputies. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=226&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹⁵ National Assembly of the Republic of Bulgaria. Presiding body of 41st National Assembly. <http://www.parliament.bg/?page=ns&lng=en&nsid=2> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹⁶ National Assembly of the Republic of Bulgaria. Parliamentary committees. <http://www.parliament.bg/?page=ns&lng=en&nsid=6> [žiūrėta 2010 10 28]

¹¹⁷ Ten pat

¹¹⁸ Rules of organization and procedure of the National Assembly. 2009 07 27, No. 58/27.07.2009. <http://www.parliament.bg/?page=app&lng=en&aid=6> [žiūrėta 2010 10 28]

3. 1. 2. Parlamento funkcijos ir įgaliojimai

Bulgarijos ir Rumunijos parlamentai vykdo tradicines jiems priskirtas funkcijas. Rumunijos Konstitucijoje (65 str.) numatyta, kad Atstovų rūmai ir Senatas susirenka tiek į atskiras, tiek ir į jungtines sesijas, pastarosiose įstatymai priimami absoliučia deputatų ir senatorių balsų dauguma. Į jungtines sesijas abu rūmai susirenka išklausti prezidento pranešimo, patvirtinti valstybės biudžetą, taip pat ir socialinės apsaugos biudžetą, paskelbti visuotinę ar dalinę mobilizaciją, karą, nutraukti ar užbaigti karinius veiksmus, išnagrinėti Krašto apsaugos aukščiausiosios tarybos ir Audito teismo ataskaitas, skirti, Rumunijos prezidento siūlymu, Informacijos tarnybos direktorių ir vykdyti pastarosios tarnybos kontrolę bei atlikti kitas prerogatyvas, pagal Konstituciją ir vidaus reglamentus priskirtinas jungtinei sesijai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dviejų rūmų parlamento sistema visiškai įgyvendinama tik tose šalyse, kur abeji rūmai vienas kito atžvilgiu yra lygūs. Šis principas Rumunijoje yra visiškai įgyvendintas, t. y. pastarasis Konstitucijoje implicitiškai neįtvirtintas, tačiau remiantis 61 – 79 straipsniuose įtvirtintomis teisinėmis normomis, konstatuotina, kad Atstovų rūmai ir Senatas yra lygiateisiai. Rumunijos parlamentas jam priskirtus įgaliojimus gali įgyvendinti tik tada, kai priimami sutampantys atskirai posėdžiaujančių rūmų sprendimai. Konstitucijoje (75 str.) įtvirtinta, kad vieno iš rūmų priimtas įstatymo projektas ar siūlymai perduodami kitiems rūmams, kurie priima galutinį sprendimą. Jei įstatymo projektą ar siūlymus vieni iš rūmų priima ne pagal jiems priskirtą kompetenciją (75 str. 1 d.) ir šie nesutampa su kompetentingų rūmų priimtu įstatymo projektu ar siūlymais, tuomet jie atgal grąžinami kompetentingiems rūmams pakartotinai svarstyti, pastarieji priima galutinį sprendimą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad prieš 2003 m. konstitucines pataisas, pagrindiniame šalies įstatyme taip pat buvo įtvirtintas ir mediacijos institutas. Tačiau šiuo metu pastarasis įtvirtintas tik parlamento vidaus taisyklėse, kuriose pažymima, kad jei vieno iš rūmų pirmiausia priimtam įstatymo projektui ar siūlymams prieštarauja kiti rūmai, tuomet rūmų prezidentai inicijuoja nuomonių derinimo procedūrą, pasitelkdami Mediacijos komitetą (jį sudaro 7 deputatai ir 7 senatoriai¹¹⁹). Remiantis išdėstytu, mediacijos institutas – tarpinė grandis tarp vieno rūmų patvirtinto įstatymo projekto ar siūlymų perdavimo kitiems rūmams ir pastarųjų galutinio sprendimo priėmimo. Pažymėtina, kad po 2003 m. konstitucinių pataisų nuspręsta aiškiai paskirstyti kompetencijas tarp abiejų rūmų įstatymų priėmimo atžvilgiu. Atstovų rūmams priskiriami įstatymų projektai ir siūlymai dėl tarptautinių sutarčių ar kitų tarptautinių susitarimų ratifikavimo bei kiti, implicitiškai įtvirtinti 75 straipsnio 1 dalyje, o likę – Senato prerogatyva.

¹¹⁹ Chamber of Deputies. How parliament of Romania works. <http://mobile.cameradeputatilor.ro/pls/dic/site.page?id=116> [žiūrėta 2010 10 30]

Tačiau kita vertus pateikiama nuomonė, kad dviejų rūmų parlamentų funkcionavimas yra prasmingas tik tada, kai jų struktūra ir sudarymo tvarka yra skirtinga. Įvertinus pastarąją informaciją bei atsižvelgiant į tai, kad Rumunijos abeji rūmai atstovauja visą valstybę, t. y. abejų yra adekvatūs reprezentavimo pagrindai, darytina išvada, kad antrųjų rūmų egzistavimas Rumunijos parlamentinėje sistemoje nėra visiškai pagrįstas. Taip pat Atstovų rūmų ir Senato dažni susitikimai jungtinėse sesijose rodo, kad jų funkcijos iš esmės adekvačios. Paprastai yra išskiriamos 4 dviejų rūmų sandarą pagrindžiančios taisyklės, t. y. 1) antrieji rūmai dažniausiai įsteigiami skatinti regionalizmą (pvz., Belgijoje, Ispanijoje ir Italijoje); 2) kartais antrieji rūmai yra leidžiamosios valdžios federalinis komponentas (pvz., Jungtinės Amerikos Valstijos, Vokietija); 3) paprastai dvejų rūmų sandarą renkasi stiprias bikameralizmo tradicijas turinčios valstybės (pvz., Jungtinė Karalystė); 4) kai kuriose naujosiose Rytų Europos demokratijose (pvz., Lenkijoje), antrieji rūmai įsteigti politiniais sumetimais, t. y. atsverti komunistinę nomenklatūrą pirmuosiuose rūmuose. Pažymėtina, kad Rumunijos dviejų rūmų parlamento sandara neatitinka nė vieno iš aukščiau išvardytų atvejų, t. y. pastaroji yra nedaug kuo naudinga¹²⁰. Įdomu tai, kad 2009 m. lapkričio mėn. 22 d. Rumunijoje buvo surengtas visuotinis referendumas dėl parlamento sandaros pakeitimo ir parlamentarų skaičiaus sumažinimo. Iš 50, 95 proc. referendumo dalyvavusių rumunų 77, 78 proc. pasisakė už vienerių rūmų parlamentą bei 88, 84 proc. pritarė parlamentarų skaičiaus sumažinimui iki referendumo pavadinime nurodytų 300. Tačiau šįkart referendumas buvo tik konsultacinis, t. y. pastarasis neturi privalomosios galios*.

Bulgarijos Konstitucijos 78 straipsnyje įtvirtinta, kad parlamentarai susirenka į sesijas, Nacionalinės Asamblėjos pirmininko iniciatyva, 1/5 narių prašymu, prezidento ir Ministrų Tarybos prašymais. Pagal Konstituciją Nacionalinės Asamblėjos nariai leidžia ir panaikina įstatymus, priima jų pataisas, papildymus; tvirtina valstybės biudžetą ir jo ataskaitą (Konstitucijoje yra įtvirtinta Nacionalinė audito tarnyba, kontroliuojanti biudžeto įgyvendinimą, 91 str.); nustato valstybinius mokesčius ir jų dydžius; skiria Bulgarijos Respublikos prezidento rinkimus; priima sprendimą dėl nacionalinio referendumo; renka ir atleidžia ministrą pirmininką bei pastarojo siūlymu, ministrus; ministro pirmininko siūlymu vykdo permainas vyriausybėje bei steigia, transformuoja ir panaikina ministerijas; renka ir atleidžia Bulgarijos banko vadovą; patvirtina valstybines paskolas; sprendžia dėl karo paskelbimo ir taikos pabaigos; dovana amnestiją; steigia valstybinius apdovanojimus; patvirtina Bulgarijos ginkluotųjų pajėgų dislokaciją užsienyje ir užsienio pajėgų dislokaciją Bulgarijos teritorijoje ar ją kertant; nustato valstybines šventes; svarsto Aukščiausiojo kasacinio teismo, Aukščiausiojo administracinio teismo, generalinio prokuroro ir kitų metinius pranešimus. Nacionalinė

¹²⁰ **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 1995, no. 1, vol. 3, p. 106.
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set as cursor=7&men tab=srchr esults&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall> [žiūrėta 2010 11 01]

* Remiantis Rumunijos teisės aktais, privalomasis referendumas laikomas įvykusiu, jei pastarajame dalyvauja daugiau kaip pusė į oficialų rinkėjų sąrašą įtrauktų Rumunijos piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Asamblėja ratifikuoja ir denonsuoja visas tarptautines sutartis, kurios yra: politinio ir karinio pobūdžio, susijusios su Bulgarijos Respublikos bendradarbiavimu su tarptautinėmis organizacijomis, pagrindinėmis žmogaus teisėmis, Bulgarijos Respublikos teritorijos sienų koregavimu ir kitas, numatytas Konstitucijos 85 straipsnyje. Tiek Bulgarijos (82 str.), tiek Rumunijos (68 str.) konstitucijose nustatyta, kad parlamentų sesijos yra viešos, tačiau pastarieji turi teisę tam tikras iš jų vykdyti ir už uždarytų durų (slaptai).

Bulgarijos ir Rumunijos teisinė sistema pagrįsta teisės aktų hierarchijos principu. Rumunijos Konstitucijoje (73 str.) numatyta, kad parlamentas leidžia konstitucinius, organinius ir paprastuosius įstatymus. Nustatyta, kad konstituciniai įstatymai tai – konstitucinės pataisos. Organiniai įstatymai reguliuoja rinkimų sistemą, politinių partijų veiklą ir funkcionavimą, referendumų organizavimą ir vykdymą, vyriausybės ir Krašto apsaugos aukščiausiosios tarybos veiklą, su valstybės tarnautojų statusu susijusius klausimus ir kt. (73 str.).

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklauso vyriausybei, deputatams, senatoriams, taip pat Rumunijos piliečiams, t. y. ne mažiau kaip 100 tūkst. (prieš 2003 m. konstitucines pataisas 250 tūkst.) piliečių, turinčių teisę balsuoti, gali teikti parlamentui įstatymo projektą. Tačiau šie piliečiai turi priklausyti ne mažiau kaip $\frac{1}{4}$ šalies apygardų, iš kurių kiekvienoje ar Bukarešto mieste turi būti surinkta ne mažiau kaip 5 tūkst. (prieš tai atitinkamai 10 tūkst.) ši įstatymo projektą remiančių piliečių parašų (74 str. 1 d.). Tačiau piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė apribota mokesčių, tarptautinių santykių, amnestijos ar malonės srityse. Vyriausybė įstatymų leidybos iniciatyvos teisę vykdo pristatydama savo siūlomą įstatymo projektą viename iš parlamento rūmų, kuriam atitinkamai priskiriama kompetencija priimti siūlomą įstatymo projektą. Pažymėtina, kad organiniai įstatymai ir sprendimai, susiję su parlamento rūmų vidaus reglamentų keitimu, turi būti priimti dalyvaujant daugumai jų narių. Paprasti įstatymai ir sprendimai turi būti priimti dalyvaujančių narių balsu dauguma. Konstitucijoje numatyta, kad vyriausybės prašymu ar paties parlamento iniciatyva, pastarasis gali priimti įstatymų projektus ar siūlymus pagal nepaprastosios padėties procedūrą, įtvirtintą abiejų rūmų vidaus reglamentuose (76 str. 3 d.). Parlamento priimtus įstatymus skelbia Rumunijos Respublikos prezidentas per 20 dienų nuo jų gavimo. Tačiau prieš paskelbdamas įstatymą, prezidentas turi teisę jį grąžinti parlamentui pakartotinai svarstyti, bet tik vieną kartą. Įstatymus, parlamento persvarstomus dėl jų atitikimo Konstitucijai, prezidentas paskelbia per 10 dienų nuo jų gavimo iš paties parlamento ar Konstitucinio Teismo, patvirtinusio jų konstitucingumą. Įstatymai turi būti paskelbti Rumunijos Valstybės žiniuose ir įsigalioji jų paskelbimo dieną ar dieną, nurodytą pačiame įstatyme (78 str.). Pažymėtina, kad Rumunijos Konstitucijoje yra numatyta patariamoji ekspertinė parlamento institucija, t. y. Įstatymų leidybos taryba, parafuojanti norminius aktus, siekiant visų įstatymų sistemingo suvienodinimo ir suderinimo. Ši institucija vykdo oficialią Rumunijos įstatymų registraciją.

Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad Nacionalinė Asamblėja priima įstatymus, sprendimus, deklaracijas (86 str.). Kiekvienas parlamentaras ar ministras turi teisę siūlyti įstatymo projektą. Nacionalinė Asamblėja gali priimti sprendimus, jei joje dalyvauja daugiau kaip pusė parlamentarų. Visi įstatymai ir kiti teisės aktai priimami dalyvaujančių parlamentarų balsų dauguma, tačiau išskyrus tuos, kuriems pagal Konstituciją priimti reikalinga visų parlamentarų balsų dauguma. Prieš priimant įstatymo projektą, už jį balsuojama du kartus skirtingose sesijose. Nustatyta, kad išimtiniais atvejais Nacionalinė Asamblėja gali nuspręsti balsuoti du kartus ir per vieną sesiją. Kiti teisės aktai priimami balsuojant tik kartą. Visi Nacionalinės Asamblėjos priimti teisės aktai paskelbiami Valstybės žiniuose per 15 dienų nuo jų priėmimo dienos. Pažymėtina, kad Bulgarijos prezidentas taip pat turi teisę Nacionalinės Asamblėjos priimtą įstatymą gražinti pastarajai pakartotinai svarstyti. Tuomet įstatymas priimamas absoliučia visų deputatų balsų dauguma. Prezidentas pakartotinai priimtą parlamento įstatymą paskelbia per 7 dienas nuo jo gavimo (101 str.).

3. 2. Prezidento konstitucinis statusas

Bulgarijos Konstitucijoje prezidento konstitucinis statusas įtvirtintas IV skyriuje, susidedančiame iš 13 straipsnių, Rumunijos – III skyriaus „Valdžios institucijos“ II poskyryje (22 straipsniai). Bulgarijos Konstitucijoje aiškiai įtvirtinta, kad prezidentas yra valstybės vadovas. Jis išreiškia tautos vienybę ir reprezentuoja valstybę tarptautiniuose santykiuose (92 str.). Pažymėtina, kad Bulgarijos prezidento institutas perėmė daug bruožų iš Prancūzijos modelio. Rumunijos Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad šalies vadovas reprezentuoja Rumunijos valstybę ir saugo šalies nepriklausomybę, vienybę ir vientisumą (80 str.). Be pastarųjų funkcijų abiejų respublikų vadovai taip pat disponuoja tam tikrais vykdomosios valdžios įgaliojimais, t. y. pastarąja valdžia dalijasi su šių valstybių ministrais pirmininkais. Remiantis analizuojamų valstybių konstituciniais valdžių tarpusavio santykiais, Rumunija – pusiau prezidentinė valstybė¹²¹, o Bulgarija – parlamentinė (1 str. 1 d.), tačiau iš esmės pastaroji „<...> nėra grynai parlamentinė respublika <...>“¹²². Bulgarija – formali pusiau prezidentinė valstybė, tik pastarosios politinė sistema veikia kaip parlamentinės¹²³. Tačiau kita vertus literatūroje taip pat pateikiama nuomonė, kad Bulgarija – išimtinė parlamentinė respublika, nors joje prezidentą tiesiogiai renka tauta, bet jo įgaliojimai riboti, vykdomąją valdžią realiai įgyvendina vyriausybė. Pusiau prezidentinė sistema tapo pakankamai populiori būtent tarp demokratiją atkūrusių buvusių komunistinių valstybių. Pastarasis valdymas yra savotiška tarpinė demokratinio valdymo forma, kuria

¹²¹ **Protsyk O.** Prime ministers' identity in semi-presidential regimes: Constitutional norms and cabinet formation outcomes // European Journal of Political Research, 2005, no. 5, vol. 44, p. 727.

<http://www.policy.hu/protsyk/Publications/PMIdentityEJPR.pdf> [žiūrėta 2010 11 02]

¹²² **Dikov I.** Bulgaria's GERB MEP Mariya Nedelcheva: Semi-Presidential Republic Would Be Best for Bulgaria. Interview 2009 08 14. http://www.novinite.com/view_news.php?id=106819 [žiūrėta 2010 11 13]

¹²³ **Metcalf L. K.** Measuring presidential power // Comparative political studies. 2000, no. 5, vol. 33, 660—685 p.

siekama išvengti tiek parlamentinio, tiek prezidentinio valdymo trūkumų¹²⁴. Argumentų, pagrindžiančių Rumunijos ir Bulgarijos mišrias santvarkas, būtų galima rasti trumpai panagrinėjus atitinkamus pagrindinių šalių įstatymų – konstitucijų straipsnius.

Pirmasis labiausiai išsiskiriantis požymis – padalintos prezidento ir vyriausybės kompetencijos. Abiejų respublikų prezidentai yra nepriklausomi nuo parlamentų, bet neturi teisės valdyti vieni ar tiesiogiai, o dėl to jų valia dažniausiai pareiškama bei perteikiama tarpininkaujant vyriausybei.

Remiantis Rumunijos ir Bulgarijos valstybių konstitucijomis, pastarųjų prezidentams pavesta spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus, skirti ir atšaukti diplomatinis atstovus, teikti pilietybę, skirti valstybinius apdovanojimus, vadovauti valstybės ginkluotosioms pajėgoms, paskelbti įstatymus, teikti malonę, suteikti aukščiausius karinius laipsnius, skelbti visuotinę ar dalinę mobilizaciją (Bulgarijos prezidentas pastarąsias skelbia Ministrų Tarybos siūlymu (100 str. 4 d.), o Rumunijos – parlamento siūlymu (92 str. 2 d.)), skelbti parlamento ir vietinės valdžios rinkimus. Įdomu tai, kad Rumunijos prezidentas turi teisę inicijuoti referendumą, tačiau tik prieš tai pasitaręs su parlamentu (90 str.). Bulgarijos Konstitucinis Teismas 1998 m. rugsėjo 25 d. sprendime Nr. 14/98 pažymėjo, kad valstybės prezidentas turi teisę išreikšti savo nuomonę ir teikti rekomendacijas visoms valdžios institucijoms¹²⁵.

Abiejų respublikų konstitucijose nustatyta, kad prezidentai renkami visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose, slaptuose ir laisvuose rinkimuose 5 metų kadencijai pagal mažoritarinę rinkimų sistemą paprasta rinkėjų balsų dauguma (Bulgarijos Konstitucijoje papildomai nustatyta, kad pirmą kartą balsuojant turi dalyvauti daugiau kaip pusė visų rinkėjų). Įtvirtinta, kad jei nė vienas iš kandidatų pirmajame ture negavo reikiamo balsų skaičiaus, turi įvykti pakartotinis balsavimas (Bulgarijos Konstitucija, priešingai nei Rumunijos, nustato, kad pastarasis balsavimas turi įvykti per 7 dienas) dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia rinkėjų balsų. Išrinktu laikomas kandidatas, surinkęs daugiau balsų. Bulgarijos Konstitucijoje taip pat įtvirtinta, kad šalies prezidentu gali būti renkamas tik Bulgarijos pilietis, ne mažiau kaip pastaruosius penkerius metus gyvenęs Bulgarijoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję daugiau kaip 40 metų ir jeigu jis gali būti renkamas Nacionalinės Asamblėjos nariu (93 str. 2 d.). Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad kandidatas į prezidento postą turi būti ne jaunesnis kaip 35 metų amžiaus. Taip pat Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad prezidento rinkimai turi būti surengti likus ne mažiau kaip trims mėnesiams ir ne vėliau kaip dviem mėnesiams iki Respublikos vadovo kadencijos pabaigos (93 str. 5 d.). Rumunijos Konstitucijoje nustatyta: „Rumunijos prezidentu galima būti daugiausia dvi kadencijas, kurios gali eiti iš eilės“ (81 str. 4 d.), o Bulgarijos Konstitucija skelbia: „Prezidentas <...> gali būti perrinktas tik kartą“ (95 str. 1 d.). Pastarosios Konstitucijos 92 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Bulgarijos prezidentui padeda

¹²⁴ **Vitkus G.** Politologija. – Vilnius: Danielius, 2002. – 183 p. – ISBN 9955-476-03-6

¹²⁵ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 23 of September 25, 1998 on CC No. 14/98. <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1123> [žiūrėta 2010 11 04]

viceprezidentas, kuris renkamas tuo pačiu laiku kartu su prezidentu tuose pačiuose rinkimuose, vienodomis sąlygomis ir procedūra (94 str.). Bulgarijos (93 str. 6 d.) ir Rumunijos (82 str. 1 d.) konstitucijose nustatyta, kad dėl valstybių vadovų rinkimų teisėtumo sprendžia Konstitucinis teismas.

Abiejų valstybių prezidentų įgaliojimai nutrūksta prieš pasibaigiant jų kadencijos laikui mirties, atsistatydinimo, sunkios ligos bei apkaltos proceso atvejais. Bulgarijos Konstitucijoje numatyta, kad apkaltos procesą prezidento ar viceprezidento atžvilgiu gali siūlyti ne mažesnė kaip $\frac{1}{4}$ visų Nacionalinės Asamblėjos narių bei pastarajam pritarti turi daugiau kaip $\frac{2}{3}$ visų narių. Pagal Rumunijos Konstituciją prezidento apkaltos procesas gali būti inicijuojamas deputatų ir senatorių daugumos, už šį procesą jungtinėje sesijoje turi pasisakyti ne mažiau kaip $\frac{2}{3}$ parlamentarų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Rumunijoje dėl prezidento pašalinimo apkaltos proceso tvarka sprendžia Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas, o Bulgarijoje – Konstitucinis teismas. Apkaltos procesas gali būti inicijuotas tik dėl tėvynės išdavimo ar šiurkštaus šių valstybių konstitucijų pažeidimo.

Pagal Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijas prezidentai įgyvendindami jiems suteiktus įgaliojimus leidžia dekretus, rašo pranešimus ir sako kalbas. Konstitucijose įtvirtinta, kad prezidentų dekretus tvirtina ministrai pirmininkai. Bulgarijos Konstitucijoje nustatyti konkretūs atvejai, kada ministras pirmininkas netvirtina prezidento dekretų (pvz., laikinosios vyriausybės, ministro pirmininko kandidatūros skyrimo, Nacionalinės Asamblėjos paleidimo, įstatymų paskelbimo ir kitais atvejais) (102 str.), o Rumunijos Konstitucijoje priešingai, nurodyti atvejai, reikalaujantys ministro pirmininko patvirtinimo (100 str.).

3. 3. Vyriausybės konstitucinis statusas

Bulgarijos Konstitucijoje vyriausybės konstitucinis statusas įtvirtintas V skyriuje, kurį sudaro 12 straipsnių, Rumunijos – III skyriaus III poskyryje, susidedančiame iš 9 straipsnių ir iš dalies V poskyrio „Viešasis administravimas“ pirmojoje dalyje „Specializuotas centrinis viešasis administravimas“ bei IV skyriuje „Ekonomika ir valstybės finansai“. Vienas iš Rumunijos Konstitucijos struktūros ypatumų yra tas, kad joje numatytas atskiras IV poskyris (5 straipsniai), įtvirtinantis parlamento ir vyriausybės santykį.

Šių valstybių vyriausybės tvarko krašto reikalus (Bulgarijos: „Ministrų taryba įgyvendina valstybės vidaus ir užsienio politiką“; Rumunijos: „Vyriausybė <...> vykdo vidaus ir užsienio politiką“), užtikrina viešąją tvarką, garantuoja valstybės saugumą, vykdo įstatymus, rengia ir vykdo valstybės biudžetą, rengia įstatymų projektus bei įgyvendina kitas vykdomąsias ir tvarkomąsias funkcijas, vadovaudamosios konstitucijomis ir įstatymais. Pažymėtina, kad Rumunija iš kitų pusiau prezidentinių valstybių ypač išsiskiria pastarosios Konstitucijoje įtvirtinta aiškia dualistine valdžios

struktūra, t. y. prezidentas reprezentuoja šalį, tarpininkauja tarp valdžių ir gina tam tikras pagrindines Rumunijos piliečių teises, o ministras pirmininkas kartu su vyriausybe vykdo šalies vidaus ir užsienio politiką bei vadovauja bendram valstybės viešajam administravimui¹²⁶.

Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad Ministrų Tarybą sudaro ministras pirmininkas, vicepremjera ir ministrai (108 str. 1 d.), o Rumunijos vyriausybę sudaro tik ministras pirmininkas ir ministrai (102 str. 3 d.). Abiejų respublikų ministrai pirmininkai atstovauja savoms vyriausybėms ir vadovauja jų veiklai. Ministrai vadovauja jiems paskirtoms ministerijoms (šiuo metu Bulgarijoje veikia 16¹²⁷ ministerijų, o Rumunijoje – 15¹²⁸). Šis funkcijų atidalijimas kyla iš skirtingo valdžios delegavimo: prezidentą abiejų respublikų piliečiai renka visuotiniuose rinkimuose, o vyriausybės mandatai – programą tvirtina parlamentai.

Rumunijoje ir Bulgarijoje vyriausybės formavimas – tai visų pirma ministro pirmininko skyrimo klausimas. Šis klausimas gali būti sprendžiamas šiais atvejais: po naujų parlamento rinkimų; kai miršta ar atsistatydina ministras pirmininkas ar atsistatydina ministrai; kai pareiškiamas nepasitikėjimas vyriausybe; atimamos pilietinės teisės (Rumunijos 106 str.).

Tiek Bulgarijoje, tiek Rumunijoje formaliai ministrus pirmininkus skiria šių valstybių prezidentai, tačiau jie turi turėti parlamentų pasitikėjimą. Iš tiesų jie tik siūlo parlamentams ministrų pirmininkų kandidatūras. Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad tik po konsultacijų su parlamentinėmis grupėmis prezidentas skiria ministro pirmininko kandidatūrą iš politinės partijos, Nacionalinėje Asamblėjoje turinčios daugiausia mandatų (99 str. 1 d.). Jei ministrui pirmininkui nepavyksta per 7 dienas suformuoti vyriausybės, prezidentas skiria naują ministro pirmininko kandidatūrą iš antrosios didžiausios parlamentinės grupės. Šiam kandidatui taip pat neįvykdžius priimtų įsipareigojimų prezidentas vėl skiria kitą ministro pirmininko kandidatūrą iš trečiosios pagal dydį parlamentinės grupės. Nepavykus ir šį kartą, prezidentas skiria laikinąją vyriausybę, paleidžia Nacionalinę Asamblėją ir skiria naujus pastarosios rinkimus. Tačiau Konstitucijoje nustatyta, kad prezidentas negali paleisti parlamento likus trims mėnesiams iki jo kadencijos pabaigos.

Rumunijos Konstitucijoje taip pat įtvirtinta, kad šalies vadovas pasitaręs su partija, turinčia absoliučią daugumą ar partijomis (tuo atveju jei nėra partijos, turinčios absoliučią daugumą mandatų) parlamente skiria ministro pirmininko kandidatūrą (103 str. 1 d.). Pastarasis kandidatas per 10 dienų nuo jo paskyrimo turi pateikti parlamentui vyriausybės, kurią jis ketina suformuoti, programą, ministrų sąrašą bei gauti parlamento pasitikėjimą (absoliučios deputatų ir senatorių daugumos). Apie šią programą ir ministrų sąrašą Atstovų rūmai ir Senatas sprendžia jungtinėje sesijoje. Rumunijos Konstitucijoje taip pat nustatyta prezidento teisė paleisti parlamentą. Pasitaręs su abiejų rūmų

¹²⁶ Kortman C. et al. Constitutional Law of 2 EU Member States: Bulgaria and Romania. The 2007 Enlargement. Deventer: Kluwer BV, 2008. – II-57 p. – ISBN 978-90-13-05635-8

¹²⁷ Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. Cabinet. <http://www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0230&g=> [žiūrėta 2010 11 04]

¹²⁸ Government of Romania. Cabinet. http://www.gov.ro/cabinet_c6412p1.html [žiūrėta 2010 11 04]

prezidentais ir parlamentinių grupių lyderiais prezidentas gali nuspręsti paleisti parlamentą, jei vyriausybei per 60 dienų (po pirmojo pareikalavimo ir tik po mažiausiai dviejų vyriausybės paleidimo) nepavyksta įgyti parlamento pasitikėjimo. Nustatyta, kad per metus parlamentas gali būti paleidžiamas tik kartą. Prezidentas negali paleisti parlamento likus 6 mėnesiams iki jo kadencijos pabaigos bei mobilizacijos, karo, apsiausties ar nepaprastosios padėties metu (89 str.).

Bulgarijos ir Rumunijos vyriausybės yra atskaitingos parlamentams. Šių valstybių konstitucijos numato įvairius parlamentinės kontrolės būdus. Parlamentai, jų komitetai turi teisę reikalauti bet kokios reikiamos informacijos iš šių valstybių vyriausybių ir jų įstaigų (Rumunijos 111 str. 1 d.; Bulgarijos 90 str.); reikalauti, kad vyriausybės nariai dalyvautų jų posėdžiuose. Parlamento nariai turi teisę pateikti paklausimus ir klausimus vyriausybės nariams, į kuriuos pastarieji privalo atsakyti. Pažymėtina, kad Rumunijos prezidentas turi teisę dalyvauti vyriausybės posėdžiuose bei juos kontroliuoti (87 str.).

Pati griežčiausia parlamentinės kontrolės forma, įtvirtinta abejose konstitucijose – nepasitikėjimas vyriausybe. Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad Atstovų rūmai ir Senatas jungtinėje sesijoje balsų dauguma gali pareikšti nepasitikėjimą vyriausybe. Šią procedūrą gali inicijuoti ne mažiau kaip $\frac{1}{4}$ visų parlamento narių (113 str.). Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad dėl nepasitikėjimo vyriausybe turi pakartotinai balsuoti ne mažiau kaip $\frac{1}{5}$ Nacionalinės Asamblėjos narių. Sprendimas laikomas priimtu, jei už jį balsuoja daugiau kaip pusė visų parlamentarų (89 str.). Abejose konstitucijose numatytas ir pasitikėjimo vyriausybe institutas. Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad ministrų taryba yra laisva prašyti Nacionalinės Asamblėjos dėl pasitikėjimo vyriausybės bendra politika, programa ar kitais specifiniais klausimais. Pasitikėjimas vyriausybe pareiškiamas paprasta posėdyje dalyvaujančių deputatų balsų dauguma. Jei parlamentas neišreiškia pasitikėjimo, ministras pirmininkas turi paduoti prašymą dėl vyriausybės atsistatydinimo (112 str.). Rumunijos Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad vyriausybė turi teisę prašyti parlamento dėl pasitikėjimo vyriausybės vykdoma bendra politika, programa ar įstatymo projektu. Dėl pasitikėjimo vyriausybe Atstovų rūmai ir Senatas sprendžia jungtiniame posėdyje (114 str. 1 d. ir 2 d.).

3. 4. Teisminės valdžios konstitucinis statusas

Bulgarijos Konstitucijoje teisminei valdžiai skirtas VI skyrius „Teismų sistema“ (117-134 straipsniai), Rumunijos Konstitucijoje – taip pat VI skyrius „Teisminė valdžia“ (124-134 straipsniai), susidedantis iš trijų poskyrių: „Teismai“, „Viešosios institucijos“, „Aukščiausioji teisėjų taryba“.

Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad teismai saugo visų piliečių teises ir teisėtus interesus, teisėtus subjektus, valstybę, t. y. jie veikia tautos labui (117 str. 1 d.; 118 str.), o Rumunijos

Konstitucija skelbia: „Teisingumas yra vienodas, objektyvus ir lygus visiems“ (124 str. 2 d.). Abejose konstitucijose nustatyta, kad teisėjai yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo.

Teisminę valdžią sudaro šiose valstybėse funkcionuojančios vieningos teismų sistemos. Komunistinio režimo metu Bulgarijos teisminė sistema nebuvo savarankiška, t. y. komunistų partija griežtai kontroliavo teisėjų veiklą. Tai įtakojo po 1989 m. totalitarinio režimo žlugimo prasidėjusio teisminės sistemos reformų proceso sudėtingumą¹²⁹. Tačiau 1997 m. Bulgarijoje atėjus į valdžią Demokratiųjų jėgų sąjungos politinei partijai vienas iš esminių teisminės sistemos reformos prioritetų tapęs teisės aktų derinimas (harmonizavimas) su Europos Sąjungos teise teigiamai įtakojo Bulgarijos teisminės sistemos raidą.

Bulgarijos Konstitucijos 119 straipsnyje įtvirtinta, kad teisminę valdžią įgyvendina **Aukščiausiasis kasacinis teismas** (aukščiausioji valstybės teisminė institucija), **Aukščiausiasis administracinis teismas, apeliaciniai, regioniniai** (pagrindiniai pirmosios instancijos teismai), **karo lauko ir apygardų teismai**. Įtvirtinta, kad specializuotų teismų steigimą nustato įstatymas. Ypatingųjų teismų steigimas draudžiamas. Remiantis Bulgarijos teisinės sistemos įstatymu¹³⁰, priimtu 2007 m. rugpjūčio 7 d. (su vėlesniais pakeitimais), dviejų teismų – Aukščiausiojo kasacinio teismo (aukščiausioji teisminė instancija baudžiamosiose ir civilinėse bylose) ir Aukščiausiojo administracinio teismo – jurisdikcija apima visą šalies teritoriją. Regioninių, apygardų, administracinių, karo lauko ir apeliacinių teismų sritys nebūtinai turi sutapti su administracine teritorine šalies struktūra. Regioniniai, apygardų, administraciniai ir karo lauko teismai – pirmosios instancijos teismai, tačiau apygardų teismai, kaip antrosios instancijos teismai, nagrinėja regioninių teismų sprendimus. Apeliaciniai teismai nagrinėja pirmosios instancijos teismų sprendimus. Pažymėtina, kad visų šių teismų veiklą reglamentuoja atskiri įstatymai.

Bulgarijos Konstitucijoje nustatyta, kad Aukščiausiojo kasacinio teismo, Aukščiausiojo administracinio teismo pirmininkus ir generalinį prokurorą Aukščiausiosios teisėjų tarybos siūlymu 7 metų kadencijai skiria ir atleidžia iš pareigų Bulgarijos Respublikos prezidentas. Nustatyta, kad minėtų teismų pirmininkai ir generalinis prokuroras išrinkti gali būti tik vienai kadencijai. Asmenys išstarnavę 5 metus teisėjais, prokurorais ar tiriančiais teisėjais Aukščiausiosios teisėjų tarybos sprendimu negali būti atleidžiami iš pareigų. Tokiam sprendimui įtakos turi ir minėtas pareigas užimamų asmenų atestacijos rezultatai. Atleidžiami tik mirties, pensinio amžiaus (65 metai), atsistatydinimo, kalinimo, negalėjimo eiti užimamų pareigų daugiau kaip vienerius metus, šiurkštaus įstatymo pažeidimo ar sistemingo nepareigingumo atvejais. Kitų teisminių institucijų vadovai, išskyrus jau minėtus, skiriami 5 metų kadencijai bei turi teisę ir į antrą mandatą.

¹²⁹ **Zarr G. et al.** Judicial strengthening in Bulgaria // United States Agency for International Development/Bulgaria, 1998, p. iv. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACD794.pdf [žiūrėta 2010 11 07]

¹³⁰ Supreme Court of Cassation Republic of Bulgaria. 2007 08 07 Judiciary System Act. No. 64/7.08.2007. http://www.vks.bg/english/vksen_p04_06.htm#Chapter_nine [žiūrėta 2010 11 05]

Rumunijos teisminės sistemos raida po komunistinio režimo žlugimo 1989 m. gruodžio mėn. taip pat pasižymėjo prieštariniais procesais, t. y. teisminę sistemą įtakojo šiurkštūs daugkartiniai įvairių išorinių ir vidinių struktūrų pažeidimai. Pavyzdžiui, 2001 – 2004 metų laikotarpio, kuris apibūdinamas kaip juodžiausias Rumunijos teisminės sistemos raidoje, kulminacija – slaptai priimtas įstatymų rinkinys, reglamentuojantis teisminės sistemos organizavimą, kurio viena iš nuostatų įtvirtino visapusišką Teisingumo ministro kontrolę teismų biudžeto atžvilgiu¹³¹. Tačiau ši krizė buvo užbaigta bendromis dalies teisėjų ir pilietinės visuomenės organizacijos Europos teisingumo Rumunijoje aljanso (angl. *Alliance for a European Justice in Romania*) pastangomis. Vėliau buvo priimti trys teisės aktai, teigiamai įtakoję Rumunijos teisinę sistemą, t. y. susiję su teismų sistemos organizavimu, Aukščiausiaja teisėjų taryba bei teisėjų statutu. Būtent tuometinė (2004-2007 m.) Teisingumo ministrė Monika Macovei ėmėsi reformuoti Rumunijos teisminę sistemą, t. y. buvo daug pasiekta kovoje dėl teismų nepriklausomumo statuso, tačiau Tudorui Chiuariu tapus naujuoju Teisingumo ministru bumerangu grįžo visos įsisenėjusios Rumunijos teisminės sistemos problemos, t. y. korupciniai skandalai bei kiti šiurkštūs įstatymų pažeidimai.

Rumunijos Konstitucijoje tik nustatyta, kad teisingumą vykdo Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas bei kiti teismai, nustatyti įstatymo (126 str. 1 d.). Remiantis Rumunijos teisminės sistemos įstatymu¹³², priimtu 2004 m. birželio 29 d. (su vėlesniais pakeitimais), teisminę valdžią šioje valstybėje įgyvendina jau minėtas **Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas** (vienintelis aukščiausiasis teismas visoje valstybės teritorijoje), **apeliaciniai teismai, tribunolai, specializuoti tribunolai, karo lauko teismai** bei **pirmosios instancijos teismai**. Rumunijos Konstitucijoje taip pat įtvirtinta, kad draudžiama steigti ypatinguosius teismus, o specializuoti teismai steigiami tik ypatingais atvejais, pastarųjų steigimą nustato įstatymas (126 str. 5 d.). Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas formuoja vienodą teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus. Remiantis Rumunijos teisminės sistemos įstatymu, pastarojo teismo vadovybę sudaro prezidentas, viceprezidentas ir valdyba (prezidentai ir teisėjai). Prezidentą, viceprezidentą ir 9 teisėjus 3 metų kadencijai renka generalinė teisėjų asamblėja. Tribunolai ir specializuoti tribunolai yra apeliacinių teismų jurisdikcijoje. Tribunolai veikia apygardose ir Bukarešte, pastarųjų jurisdikcijoje yra visi apygardų ir Bukarešto pirmosios instancijos teismai. Specializuoti tribunolai steigiami tam tikrais atvejais (pvz., dėl didelio bylų kiekio), pastarieji nagrinėja tribunolų kompetencijai priskirtinas bylas.

Rumunijos Konstitucijos leidėjai, siekdami užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą, įtvirtino ir tam tikrus apribojimus teisėjams, t. y. pastarųjų depolitizavimo principą. Konstitucijoje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, advokatai, magistratai, aktyvūs ginkluotųjų pajėgų nariai,

¹³¹ **Dumbrava H., Calin D.** The evolution of the judicial system in Romania during the past 60 years // Revista Forumul Judecatorilor, 2009. <http://www.forumuljudecatorilor.ro/revista/362> [žiūrėta 2010 11 06]

¹³² Superior Council of Magistracy. Law no. 304/2004 on the judicial organization, republished. <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=0702> [žiūrėta 2010 11 05]

policininkai ir kiti civiliniai tarnautojai įstatymo nustatyta tvarka negali jungtis į politines partijas (40 str. 3 d.). Rumunijos teisėjų ir prokurorų statute¹³³, priimtame 2004 m. birželio 29 d. (su vėlesniais pakeitimais), išsamiau išaiškintos veiklos, kuriomis šiems subjektams draudžiama užsiimti. Pavyzdžiui, teisėjams ir prokurorams draudžiama užsiimti komercine veikla (tiek tiesiogiai, tiek per tarpininkus), būti profesinių sąjungų ar politinių partijų nariais, ekonominių interesų grupių nariais ir kt. Bulgarijos teisinės sistemos įstatyme įtvirtinta, kad teisėjas, prokuroras ar tiriantysis teisėjas eidamas šias pareigas negali būti Nacionalinės Asamblėjos nariu, meru ar municipaliteto tarybos nariu, užsiimti profesine atlygintina veikla, būti profesinės sąjungos, politinės partijos ar koalicijos nariu ir kt.

Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose numatytos specialios institucijos – **aukščiausiosios teisėjų tarybos** (toliau – ATT). Bulgarijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad ATT kontroliuoja ir administruoja teisėjų, prokurorų ir tiriančiųjų teisėjų veiklą. Pastaroji taryba skiria, perkelia, pašalina, paaukština ir pažemina pareigose teisėjus, prokurorus ir tiriančiuosius teisėjus, skiria pastariesiems drausmines sankcijas, priima teismų biudžeto projektą ir atlieka kitas įstatyme numatytas funkcijas. ATT sudaro 25 nariai, tarp kurių yra Aukščiausiojo kasacijos teismo ir Aukščiausiojo administracinio teismo pirmininkai ir generalinis prokuroras. Šios tarybos nariais, išskyrus jau minėtus *ex-officio* narius, gali būti išrinkti tik nepriekaištingos reputacijos bei turintys ne mažesnę kaip 15 metų teisinio darbo patirtį asmenys. Pažymima, kad 11 šios tarybos narių renkami Nacionalinės Asamblėjos bei kiti 11 – kitų teisminių institucijų. ATT nariai renkami 5 metų kadencijai. Tarybos susirinkimams pirmininkauja Teisingumo ministras, tačiau be teisės balsuoti. Šios tarybos nariai mandato netenka tokiais pat atvejais kaip ir Aukščiausiojo kasacinio teismo, Aukščiausiojo administracinio teismo teisėjai ir generalinis prokuroras.

ATT – institucija, garantuojanti Rumunijos teisėjų nepriklausomumą (133 str. 1 d.). Ši institucija pirmą kartą buvo įsteigta 1909 m. keičiant įstatymą, reglamentavusį teisinės sistemos organizavimą, tačiau 1952 m. – panaikinta¹³⁴. ATT laikantis demokratinių tradicijų vėl buvo atkurta 1991 m. Konstitucijoje (133, 134 str.). Pagal pastarąją tarybą sudaro 19 narių, iš kurių 14 renkami generaliniame teisėjų susirinkime (galutinį sprendimą priimant Senatui), 2 atstovai renkami Senato iš teisės ekspertų, pasižyminčių nepriekaištinga reputacija bei kitus 3 sudaro Aukščiausiojo kasacijos ir teisingumo teismo prezidentas, Teisingumo ministras bei generalinis prokuroras. Šios tarybos išrinktų teisėjų kadencijos trukmė – 6 metai. Tarybos prezidentas ir viceprezidentas renkami vienerių metų kadencijai be teisės būti perrinktiems. Pažymėtina, kad po 2005 m. Konstitucijos pataisų Rumunijos prezidentas, dalyvaudamas ATT susirinkimuose, pastariesiems pirmininkauja, tačiau be teisės balsuoti

¹³³ Superior Council of Magistracy. 2004 06 29 Law no. 303/2004. On the Statute of Judges and Prosecutors. http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/08_09_2009_26367_en.doc [žiūrėta 2010 11 05]

¹³⁴ Superior Council of Magistracy. Brief history. <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=9201&lb=en> [žiūrėta 2010 11 07]

(133 str. 6 d.). Taip pat remiantis naujosiomis Konstitucijos nuostatomis, teisėjai ir prokurorai, išrinkti ATT nariais, privalo atsisakyti savo ankstesnių pareigų¹³⁵.

Valdžios padalijimo principo buvimas iš esmės pagrindžia demokratiškas Bulgarijos ir Rumunijos valstybinių institucijų, tarp jų ir teisėsaugos (prokuratūros, policijos ir kt.), sistemos susiformavimą bei funkcionavimą. Rumunijos valstybinė ministerija (generalinė prokuratūra) nėra vadinamosios „trečiosios (teisminės) valdžios“ dalis ir organizaciniu požiūriu priklauso vykdomajai valdžiai („prokurorai savo veiklą vykdo <...> kontroliuojami Teisingumo ministerijos“). Tačiau ši ministerija neturi teisės prašyti inicijuoti ar nutraukti baudžiamąjį tyrimą bei pastarąjį įtakoti¹³⁶. Atlikdama savo funkcijas valstybinė ministerija, kaip ir bet kuri kita prokuratūra, veikia nepriklausomai nuo teismo. Tuo tarpu funkciškai ši institucija veikia kaip su teismu glaudžiai procesiškai susijęs organas („Valstybinė ministerija atstovauja visuomenės bendrus interesus, palaiko teisinę tvarką bei gina piliečių teises ir laisves. Valstybinė ministerija savo funkcijas atlieka per prokurorus <...>, kurie organizuoja ir vadovauja baudžiamųjų bylų tyrimams“). Tuo tarpu Bulgarijos prokuratūros sistema yra glaudžiau susieta su šalies teismų sistema, t. y. pastaroji – sudedamoji teisminės valdžios dalis¹³⁷. Šios šalies prokurorų ir tiriančiųjų teisėjų (pastarieji yra taip pat Bulgarijos „teisinės sistemos sudedamoji dalis“, 128 str.) veiklą kontroliuoja ir administruoja Aukščiausioji teisėjų taryba. Konstitucijoje nustatyta, kad prokuratūrų struktūra turi atitikti teismų struktūrą (126 str. 1 d.).

3. 5. Konstitucinis Teismas

Žlugus komunistiniam režimui bei prasidėjus naujam konstitucinės justicijos plėtros etapui Bulgarija ir Rumunija taip pat ėmėsi priemonių naujai priimtų konstitucijų viršenybei užtikrinti. Pastarosios valstybės pasirinko bei savose konstitucijose įtvirtino europietišką konstitucinės justicijos modelį ir įsteigė specializuotas konstitucinės justicijos institucijas – **konstitucinius teismus**.

Pažymėtina, kad konstitucinės kontrolės užuomazgos Rumunijoje atsispindėjo jau 1923 m. Konstitucijoje, kurioje buvo įtvirtinta, kad tik Kasacijos ir teisingumo teismas sprendžia dėl įstatymų atitikimo Konstitucijai. 1991 m. Rumunijos Konstitucijos 152 straipsnyje jau buvo aiškiai nustatyta, kad „per 6 mėnesius nuo Konstitucijos įsigaliojimo turi būti įsteigtas Konstitucinis Teismas“¹³⁸. Pastarasis savo veiklą pradėjo 1992 m. birželio mėn. Įdomu tai, kad Bulgarijos Konstitucinis Teismas

¹³⁵ Superior Council of Magistracy. Law no. 317/2004 on the Superior Council of Magistracy. http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/08_09_2009_26369_en.doc [žiūrėta 2010 11 07]

¹³⁶ Council of Europe. The Romanian judiciary overview. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/CourtSystemRomania_en.pdf [žiūrėta 2010 11 07]

¹³⁷ Trendafilova-Batchvarova E. The new legal status of the Bulgarian prosecutors office // Annual Survey of International & Comparative Law. 1997, no. 1, vol. 4, p. 134 p. <http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=annlsurvey> [žiūrėta 2010 11 07]

¹³⁸ The Constitutional Court of Romania. General presentation. <http://www.ccr.ro/default.aspx?page=presentation> [žiūrėta 2010 11 07]

buvo įsteigtas nepaprastai greitai. Per vieną mėnesį nuo naujosios Konstitucijos priėmimo jau buvo patvirtintas ir Konstitucinio Teismo įstatymas (1991 m. rugpjūčio 16 d.)¹³⁹. Apibūdinant Konstitucinio Teismo vietą valdžių sistemoje Bulgarijos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad Konstitucinis Teismas nėra integrali teisminės sistemos dalis, pastarasis yra už legislatyvinės, egzekutyvinės ir teisminės valdžių ribų¹⁴⁰.

Tiek Rumunijos, tiek Bulgarijos konstituciniai teismai, kaip ir dauguma jų Europoje, yra nepriklausomi nuo šių valstybių parlamentų, prezidentų ir vyriausybių. Pastarieji – konstitucijų, kaip aukščiausių teisinių galių turinčių įstatymų, garantai. Vienas iš Bulgarijos Konstitucinio Teismo vykdomos kontrolės savitumų pasireiškia tuo, jog priešingai nei daugumoje konstitucinių teismų Europoje, vykdoma tik vėlesnioji, jau įsigaliojusių teisės aktų, kontrolė. Rumunijos Konstituciniam Teismui, kuris buvo formuojamas pagal prancūzų konstitucionalizmo modelį, suteikti platesni įgaliojimai nei Bulgarijos. Rumunijos Konstitucinis Teismas vykdo tiek vėlesniąją, tiek ir prevencinę teisės aktų kontrolę. Tokiu atveju pastarasis veikia ne tik kaip juridinė, tačiau ir kaip politinė institucija¹⁴¹.

Bulgarijos Konstitucinį Teismą sudaro 12 teisėjų, iš kurių 1/3 renkami Nacionalinės Asamblėjos, 1/3 skiriami valstybės prezidento ir 1/3 renkami jungtiniame Aukščiausiojo kasacinio teismo ir Aukščiausiojo administracinio teismo teisėjų posėdyje (147 str. 1 d.). Rumunijos Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, iš kurių po 3 skiria Atstovų rūmai, Senatas ir šalies vadovas (142 str. 3 d.). Abiejų valstybių konstitucinių teismų teisėjai skiriami 9 metams, kas trejus metus atnaujinant pastarųjų sudėtį vienu trečdaliu. Rumunijos Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami teisininkai, turintys aukštą profesinę kompetenciją ir ne mažesnę kaip 18 metų teisinio darbo stažą. Bulgarijos Konstitucijoje reikalaujama ne mažesnės kaip 15 metų profesinės patirties.

Abiejų valstybių konstitucijos įtvirtina ir tam tikrus apribojimus konstitucinių teismų teisėjams, t. y. pastarieji negali užimti jokių kitų pareigų tiek valstybiniame, tiek privačiame sektoriuose, būti politinių partijų ar profesinių sąjungų nariais, užsiimti komercine ar kita atlygintina veikla, išskyrus akademinę. Rumunijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad „Konstitucinio teismo teisėjai yra nepriklausomi ir negali būti atleidžiami“, o Bulgarijos Konstitucija skelbia: „Konstitucinio teismo teisėjai naudojami tuo pačiu imunitetu kaip ir Nacionalinės Asamblėjos nariai“.

Bulgarijos Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Nacionalinės Asamblėjos priimti teisės aktai bei prezidento dekretai neprieštarauja Konstitucijai; sprendžia ginčus dėl kompetencijos padalijimo tarp Nacionalinės Asamblėjos, prezidento ir Ministrų Tarybos bei tarp centrinės

¹³⁹ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court. <http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx> [žiūrėta 2010 11 07]

¹⁴⁰ Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 18 of December 21, 1993 on CC No. 19/93. <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1370> [žiūrėta 2010 11 07]

¹⁴¹ **Piana D.** Judicial Accountabilities in New Europe. From Rule of Law to Quality of Justice. – Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 126 p. – ISBN 9780754677581

vykdomosios ir vietinės valdžių; atlieka sudarytų tarptautinių sutarčių prieš pastarąsias ratifikuojant konstitucingumo tyrimą bei šalies teisės aktų atitikimą tarptautinės teisės normoms; sprendžia dėl valstybės prezidento, viceprezidento ir Nacionalinės Asamblėjos rinkimų teisėtumo, politinių partijų ir asociacijų veiklos konstitucingumo; Nacionalinės Asamblėjos inicijuoto apkaltos proceso prezidentui ir viceprezidentui pagrįstumo. Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą turi ne mažiau kaip 1/5 visų Nacionalinės Asamblėjos narių, prezidentas, Ministrų Taryba, Aukščiausiasis kasacijos teismas, Aukščiausiasis administracinis teismas ir generalinis prokuroras, municipalitetų tarybos bei ombudsmenas (dėl įstatymų, pažeidžiančių pagrindines žmonių teises ir laisves, konstitucingumo) (149, 150 str.). Konstitucinis Teismas visus klausimus sprendžia absoliučia visų teisėjų balsų dauguma. Įdomu tai, kad 95 proc. Konstitucinio Teismo priimtų sprendimų susiję su parlamento priimtų įstatymų ir kitų teisės aktų bei prezidento dekretų konstitucingumo tikrinimu¹⁴².

Rumunijos Konstitucinis Teismas atlieka išankstinį įstatymų konstitucingumo tyrimą, dėl kurio teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą turi valstybės prezidentas, vienas iš dviejų rūmų prezidentų, vyriausybė, Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas, Tautos gynėjas, ne mažiau kaip 50 deputatų ir ne mažiau kaip 25 senatoriai; sprendžia dėl tarptautinių sutarčių konstitucingumo (teisę kreiptis turi vienas iš dviejų rūmų prezidentų bei ne mažiau kaip 50 deputatų ir ne mažiau kaip 25 senatoriai); sprendžia dėl prezidento rinkimų, referendumų teisėtumo; teikia nuomonę dėl šalies vadovo laikino nušalinimo; sprendžia dėl politinių partijų veiklos konstitucingumo bei atlieka kitas funkcijas, numatytas Konstitucijoje bei įstatyme. Abiejų valstybių konstitucinių teismų sprendimai skelbiami oficialiuosiuose valstybių biuleteniuose.

Apibendrinant konstatuotina, kad Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijose eksplicitiškai įtvirtinto valdžios padalijimo principo buvimas pagrindžia demokratinių šių valstybių valdžios institucijų sistemos susiformavimą bei funkcionavimą. Remiantis analizuojamų valstybių konstituciniais valdžių tarpusavio santykiais, kiekviena iš valdžios institucijų turi tiek skirtingas galias ir kompetencijas savo funkcijoms įgyvendinti, tiek ir tam tikrus įgaliojimus viena kitos atžvilgiu. Pastarieji valdžių sąveikos procese užtikrina kiekvienai iš valdžios institucijų galimybę neleisti nė vienai iš jų peržengti savo kompetencijos ribų ir piktnaudžiauti valdžia („stabdžių ir atsvarų“ sistema).

¹⁴² Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court. <http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx> [žiūrėta 2010 11 08]

4. RUMUNIJOS IR BULGARIJOS VIETOS SAVIVALDOS MODELIAI

Bulgarija ir Rumunija – **unitarinės valstybės**. Pastarųjų konstitucijose valstybių sandaros formos įtvirtintos eksplicitiškai, t. y. Rumunijos Konstitucijos 1 straipsnyje nustatyta „Rumunija yra suvereni, nepriklausoma, unitarinė ir nedalijama nacionalinė valstybė“, o Bulgarijos Konstitucija skelbia: „Bulgarijos Respublika yra unitarinė valstybė su vietine valdžia <...>“ (2 str.). Šios valstybės turi visus svarbiausius unitarinės valstybės bruožus: tiek Bulgarija, tiek Rumunija skirstomos į administracinius vienetus, kurių ribas nustato pastarųjų centrinės valdžios; administraciniai vienetai turi savivaldos teises, nes tokiu būdu skatinama vietinė iniciatyva ir atitinkamai padidėja valdymo efektyvumas; jose yra tik viena aukščiausia valdžios institucijų sistema, tik viena Konstitucija, įstatymų sistema, pilietybė bei vieninga pinigų sistema ir mokesčių politika; centrinės valdžios institucijos tvarko visus užsienio politikos ir krašto apsaugos reikalus; kompaktiškai gyvenančioms tautinėms mažumoms leidžiama kurti autonomiją, t. y. pastarosioms leidžiamas didesnis savarankiškumas nei kitiems administraciniams vienetais (pvz., vengrams Rumunijoje). Ši Bulgarijos ir Rumunijos valstybių sandaros forma – vienas iš pastoviausių bruožų šių valstybių konstitucionalizmo raidoje¹⁴³. Visose prieš tai egzistavusiose jų konstitucijose taip pat buvo nustatyta unitarinė valstybės sandaros forma.

Abiejų respublikų konstitucijos tam tikriems administraciniams vienetais garantuoja savivaldos teisę. Bulgarijos administracinę teritorinę struktūrą sudaro 265¹⁴⁴ **municipalitetai** ir 28¹⁴⁵ **regionai** (135 str. 1.). Municipalitetai yra svarbiausias administracinis ir teritorinis vienetas, kuriame įgyvendinama vietinė valdžia. Pastaroji yra decentralizuota nuo centrinės valdžios ir įstatymų nustatytose ribose turi teisę ir gebėjimą tvarkyti ir valdyti pagrindinę viešųjų reikalų dalį, už tai prisiimdama pilną atsakomybę ir vadovaudamasi vietos gyventojų interesais. Municipalitetų teritorijos turi savas ribas, gyventojus, pavadinimus ir administracinius centrus.

Remiantis Bulgarijos vietinės valdžios ir administravimo įstatymu¹⁴⁶, priimtu 1991 m. rugsėjo 17 d. (su vėlesniais pakeitimais), municipalitetus sudaro papildomi administraciniai teritoriniai vienetai – 3 840 **merijų** (angl. *mayoralties*) ir 35 **rajonai**, įkurti vykdyti šiems paskirtas funkcijas, nustatytas įstatymuose ar municipalinės tarybos sprendimuose. Pažymėtina, kad rajonai steigiami tik tuose municipalitetuose, kuriuose gyvena daugiau kaip 300 tūkst. gyventojų. Šiuo metu rajonai, kaip

¹⁴³ Kortman C. et al. Constitutional Law of 2 EU Member States: Bulgaria and Romania. The 2007 Enlargement. Deventer: Kluwer BV, 2008. – I-90 p. – ISBN 978-90-13-05635-8

¹⁴⁴ Galabinova Y. Ch. Bulgarian subnational authorities in the process of decentralization of the government. Centre for Public Administration. New Bulgarian University. 2006, p. 5
http://publicfinance.ru/filemanager/files/bulg_article_j_galabinova.pdf [žiūrėta 2010 11 08]

¹⁴⁵ Ten pat

¹⁴⁶ Local self-government and local administration act. 1991 09 17 d. Nr. 77/17.09.1991.
http://www.urban.org/pdf/bulg_locgov.pdf [žiūrėta 2010 11 08]

papildomi administraciniai teritoriniai vienetai, įkurti sostinėje Sofijoje (24), Plovdive (6) ir Varnoje (5).

Pagal Konstituciją vietinė valdžia įgyvendinama tiek tiesiogiai, t. y. vietiniu referendumu ar visuotiniais susirinkimais, tiek netiesiogiai, t. y. per demokratiškai išrinktus savo atstovus. Municipalitetuose yra dvi pagrindinės vietos valdžios institucijos, t. y. **mero** ir **tarybos**. Pastarosios narius 4 metams renka vietos gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu, pagal proporcinę rinkimų sistemą. Pažymėtina, kad tarybos nariais gali būti renkami ir Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai. Tarybos narių skaičius priklauso nuo vietos gyventojų skaičiaus (pvz., Sofijoje yra 61 tarybos narys, o mažiausiame municipalitete – 11). Konstitucijoje nustatyta, kad merą gali rinkti vietos gyventojai arba municipalinė taryba 4 metams (139 str.). Tačiau remiantis Bulgarijos vietinės valdžios ir administravimo įstatymu, pabrėžtina, kad tik municipalitetų ir merijų merai tiesiogiai renkami vietos gyventojų, o rajonų (šiuo metu tik Sofijos, Plovdivo ir Varnos) merus renka taryba municipaliteto mero siūlymu. Municipalitetuose, rajonuose ar merijose vykdomąją valdžią atlieka merai. Pastarieji daugiausia vykdo reprezentacinę, kontrolės ir administracinę funkcijas. Municipalitetų merai dalį savo funkcijų deleguoja merijų ir rajonų merams bei atlieka jų priimamų teisės aktų teisėtumo kontrolę. Municipaliteto taryba sprendžia dėl municipaliteto administracijos struktūros, tvirtina municipaliteto biudžetą bei vykdo pastarojo įgyvendinimo, kuri organizuoja meras, kontrolę, nustato vietos mokesčius, sprendžia dėl municipaliteto įmonių steigimo ar reorganizavimo, tvirtina municipaliteto plėtros strategijas, projektus, programas ir planus, remiantis įstatymais, įkuria merijas ir rajonus, sprendžia dėl vietinės reikšmės gatvių, parkų, aikščių pavadinimų ir atlieka kitas įstatymuose nustatytas funkcijas.

Regionams priskiriamos administracinės funkcijos, juose nesteigiamos renkamos vietinės valdžios institucijos. Bulgarijos teritorija yra suskirstyta į 28 regionus, kuriuos sudaro vienas ar daugiau gretimų municipalitetų. Regionas – administracinis teritorinis vienetas, kuriame yra decentralizuota centrinė valdžia, t. y. įgyvendinama regioninė politika. Regionai yra tarsi tarpinė grandis tarp centrinės ir vietinės valdžių. Regionui vadovauja **gubernatorius**, padedamas **regioninės administracijos** ir **vicegubernatoriaus**. Regiono gubernatorių skiria Ministrų Taryba. Pastarojo pagrindinė funkcija – užtikrinti valstybės politikos įgyvendinimą, valstybinių interesų, teisės bei viešosios tvarkos apsaugą (143 str.).

Rumunijos Konstitucijoje vietinės valdžios konstitucinis statusas apibrėžtas labai glaustai, t. y. vos keturiuose straipsniuose. 2003 m. konstitucinės pataisos įtvirtina tris pagrindinius principus, kuriais yra pagrįstas Rumunijos viešasis administravimas, t. y. decentralizacijos, vietinės valdžios autonomijos ir dekoncentracijos principais (120 str.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad per kelis pastaruosius dešimtmečius daugumos Europos šalių vietos savivalda dar sustiprino decentralizacijos tendencijas, ypač veikiama 1982 m. Prancūzijos Decentralizacijos akto bei Europos vietos savivaldos

chartijos principų¹⁴⁷. Rumunijos Konstitucijos 120-123 straipsniai bei naujasis Vietinės valdžios administravimo įstatymas¹⁴⁸, priimtas 2001 m. balandžio 23 d., taip pat paremti pastarosios chartijos principais¹⁴⁹.

Remiantis Vietinės valdžios administravimo įstatymu (su vėlesniais pakeitimais), Rumunijos teritorija yra suskirstyta į **apygardas, miestus ir komunas**. Kiekviename iš šių administracinių teritorinių vienetų funkcionuoja vietinės valdžios institucijos. Įstatyme įtvirtinta, kad komunos gali būti formuojamos iš vieno ar daugiau kaimų, o tam tikri miestai gali būti paskelbti municipalitetais. Bukarešto municipalitetas dar dalijamas į 6 teritorinius administracinius vienetus – rajonus.

Konstitucija nustato, kad komunose ir miestuose renkamos **vietinės tarybos** (angl. *local council*), atliekančios patariamąją funkciją, ir **merai**, atliekantys vykdomąją funkciją. Meras turi teisę dalyvauti tarybos posėdžiuose ir pareikšti savo nuomonę. Vietinės tarybos, atsižvelgdamos į įstatymus, tvarko ir valdo pagrindinę viešųjų reikalų dalį, išskyrus tą, kuri pagal teisės aktus priskirta kitai vietinei ar centrinei valdžiai. Tarybos tvirtina socioekonominės plėtros programas, vietos biudžetą, nustato mokesčius, steigia viešojo administravimo institucijas, viešąsias tarnybas, prekybos bendroves, užtikrina viešąją tvarką ir kt. Merai užtikrina Konstitucijoje nustatytų pagrindinių piliečių teisių ir laisvių laikymąsi, taip pat kitų teisės aktų, Rumunijos prezidento dekretų, vyriausybės ar vietinės tarybos sprendimų laikymąsi, reprezentuoja komunas ar miestus tiek pačioje Rumunijoje, tiek užsienyje, teikia vietinei tarybai metinius ar skubius pranešimus, susijusius su komunos ar miesto ekonominiu ar socialiniu statusu bei atlieka kitas įstatyme įtvirtintas funkcijas. Įstatyme nustatyta, kad meras, laikydamas tam tikrą vietinės tarybos priimtą sprendimą neteisėtu, turi teisę kreiptis į **prefektą** – vyriausybės atstovą, kurį pastaroji skiria kiekvienoje apygardoje ir Bukarešto municipalitete (123 str.).

Tiek vietinių, tiek apygardų tarybų nariai 4 metams renkami visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose, slaptuose ir laisvuose rinkimuose, pagal proporcinę rinkimų sistemą¹⁵⁰. Tarybos narių skaičius priklauso nuo vietos gyventojų komunose, miestuose ir apygardose skaičiaus, kurį kasmet pateikia Nacionalinis statistikos institutas ir Ekonomikos studijos. Rumunijoje merai taip pat renkami vietos gyventojų visuotiniuose rinkimuose pagal mažoritarinę rinkimų sistemą (rinkėjui siūlomas uninominalinio balsavimo būdas). Apygardų tarybos iš savo narių rato renka prezidentą ir du viceprezidentus, slaptu balsavimu bei paprasta narių balsų dauguma. Pastaruoju būdu renkami ir miestų bei komunų merų pavaduotojai. Remiantis Vietinės valdžios administravimo įstatymu, tarp

¹⁴⁷ **Krupavičius A., Lukošaitis A.** Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004. – 489 p. – ISBN 9986-850-51-7

¹⁴⁸ Law on Local Public Administration. 2001 04 23, No. 215/2001. [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL\(2004\)115-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL(2004)115-e.pdf) [žiūrėta 2010 11 08]

¹⁴⁹ **Coman P. et al.** Local Government in Romania // Local Government and Public Service Reform Initiative. 2001, p. 356 <http://lgi.osi.hu/publications/2001/81/Stab-Romania.pdf> [žiūrėta 2010 11 08]

¹⁵⁰ Law for the election of the local public administration authorities. 2004 03 29, No. 67/2004. [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL\(2004\)115-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL(2004)115-e.pdf) [žiūrėta 2010 11 09]

apygardų tarybų ir vietinių tarybų (miestų ir komunų), taip pat tarp centrinės valdžios ir vietinės valdžios subordinacijos nėra. Įdomu tai, kad ne mažiau kaip 25 proc. vietos gyventojų (miestų ar komunų) turi teisę inicijuoti referendumą dėl mero nušalinimo. Pastaroji vietos gyventojams suteikiama teisė neabejotinai didina merų atsakomybę jų atliekamų pareigų atžvilgiu.

Tačiau abiejose valstybėse vietos savivaldos teisė irgi nėra absoliuti. Pastaroji realizuojama Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose ir įstatymuose nustatytais pagrindais. Pagrindinis apribojimas – tai, kad vietos savivaldos institucijos negali viršyti nustatytos kompetencijos ribų, negali kištis į centrinės valdžios kompetenciją, sprendžiant vidaus ar išorinio suvereniteto klausimus, kurie lieka centralizuoti. Abiejų šalių centrinė valdžia įstatymų nustatytais atvejais prižiūri, kaip vietos savivaldos institucijos įgyvendina joms nustatytas funkcijas.

IŠVADOS

1. Bulgarijos ir Rumunijos valstybių konstitucinis procesas formavosi veikiamas bendros Balkanų regiono politinės istorijos. Šių valstybių analogišką konstitucinę raidą lėmė socialinės, ekonominės bei politinės aplinkos panašumai. Vienas iš esminių – svari didžiųjų valstybių įtaka Rumunijos ir Bulgarijos politiniams ir konstituciniams procesams. Pastarųjų konstitucinės santvarkos buvo kuriamos pagal didžiųjų valstybių konstitucinius modelius.

2. Nuolatinė politinių režimų kaita, tarptautiniai konfliktai, Sovietų Sąjungos intervencija formavo nestabilų Rumunijos ir Bulgarijos konstitucinį procesą. Rumunijos konstitucingumo raidoje išryškėja septynios galiojusios konstitucijos, t. y. 1866 ir 1923 m., kaip ir šiuo metu galiojanti, pasižymėjo jose įtvirtintais demokratiniais principais, 1938 m. įtvirtino autoritarinį monarchinį režimą, 1948, 1952 ir 1965 m. – autoritarinį režimą. Bulgarijos konstitucionalizmo istoriją atspindi keturios konstitucijos, t. y. ilgiausiai egzistavusi (7 dešimt.) liberalioji 1879 m. Tarnovo Konstitucija įtvirtino konstitucinę monarchiją, kamufliažinės 1947, 1971 m. – autoritarinį režimą, 1991 m. – demokratinį režimą.

3. Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų struktūra iš esmės atitinka klasikinių Vakarų Europos valstybių konstitucijų modelį. Pastarosios – vientisi aukščiausios teisinės galios įstatymai, įtvirtinantys žmogaus, visuomenės ir valstybės tarpusavio santykių ir pačių valstybių sutvarkymo pagrindus. Tačiau Rumunijos Konstitucija, priešingai nei Bulgarijos, turi itin aiškią struktūrą, t. y. skyriai, poskyriai bei pastaruosius sudarantys straipsniai išskaidyti aiškiai bei nuosekliai. Abejose konstitucijose itin aiškiai atsispindi nacionalinės teisės harmonizavimo su Europos Sąjungos teise procesas bei išskirtinė šios ekonominės ir politinės bendrijos padėtis. Abiems konstitucijoms būdingas oficialus kalbos stilius, Bulgarijos Konstitucijoje teisinės normos formuluojamos būsimoju laiku, o Rumunijos – esamuju. Abejos konstitucijos detalai (kartais net smulkmeniškai) reglamentuoja visuomeninius santykius.

5. Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose asmens statusą reglamentuojančios teisės normos grupuojamos pagal du kriterijus, t. y. nustatomos žmogaus ir piliečių teisės ir laisvės, įtvirtinamos pareigos, žmogaus teisių ribojimo pagrindai bei institucinės teisinės garantijos. Pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių sąrašą abiejų respublikų konstitucijose sudaro asmeninės, politinės, socialinės ekonominės ir kultūrinės teisės. Abejose konstitucijose įtvirtintas žmogaus teisių sąrašas platus, išsamus ir aiškus, atitinkantis tarptautinius žmogaus teisių standartus. Išsamus žmogaus teisių ir laisvių konstitucinis reglamentavimas – ryškus šių Balkanų valstybių konstitucingumo bruožas. Rumunijos Konstitucijos ypatumas – teigiamai išskirtinė, lyginant su kitomis Balkanų valstybėmis, etninių mažumų padėtis, t. y. pastarosioms suteikiama daug specialių teisių.

6. Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose eksplacitiškai įteisintas valdžių padalijimo principas teisiškai įtvirtina valstybių demokratinius režimus bei nustato valstybių organizacinius modelius. Pastarasis principas apibrėžia kiekvienai iš valdžių ne tik jų tiesioginius įgaliojimus, bet ir tam tikras galias viena kitos atžvilgiu. Tokio pobūdžio įgaliojimai sudaro pagrindą stabdžių ir atsvarų sistemos funkcionavimui. Visa tai lemia valdžios institucijų pusiausvyrą, tarpusavio kontrolę ir viena kitos sulaikymą nuo piktnaudžiavimo valdžia.

7. Bulgarijos įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo vienerių rūmų parlamentas – Nacionalinė Asamblėja, Rumunijos – dviejų rūmų parlamentas: Atstovų rūmai ir Senatas, tačiau pastaroji sandara, įvertinus Rumunijos parlamento struktūrą, sudarymo tvarką bei vienodus reprezentavimo pagrindus, nėra visiškai pagrįsta. Šie rūmai yra lygiateisiai, t. y. Rumunijos parlamentui priskirti įgaliojimai įgyvendinami tik tada, kai priimami sutampantys atskirai posėdžiaujančių rūmų sprendimai. Abiejų respublikų parlamentai vykdo tradicines pastariesiems priskirtinas funkcijas: leidžia įstatymus, tvirtina valstybės biudžetą, vykdo parlamentinę kontrolę ir turi kitus konstitucijose įtvirtintus įgaliojimus. Tam tikrus įgaliojimus vykdo tik Senatas arba Atstovų rūmai, tačiau esminiams įgaliojimams įgyvendinti jie posėdžiauja kartu ir veikia kaip vieningas parlamentas. Vienas iš Bulgarijos parlamento sandaros ypatumų yra tas, kad be nuolatinės Nacionalinės Asamblėjos valstybėje veikia Konstitucijoje numatyta ir Didžioji Nacionalinė Asamblėja, kuri šaukiama tik išimtiniais Konstitucijoje numatytais atvejais įtvirtindami šią asamblėją Konstitucijos rengėjai pratęsė Bulgarijos konstitucines tradicijas.

8. Bulgarijos ir Rumunijos šalių prezidentai išreiškia tautų vienybę, reprezentuoja savas valstybes bei disponuoja tam tikrais vykdomosios valdžios įgaliojimais, t. y. pastarąją valdžią dalijasi su šių valstybių vyriausybėmis. Tačiau Rumunijos ir Bulgarijos prezidentų įgaliojimai riboti, jų valia dažniausiai perteikiama tarpininkaujant vyriausybei, kuri realiai ir įgyvendina vykdomąją valdžią.

9. Teisminę valdžią sudaro šiose valstybėse funkcionuojančios vieningos teismų sistemos. Bulgarijoje teisminę valdžią vykdo Aukščiausiasis kasacinis teismas, Aukščiausiasis administracinis teismas, apeliaciniai, regioniniai, karo lauko ir apygardų teismai, Rumunijoje – Aukščiausiasis kasacijos ir teisingumo teismas (vienintelis aukščiausiasis teismas visoje valstybės teritorijoje), apeliaciniai teismai, tribunolai, specializuoti tribunolai, karo lauko teismai bei pirmosios instancijos teismai. Bulgarijos ir Rumunijos konstitucijose numatytos specialios institucijos – aukščiausiosios teisėjų tarybos, atliekančios kontrolės ir administracines funkcijas. Rumunijos valstybinė ministerija (generalinė prokuratūra) organizaciniu požiūriu priklauso vykdomajai valdžiai, nors funkciškai ši institucija veikia kaip su teismu glaudžiai procesiškai susijęs organas, tuo tarpu Bulgarijos prokuratūros sistema yra glaudžiau susieta su šalies teismų sistema, t. y. pastaroji – sudedamoji teisminės valdžios dalis.

10. Rumunija ir Bulgarija pasirinko bei savose konstitucijose įtvirtino europietiškaį konstitucinės justicijos modelį ir įsteigė specializuotas konstitucinės justicijos institucijas –

konstitucinius teismus. Abiejų respublikų konstitucinės justicijos institucijos nėra integralios šių valstybių teisminių sistemų dalys, pastarosios yra už legislatyvinės, egzekutyvinės ir teisminės valdžių ribų. Bulgarijos Konstitucinis Teismas vykdo tik vėlesniąją, jau įsigaliojusių teisės aktų kontrolę. Rumunijos Konstituciniam Teismui, kuris buvo formuojamas pagal prancūzų konstitucionalizmo modelį, suteikti platesni įgaliojimai nei Bulgarijos. Rumunijos Konstitucinis Teismas vykdo tiek vėlesniąją, tiek ir prevencinę teisės aktų kontrolę.

11. Bulgarija ir Rumunija – unitarinės valstybės. Vietinė valdžia realizuojama pastarųjų konstitucijose ir įstatymuose nustatytais pagrindais. Pagrindinis apribojimas – tai, kad vietos savivaldos institucijos negali viršyti nustatytos kompetencijos ribų, negali kištis į centrinės valdžios kompetenciją sprendžiant vidaus ar išorinio suvereniteto klausimus, kurie lieka centralizuoti. Abiejų šalių centrinė valdžia įstatymų nustatytais atvejais prižiūri, kaip vietos savivaldos institucijos įgyvendina joms nustatytas funkcijas. Bulgarijos administracinę teritorinę struktūrą sudaro regionai ir municipalitetai. Pastarieji – svarbiausias administracinis ir teritorinis vienetas, kuriame įgyvendinama vietinė valdžia. Regionas – administracinis teritorinis vienetas, kuriame įgyvendinama regioninė politika. Regionai yra tarsi tarpinė grandis tarp centrinės ir vietinės valdžių. Rumunijos teritorija yra suskirstyta į apygardas, miestus ir komunas. Kiekviename iš šių teritorinių administracinių vienetų funkcionuoja vietinės valdžios institucijos. Abiejų valstybių pagrindinės vietos valdžios institucijos – mero ir tarybos, renkamos vietos gyventojų visuotiniuose, lygiuose, tiesioginiuose, slaptuose ir laisvuose rinkimuose.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. **1963 m. balandžio 7 d. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos konstitucija.**
www.worldstatesmen.org/Yugoslavia_1963.doc [žiūrėta 2010 09 12]
2. **1990 m. rugsėjo 28 d. Serbijos Konstitucija.**
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan019071.pdf> [žiūrėta 2010 10 14]
3. **1990 m. gruodžio 22 d. Kroatijos Respublikos Konstitucija.**
<http://www.constitution.org/cons/croatia.htm> [žiūrėta 2010 09 12]
4. **1991 m. liepos 12 d. Bulgarijos Konstitucija.**
<http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en> [žiūrėta 2010 10 14]
5. **1994 m. liepos 29 d. Moldavijos Konstitucija.**
<http://confinder.richmond.edu/admin/docs/moldova3.pdf> [žiūrėta 2010 09 11]
6. **1991 m. lapkričio 17 d. Makedonijos Respublikos Konstitucija.**
http://www.servat.unibe.ch/icl/mk00000_.html [žiūrėta 2010 09 11]
7. **1995 m. gruodžio 1 d. Bosnijos ir Hercegovinos Konstitucija.**
http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_engl.pdf [žiūrėta 2010 09 12]
8. **1991 m. gruodžio 8 d. Rumunijos Konstitucija.**
<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371> [žiūrėta 2010 10 14]
9. **2007 m. spalio 19 d. Juodkalnijos Konstitucija.**
http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf [žiūrėta 2010 09 11]
10. **2008 m. birželio 15 d. Kosovo Konstitucija.**
<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>
[žiūrėta 2010 09 21]
11. **Constitution de la Roumanie. Bucarest, le 1 Juillet, 1866.**
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/bfsprs0057&id=1&size=2&collection=cow&index=cow/bfsprs#307> [žiūrėta 2010 10 24]
12. **Constitution de la Principaud de Bulgarie (Tirnovu). Le 16 April, 1879.**
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzb0003&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 24]
13. **Constitution de la Principaud de Bulgarie (Tirnovu) (1893 m. pataisas).**
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzb0005&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 24]
14. **Constitutia României din 1923.**
http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517 [žiūrėta 2010 10 25]
15. **Constitution of the Kingdom of Roumania. Bucharest, February 27, 1938.**
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/bfsprs0142&id=1&size=2&collection=cow&index=cow/bfsprs#795> [žiūrėta 2010 10 25]
16. **Constitution of the People's Republic of Bulgaria. December 4, 1947.**
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/zzb0008&collection=cow> [žiūrėta 2010 10 26]
17. **Constitutia Republicii Populare Romane (1948).**
<http://www.rogoveanu.ro/constitutia/const1948.htm> [žiūrėta 2010 10 25]
18. **Constitutia Republicii Socialiste Romania (1965).** http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/const_1965.php [žiūrėta 2010 10 25]

19. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 5 of April 6, 1993 on CC No. 6/93.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1357> [žiūrėta 2010 10 31]
20. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 18 of December 21, 1993 on CC No. 19/93.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1370> [žiūrėta 2010 11 07]
21. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 10 of October 6, 1994 on CC No. 4/94.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1032> [žiūrėta 2010 10 31]
22. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 7 of June 4, 1996 on CC No. 1/96.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1067> [žiūrėta 2010 10 31]
23. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 23 of September 25, 1998 on CC No. 14/98.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1123> [žiūrėta 2010 11 04]
24. **Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Decision No. 11 of 3 December 2009 on CC No. 13/2009.** <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=1461> [žiūrėta 2010 10 31]
25. **Law on the elections for the Chamber of Deputies and the Senate. 2008 03 13 Nr. 35** <http://aceproject.org/ero-en/regions/europe/RO/law-no.-35-of-13-march-2008-for-the-election-to/view> [žiūrėta 2010 20 27]
26. **Law on Local Public Administration. 2001 04 23, No. 215/2001.** [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL\(2004\)115-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL(2004)115-e.pdf) [žiūrėta 2010 11 08]
27. **Law for the election of the local public administration authorities. 2004 03 29, No. 67/2004.** [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL\(2004\)115-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL(2004)115-e.pdf) [žiūrėta 2010 11 09]
28. **Local self-government and local administration act. 1991 09 17 d. Nr. 77/17.09.1991.** http://www.urban.org/pdf/bulg_locgov.pdf [žiūrėta 2010 11 08]
29. **Rules of organization and procedure of the National Assembly. 2009 07 27, No. 58/27.07.2009.** <http://www.parliament.bg/?page=app&lng=en&aid=6> [žiūrėta 2010 10 28]
30. **Superior Council of Magistracy. Law no. 304/2004 on the judicial organization, republished.** <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=0702> [žiūrėta 2010 11 05]
31. **Superior Council of Magistracy. 2004 06 29 Law no. 303/2004. On the Statute of Judges and Prosecutors.** http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/08_09_2009_26367_en.doc [žiūrėta 2010 11 05]
32. **Supreme Court of Cassation Republic of Bulgaria. 2007 08 07 Judiciary System Act. No. 64/7.08.2007.** http://www.vks.bg/english/vksen_p04_06.htm#Chapter_nine [žiūrėta 2010 11 05]
33. **The Constitutional Court of Romania. The decision of the Plenum of the Constitutional Court No. 1 of February 8, 1994.** http://www.ccr.ro/decisions/pdf/en/1994/DP001_94.pdf [žiūrėta 2010 11 01]

Specialioji literatūra

34. **Bacevičius V.** ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. – 140-146 p. – ISBN 9955190345
35. **Gianaris N. V.** Geopolitical and Economic Changes in the Balkan Countries. – United States of America, 1996. – P. xi – ISBN 0-275-95541-9
36. **Lane J. E.** Konstitucija ir politikos teorija. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Naujasis lankas, 2003. – 91 p. – ISBN 9955-03-193-X

37. **Ludwikowski R. R.** Constitution-making in the region of former Soviet dominance. – Durham: Duke University Press, 1996. – 25 p. – ISBN 0-8223-1802-4
38. **Kortman C. et al.** Constitutional Law of 2 EU Member States: Bulgaria and Romania. The 2007 Enlargement. Deventer: Kluwer BV, 2008. – 57 p. – ISBN 978-90-13-05635-8
39. **Krupavičius A., Lukošaitis A.** Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004. – 489 p. – ISBN 9986-850-51-7
40. **Maddex R. L.** Constitutions of the World (2 edition). – Washington: Archetype Press, 1995. – 53 p. – ISBN 1-56802-682-X
41. **Piana D.** Judicial Accountabilities in New Europe. From Rule of Law to Quality of Justice. – Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 126 p. – ISBN 9780754677581
42. **Sartori G.** Lyginamoji konstitucinė inžinerija: struktūrų, paskaitų ir rezultatų tyrimas. Vertė E. Kūris. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. – 191 p. – ISBN 1850355
43. **Stavrianos L. S.** The Balkans since 1453. – London: C. Hurst & Co, 2000. – 137 p. – ISBN 1-85065-550-2
44. **Vitkus G.** Politologija. – Vilnius: Danielius, 2002. – 183 p. – ISBN 9955-476-03-6

Straipsniai moksliniuose žurnaluose

45. **Albi A.** Europe Articles in the Constitutions of Central and Eastern European Countries // Common Market Law Review, 2005, no. 2, vol. 42, p. 401.
<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.kluwer/cmlr0042&collection=kluwer§ion=28&id=411&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 14]
46. **Bartole S.** Constitutional review // East European Constitutional Review, 1993, no. 4, vol. 2, p. 126.
<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/eurcr2&collection=journals§ion=62&id=286&print=section§ioncount=3&ext=.txt> [žiūrėta 2010 10 23]
47. **Bashkurti L.** Political dynamics within the Balkan: the cases of Bosnia & Herzegovina, Macedonia, Bulgaria, Serbia, and Montenegro // The Chicago-Kent Law Review, 2005, vol. 80, no. 1, p. 50. <http://www.cklawreview.com/wp-content/uploads/vol80no1/Bashkurti.pdf> [žiūrėta 2010 10 24]
48. **Boyd D. R.** The environmental rights revolution: constitutions, human rights, and the environment. Thesis submitted in partail fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the faculty of graduate studies. The university of British Columbia, 2010, p. ii
<https://circle.ubc.ca/handle/2429/23334> [žiūrėta 2010 10 14]
49. **Coman P. et al.** Local Government in Romania // Local Government and Public Service Reform Initiative. 2001, p. 356 <http://lgi.osi.hu/publications/2001/81/Stab-Romania.pdf> [žiūrėta 2010 11 08]
50. **Dornbach A.** Law overturned in Hungary; proposals in Poland; new constitutions in Romania and Bulgaria // East European constitutional review, 1992, no. 1, vol. 1, p. 11.
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eurcr1&id=1&size=2&collection=journals&index=journals/eurcr> [žiūrėta 2010 09 21]
51. **Dumbrava H., Calin D.** The evolution of the judicial system in Romania during the past 60 years // Revista Forumul Judecatorilor, 2009. <http://www.forumuljudecatorilor.ro/revista/362> [žiūrėta 2010 11 06]
52. **Elster. J.** Constitutionalism in Eastern Europe: An Introduction // University of Chicago Law Review, 1991, no. 2, vol. 58, p. 463
<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/uclr58&collection=journals§ion=22&id=453&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrėta 2010 11 01]
53. **Katrougalos G.** The Constitutional History of Greece in the Balkan context // The Rigas Network DataBank.

http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/GR_1_Katrougalos.htm [žiūrēta 2010 06 24]

54. **Konstantinov E.** Constitutional foundation in Bulgaria (Historicall Parallels) // The Rigas Network DataBank.

http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r1/Bu_R1_konstantinov.htm [žiūrēta 2010 10 24]

55. **Kostecki W.** Prevention of Ethnic Conflict. Lessons from Romania // Berghof Research for Constructive Conflict Management, 2002, p. 14. <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/boc19e.pdf> [žiūrēta 2010 11 01]

56. **Ludwikowski. R. R.** Fundamental Constitutional Rights in the New Constitutions of Eastern and Central Europe // Cardozo Journal of International and Comparative Law, 1995, no. 1, vol. 3, p. 106.

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjic3&div=9&collection=journals&set_as_cursor=7&men_tab=srchresults&terms=bulgariaromaniaconstitutions/comparative&type=matchall [žiūrēta 2010 11 01]

57. **Metcalf L. K.** Measuring presidential power // Comparative political studies. 2000, no. 5, vol. 33, 660—685 p.

58. **Milo P.** The constitutional rights and minorities in the Balkans: a comparative analysis // Perception, Journal of International Affairs, 1997, vol. 2, p. 1.

<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume2/September-November1997/THECONSTITUTIONALRIGHTSANDMINORITIESINTHEBALKANS.pdf> [žiūrēta 2010 11 01]

59. **Mungiu-Pippidi A.** Romania // Freedom House organization. Nations in Transit, 2009, p. 410. <http://www.freedomhouse.hu/images/nit2009/romania.pdf> [žiūrēta 2010 10 28]

60. **Muraru I., Tanasescu S.** The Constitution in Romania // The Rigas Network DataBank. http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r3/Ro_3_Muraru.html [žiūrēta 2010 10 25]

61. **Nelson D. N.** Organs of the State in Romania // International and Comparative Law Quarterly, 1976, no. 3, vol. 25, p. 653.

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.journals/incolq25&collection=journals§ion=38&id=659&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrēta 2010 10 25]

62. **O'Grady C. et al.** Minorities in southeast Europe. Hungarians of Romania // Center for Documentation and Information on Minorities in Europe Southeast Europe (CEDIME-SE), 2001, p. 4. http://www.edrc.ro/resurse/rapoarte/Hungarians_of_Romania.pdf [žiūrēta 2010 10 14]

63. **Protsyk O.** Prime ministers' identity in semi-presidential regimes: Constitutional norms and cabinet formation outcomes // European Journal of Political Research, 2005, no. 5, vol. 44, p. 727. <http://www.policy.hu/protsyk/Publications/PMIdentityEJPR.pdf> [žiūrēta 2010 11 02]

64. **Sándor M.** The constitutional development of Romania before and after the change of regime (compared with the Hungarian constitutional development). 2007.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:MZOPtoCmsaEJ:moresandor.com/dokumentumok/romrendangol.doc+romania+constitutional+history&cd=5&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [žiūrēta 2010 09 12]

65. **Sowards S. W.** Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History (The Balkans in the Age of Nationalism). Lecture 8: National revival in Romania, 1848-1866.

<http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect08.htm> [žiūrēta 2010 08 15]

66. **Sowards S. W.** Twenty-Five Lectures on Modern Balkan History (The Balkans in the Age of Nationalism). Lecture No. 12: Bosnia-Herzegovina and the failure of reform in Austria-Hungary.

<http://staff.lib.msu.edu/sowards/balkan/lect12.htm> [žiūrēta 2010 08 15]

67. **Tanchev. E.** Separation of Powers in the 1991 Constitution of Bulgaria // European Public Law, 2002, no. 4, vol. 8, p. 434.

<http://heinonline.org/HOL/TextGenerator?handle=hein.kluwer/epl0008&collection=kluwer§ion=36&id=441&print=section§ioncount=1&ext=.txt> [žiūrēta 2010 10 27]

68. **Tomasevski K.** Human Rights in Eastern Europe // Human Rights in Developing Countries Yearbook, 1994, p. 99.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.intyb/ybhumri1994&div=10&collection=intyb&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults&terms=bulgaria|romania|constitutions|comparative&type=matchall [žiūrėta 2010 10 16]
69. **Trendafilova-Batchvarova E.** The new legal status of the Bulgarian prosecutors office // Annual Survey of International & Comparative Law. 1997, no. 1, vol. 4, p. 134 p.
<http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=annlsurvey> [žiūrėta 2010 11 07]
70. **Ungureanu A.** The constitutional history of Romania // Târgu-Jiu magazine. Juridical Science, 2009, no. 02, p. 131. http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2009-02/11_ADELIN_UNGUREANU.pdf [žiūrėta 2010 08 21]
71. **Zarr G. et al.** Judicial strengtthening in Bulgaria // United States Agency for International Development/Bulgaria, 1998, p. iv. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACD794.pdf [žiūrėta 2010 11 07]

Internetiniai šaltiniai

72. Central Intelligence Agency internetinė svetainė. The World Factbook.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> [žiūrėta 2010 10 13]
73. Central Intelligence Agency. The World Factbook. Bulgaria/2010.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> [žiūrėta 2010 10 28]
74. Central Intelligence Agency. The World Factbook. Romania/2010.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> [žiūrėta 2010 10 28]
75. Chamber of deputies. Brief history of the parlamentarian institution.
<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=106> [žiūrėta 2010 10 24]
76. Chambers of Deputies. Deputies by alphabetical order.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.de?par=A&idl=2> [žiūrėta 2010 10 27]
77. Chamber of Deputies. Parliamentary groups.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.gp?idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
78. Chamber of Deputies. Parliamentary groups/Senate.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.gp?leg=2008&cam=1&idg=&poz=0&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
79. Chamber of Deputies. Committees of the Chamber of Deputies.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=2&leg=2008&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
80. Chamber of Deputies. Committees of the Senate.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=1&leg=2008&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
81. Chamber of Deputies. Committees of the Parliament of Romania.
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?cam=0&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
82. Chamber of Deputies. The work of the Chamber of Deputies.
<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=226&idl=2> [žiūrėta 2010 10 28]
83. Chamber of Deputies. How parliament of Romania works.
<http://mobile.cameradeputatilor.ro/pls/dic/site.page?id=116> [žiūrėta 2010 10 30]
84. **Ciobanu C.** Inhuman Life Sentences Replace Death Penalty // Inter Press Service News Agency: internetinis naujieju žurnalas. 2010 03 31. <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=50871> [žiūrėta 2010 10 19]
85. Constitutional Court of the Republic of Bulgaria. Institution and General Characteristics of the Constitutional Court. <http://www.constcourt.bg/Pages/Aboutus/History/Default.aspx> [žiūrėta 2010 11 07]
86. Council of Ministers of the Republic of Bulgaria. Cabinet. <http://www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0230&g=> [žiūrėta 2010 11 04]

87. Council of Europe. The Romanian judiciary overview.
http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/profiles/CourtSystemRomania_en.pdf [žiūrėta 2010 11 07]
88. **Dikov I.** Bulgaria's GERB MEP Mariya Nedelcheva: Semi-Presidential Republic Would Be Best for Bulgaria. Interview 2009 08 14. http://www.novinite.com/view_news.php?id=106819 [žiūrėta 2010 11 13]
89. Freedom House organizacion // Freedom in the world.
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7790> [žiūrėta 2010 10 23]
90. Freedom House organizacion // Freedom in the world.
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7903> [žiūrėta 2010 10 23]
91. Freedom House organization. Freedom in the World publications. 2010.
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010> [žiūrėta 2010 10 23]
92. **Galabinova Y. Ch.** Bulgarian subnational authorities in the process of decentralization of the government. Centre for Public Administration. New Bulgarian University. 2006, p. 5
http://publicfinance.ru/filemanager/files/bulg_article_j_galabinova.pdf [žiūrėta 2010 11 08]
93. Government of Romania. Cabinet. http://www.gov.ro/cabinet_c64l2p1.html [žiūrėta 2010 11 04]
94. Inter-Parliamentary Union database. Romania/Camera Deputatilor (Chamber of deputies) electoral system. http://www.ipu.org/parline-e/reports/2261_B.htm [žiūrėta 2010 10 28]
95. Inter-Parliamentary Union database. Bulgaria/Narodno Sabranie (National Assembly) electoral system. http://www.ipu.org/parline-e/reports/2045_B.htm [žiūrėta 2010 10 28]
96. National Assembly of the Republic of Bulgaria. Presiding body of 41st National Assembly.
<http://www.parliament.bg/?page=ns&lng=en&nsid=2> [žiūrėta 2010 10 28]
97. National Assembly of the Republic of Bulgaria. Parliamentary committees.
<http://www.parliament.bg/?page=ns&lng=en&nsid=6> [žiūrėta 2010 10 28]
98. National Assembly of the Republic of Bulgaria. Brief history.
<http://www.parliament.bg/?page=history&lng=en&hid=2> [žiūrėta 2010 10 28]
99. Parlamentul Romaniei Senat. Cautare. <https://www.senat.ro/Start.aspx> [žiūrėta 2010 10 27]
100. **Pavli D.** A brief constitutional history of Albania.
<http://www.ipls.org/services/others/chist.html> [žiūrėta 2010 08 22]
101. Serbian Constitutional history (Part II) – Yugoslavia
<http://www.belgraded.com/blog/history/serbian-constitutional-history-part-ii-yugoslavia> [žiūrėta 2010 08 16]
102. Serbian Constitutional history (Part I) – Yugoslavia.
<http://www.belgraded.com/blog/history/serbian-constitutional-history-part-i> [žiūrėta 2010 08 14]
103. Short history of the Senate of Romania.
<http://www.ipex.eu/ipex/cms/home/links/lang/fr/pid/11345;jsessionid=69504889E80E18489DEC40BC70388D46> [žiūrėta 2010 08 15]
104. Superior Council of Magistracy. Brief history.
<http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=9201&lb=en> [žiūrėta 2010 11 07]
105. Superior Council of Magistracy. Law no. 317/2004 on the Superior Council of Magistracy.
http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/08_09_2009_26369_en.doc [žiūrėta 2010 11 07]
106. The site is dedicate to HM King Mihai I of Romania and to the Romanian Monarchy.
<http://www.cs.kent.edu/~amarcus/Mihai/english/carol1en.html> [žiūrėta 2010 10 24]
107. The Constitutional Court of Romania. General presentation.
<http://www.ccr.ro/default.aspx?page=presentation> [žiūrėta 2010 11 07]
108. Transparency International // Global corruption perceptions index (CPI).
http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table [žiūrėta 2010 10 23]

SANTRAUKA

Teisės magistro baigiamojo darbo temos aktualumą suponuoja pastarosios problematika, t. y. naujų ir reprezentatyvių tyrimų, apimančių Balkanų regiono valstybių – Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijų lyginamąją analizę, stoka. Darbe analizuojami 1991 m. gruodžio 8 d. Rumunijos ir 1991 m. liepos 12 d. Bulgarijos konstitucijų bruožai. Siekiama atskleisti šių valstybių konstitucingumo ištakas ir raidą, išanalizuoti jų konstitucijose įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves, valdžios institucijų sistemas, konstitucinių teismų teisinę padėtį bei pasirinktus vietos savivaldos modelius. Tyrimo metu naudotasi įvairiais teoriniais mokslo metodais: lyginamuoju istoriniu, lyginimo, dokumentų analizės, aprašomuoju-analitiniu, loginiu analitiniu. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, iš kurių pirmoji ir trečioji skirstomos į poskyrius, išvados, literatūros sąrašas bei santraukos ir anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis.

Rumunijos ir Bulgarijos konstitucinis procesas formavosi veikiamas bendros Balkanų regiono politinės istorijos. Nuolatinė politinių režimų kaita, tarptautiniai konfliktai, Sovietų Sąjungos intervencija lėmė pastarojo proceso nestabilumą. Rumunijos konstitucingumo raidoje išryškėja septynios galiojusios konstitucijos (1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1965, 1991 m.), Bulgarijos – keturios (1879, 1947, 1971, 1991 m.). Analizuojamų valstybių nepertraukiama konstitucinė kūryba nuo pat išsivadavimo iš Osmanų imperijos buvo nuolat papildoma naujais teisinio reguliavimo atradimais ir būdais, taip pat neužmirštant ir senųjų teisinių tradicijų, pritaikytų naujoms socialinėms tikrovėms. To sintezė šiuo metu galiojančios naujos (tik daugiau kaip 19 metų) Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijos. Pastarųjų struktūra iš esmės atitinka klasikinį Vakarų Europos valstybių konstitucijų modelį. Abiejų respublikų konstitucijose įtvirtintas žmogaus teisių sąrašas platus, išsamus ir aiškus, atitinkantis tarptautinius žmogaus teisių standartus. Eksplicitiškai jose įteisintas valdžių padalijimo principas lemia valdžios institucijų pusiausvyrą, tarpusavio kontrolę ir viena kitos sulaikymą nuo piktnaudžiavimo valdžia. Bulgarijoje įstatymų leidžiamąją valdžią vykdo Nacionalinė Asamblėja, Rumunijoje – Atstovų rūmai ir Senatas. Abiejų respublikų prezidentų įgaliojimai riboti, jų valia dažniausiai perteikiama tarpininkaujant vyriausybei, kuri realiai ir įgyvendina vykdomąją valdžią. Teisminę valdžią sudaro šiose valstybėse funkcionuojančios vieningos teismų sistemos. Nepriklausomi konstituciniai teismai atlieka konstitucinę justiciją. Vietos valdžioms suteikiami pakankamos apimties ir išskirtiniai įgaliojimai.

SUMMARY

The importance of the theme of Master's Law thesis is because of its topic; that is the lack of new and representative surveys covering the Balkan countries - comparative analysis of the Romania and Bulgaria's constitutions. The paper analyzes features of Romania Constitution signed on 8 December, 1991 and Bulgaria Constitution, signed on 12 July, 1991. The aim is to reveal the origins and evolution of constitutionality, to analyze the entrenched fundamental rights and freedoms, systems of governmental institutions, the legal position of constitutional courts and the selected local models of autonomy. The study has used a variety of theoretical science methods: a comparative historical, comparison, data analysis, a descriptive-analytical, and logical-analytical. Master's thesis consists of introduction, four main parts, of which the first and third are divided into sections, conclusion, references, and summaries and abstracts in English and in Lithuanian languages.

The constitutional process in Romania and Bulgaria is influenced by general political history of the Balkan region. Permanent change of political regimes, international conflicts, and the intervention of Soviet Union's led to recent instability. During the evolution of Romania's constitutionality there are seven current constitutions highlighted (1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1965, 1991), whereas in Bulgaria – four (1879, 1947, 1971, 1991). The continuous constitutional creation of countries analyzed just in time of political liberation from the Ottoman yoke was constantly replaced with new discoveries of law regulations and regulatory methods, not forgetting the old legal traditions, adapted to new social actualities. The synthesis of this, are the current (and just over 19 years old) Romanian and Bulgarian constitutions. Their structure is broadly consistent with the classical Western European constitutional model. In both constitutions of both republics, the human rights list is broad, comprehensive and clear, consistent with international human rights standards. They explicitly asserted the principle of separation of powers authorities, which determines the balance between them, internecine control and each other's detention from abuse of power. The legislative power in Bulgaria belongs to National Assembly, while in Romania to The Chamber of Deputies and the Senate. Presidents of both republics have limited powers; their will is usually conveyed through the government which indeed implements the executive power. The judiciary power in these countries consists of functioning unified court systems. Independent constitutional courts play the constitutional justice role. Local government is provided with exclusive powers of adequate coverage.

ANOTACIJA

Rumunijos konstitucingumo raidoje išryškėja septynios galiojusios konstitucijos (1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1965, 1991 m.), Bulgarijos – keturios (1879, 1947, 1971, 1991 m.). Analizuojamų valstybių nepertraukiama konstitucinė kūryba nuo pat išsivadavimo iš Osmanų imperijos buvo nuolat papildoma naujais teisinio reguliavimo atradimais ir būdais, taip pat neužmirštant ir senųjų teisinių tradicijų, pritaikytų naujoms socialinėms tikrovėms. To sintezė šiuo metu galiojančios naujos (tik daugiau kaip 19 metų) Rumunijos ir Bulgarijos konstitucijos, kurių bruožai traktuoti ir išanalizuoti magistro baigiamajame darbe.

I-joje darbo dalyje atskleidžiamos konstitucingumo ištakos ir raida Rumunijoje ir Bulgarijoje, išskiriant tris laikotarpius, t. y. XVIII a. pab. – I-ojo pasaulinio karo pradžia, tarpukariu (1918 – 1939 m.), Antrojo pasaulinio karo pabaiga – 1989 m. bei paskutiniajame poskyryje nagrinėjamos galiojančių Rumunijos (1991 m. gruodžio 8 d.) ir Bulgarijos (1991 m. liepos 12 d.) konstitucijų atsiradimo prielaidos ir ypatumai; II-joje dalyje analizuojamos nagrinėjamų valstybių konstitucijose įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės; III-joje dalyje nagrinėjami Bulgarijos ir Rumunijos valstybių valdžios institucijų konstituciniai statusai bei konstitucinių teismų teisinė padėtis; IV-joje analizuojami Rumunijos ir Bulgarijos pasirinkti vietos savivaldos modeliai.

Pagrindiniai žodžiai: konstitucija, konstitucingumo raida, Nacionalinė Asamblėja, Atstovų rūmai ir Senatas, Balkanų regiono valstybės.

ANNOTATION

During the evolution of Romania's constitutionality there are seven current constitutions highlighted (1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1965, 1991), whereas in Bulgaria – four (1879, 1947, 1971, 1991). The continuous constitutional creation of countries analyzed just in time of political liberation from the Ottoman yoke was constantly replaced with new discoveries of law regulations and regulatory methods, not forgetting the old legal traditions, adapted to new social actualities. The synthesis of this are the current (and just over 19 years old) Romanian and Bulgarian constitutions, whose features are analyzed in this Masters' thesis.

The initial part of this paper is devoted to an analysis of the origin and evolution of constitutionality of Romania and Bulgaria. It can be distinguished into three periods; the end of the 18th century – the beginning of the First World War, during the interwar period (1918-1939) and the end of the Second World War until 1989. The last section of the first part focuses on a presumption of the origin and characteristics of the current Romania Constitution, signed on 8 December 1991 and Bulgaria Constitution, signed on 12 July 1991. The second part is centered upon the entrenched fundamental human rights and freedoms within both constitutions. The third part concentrates on the systems of both countries governmental institutions and the legal position of their respective constitutional courts. The final fourth part focuses on the selected local models of autonomy.

Keywords: constitution, constitutional evolution, National Assembly, The Chamber of Deputies and the Senate, Balkan States.